

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ'NIN HAYATI
VE
RİVÂYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümmügülsüm ATİK

18810601019

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. Mahmut YEŞİL**

KONYA-2022



BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ümmügülsüm ATİK		
	Numarası	18810601019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	×	
		Doktora		
Tezin Adı	ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ'NIN HAYATI VE RİVÂYETLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riâyet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ümmügülsüm ATİK



ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ümmügülsüm ATİK		
	Numarası	18810601019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	×	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut YEŞİL		
Tezin Adı	ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ'NIN HAYATI VE RİVÂYETLERİ			

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerinin sahabe neslinden aktarılmasında tâbiûn tabakasının büyük katkısı olmuştur. Hadis tarihinde, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ (ö.81/701) tâbiûn tabakasının önde gelen üç hanım âliminden birisi olarak tanınmıştır. Asıl ismi Hüceyme bint Huyey'dir. Ebu'd-Derdâ (ö.32/652) gibi zühdü, kıraâtı ve hadis rivâyeti konusunda önde gelen âlim bir sahâbînin evinde yetim bir kız çocuğu olarak donanımlı bir şekilde yetişmiştir. Çok küçük yaşlarından itibaren din eğitimi almaya başlamıştır. Küçüklüğünde Ebu'd-Derdâ ile birlikte mescidlere giderek âlimlerin ilim mescidlerine katılır, Kur'an okur ve onlarla birlikte ibadet ederdi. Belli bir yaşa erişince kadınlar ile birlikte ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. Sonraları ise özellikle hadis ve fıkıh alanında uzmanlaşarak kadın-erkek fark etmeksizin dersler vermiş ve hadisler nakletmiştir. Meşhûr âlimler, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'dan fakîh, muhaddis, zâhid bir âlim olarak söz etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın hayatına dair bilgiler temel tarih, tabâkât ve biyografî eserlerinden araştırılarak belli bir düzen dahilinde zikredilmiştir. İkinci bölümde Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın rivâyet ettiği tesbit edilen hadislerin hem metinlerine hem de tercümelerine yer verilmiştir. Gerekli görülen yerlerde açıklamalar yapılmıştır. Rivâyetlerin sıhhat tahkiki yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, sonuç bölümüne kaydedilerek araştırma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ümmü'd-Derdâ, es-Suğrâ, Ümmü Derda, Hüceyme, Ebu'd-Derdâ, Ebu Derda, hadis, rivâyet, tâbiûn, kadın, muhaddis.



ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Ümmügülsüm ATİK		
	Student Number	18810601019		
	Department	Temel İslâm Bilimleri / Hadis		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	×	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mahmut YEŞİL		
Title of the Thesis/Dissertation	THE LIFE OF UMM AL-DARDA AS-SUGHRA AND HER NARRATIONS			

The tabiûn generation (second generation after the Prophet Muhammad), has made a great contribution to the transmission of the hadiths of Prophet Muhammad (PBUH) from the sahaba. In the history of Hadith, Umm al-Darda as-Sughra (d.81/701) was one of the three leading ladies scholars of the tabiûn generation. Her real name was Hujayma bint Hıyayy. Umm al-Darda as-Sughra was brought up as an orphan girl under the sponsorship of the Abu al-Darda in a well-equipped way. As a child, she used to sit with male scholars in the mosque, praying in men's rows and studying the Quran with them. She prayed with men in the Masjid, until she reached maturity at which point she started praying with women. She became a teacher of hadith and fiqh. Famous scholars have mentioned Umm al-Darda as-Sughra as a faqih, muhaddis, zahid scholar.

In the first chapter of study, information about the life of Umm al-Derda as-Sughra was investigated from the main historical, literary and biographical works and listed in a certain order. In the second chapter the hadiths narrated by Umm al-Darda as-Sughra are given. The research is completed after the outcomes that are gained, opinions that are came to conclusion and inferences are registered to the conclusion part.

Key Words: Umm al-Darda, as-Sughra, Hujayma, Abu al-Darda, hadith, narration, narrator, woman.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
I. Konu ve Önemi	3
II. Amaç	5
III. Metot ve Kaynaklar	5
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ (Ö.81/701) (HÜCEYME BİNTİ HUYEY EL-EVSÂBİYYE EL-HİMYERİYYE)	7
1.1. İsmi, Nesebi ve Künyesi	7
1.2 Eşi Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) ve Evliliği.....	7
1.3 İlmî Kişiliği	10
1.4 İbadete Düşkünlüğü ve Zühd Hayatı	12
İKİNCİ BÖLÜM	15
2. ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ'NIN RİVÂYETLERİ	15
2.1. İbâdetler İle İlgili Rivâyetler	15
2.1.1 Namaz.....	15
2.1.2 Oruç	23
2.1.3 Cihad	28
2.1.4 Secde Âyetleri.....	34
2.1.5 Dua.....	36
2.1.6 Zikir	40
2.2. Muamelât ile İlgili Rivâyetler	45
2.2.1 Nehyedilen Konularla İlgili Rivâyetler	45
2.2.2 Müjdelenen Konularla İlgili Rivâyetler.....	59
2.3. Ahlak İle İlgili Rivâyetler	65
2.4. Diğer Konulardaki Rivâyetler	78

2.4.1 Zühd Hakkında Rivâyetler	78
2.4.2 Kader	92
2.4.3 Kur'an'ın Fazîleti	96
2.4.4 Kur'an'ın Tefsiri.....	101
2.4.5 Ümmü'd-Derdâ'nın Hayatına Dâir Rivâyetler.....	103
SONUÇ	110
BİBLİYOGRAFYA	116

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.s.: Aleyhisselâm
a.mlf: Adı geçen müellif
bk. : Bakınız
bs. : Baskı
(c.c) : Celle celâluhû
çev.: Çeviren
Hz. : Hazreti
(s.a.v.) : Sallallahu aleyhi ve sellem
thk. : Tahkîk eden
trc. : Tercüme eden
ö. : Ölüm Yılı
vd. : Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi Allah (c.c) Teâlâ'ya hamd u senâ, önderimiz Peygamberimiz Hz. Muhammed'e salât ve selâm olsun.

İnsanlığa son elçi olarak gönderilen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslam dinini nasıl yaşadığını ve dini yaşama konusunda bizlere neler tavsiye ettiğini haber veren hadisler İslâm'ın ikinci temel kaynağı olan sünnetin yazılı vesikalarıdır. Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadisleri, sened ve metin kısmı olarak iki bölümden oluşmaktadır. Hadis ilminde her bir râvînin güvenilirlik (cerh-ta'dil) durumu büyük oranda tesbit edilmiştir. Sened kısmındaki râvîlerin durumları, hadisin sıhhatini önemli ölçüde belirlemektedir. Bir hadisin sened zincirindeki bir râvînin cerh durumu, gelen haberi sahih olmaktan çıkarıp hasen, zayıf ve hatta uydurma derecesine düşürebilir.

Hadisleri öğrenme ve öğretme iştiyâkı, kadın yahut erkek fark etmeksizin ilk asırlardan beri yoğun bir şekilde devam etmektedir. İlmî alanda daha çok erkeklerin yer aldığı görülse de ilimle uğraşan kadınların sayısının özellikle sahabe ve tabiûn tabakasında azımsanmayacak kadar çok olduğunu görmekteyiz. Çalışmanın giriş kısmında, önde gelen hadis âlimlerinin görüşleriyle desteklenerek bu durumdan söz edilmiştir.

Çalışmaya konu olan Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ, tabiûn neslinin en meşhur üç âlim hanımından birisi olarak bilinen, İslam medeniyetinin kıymetli şahsiyetlerindedir. Ebu'd-Derdâ gibi zühdü, kıraâti ve hadis rivâyeti konusunda önde gelen âlim bir sahâbînin evinde yetim bir kız çocuğu olarak yetişmiştir. Çok küçük yaşlarından itibaren Ebu'd-Derdâ ile ilim meclislerinde bulunarak ilim tahsil etmiştir. Sahip olduğu ilim ve dînî yaşayışıyla döneminin parmakla gösterilen kimselerinden olmuş, kendisinden ilim tahsil etmek isteyen kadın-erkek herkes Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın Dımaşk Mescidi'ndeki ders halkasına katılarak, ilminden faydalanma imkânına erişmişlerdir.

Ümmü'd-Derdâ'nın hayatını ve rivâyetlerini ayrı bölümler halinde ele aldığımız araştırmamızın birinci bölümünde Ümmü'd-Derdâ'nın hayatı, ilmî ve

ahlakî kişiliği güvenilir tarihî kaynaklarda verilen bilgiler ışığında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise rivâyet ettiği hadislere, konularına göre tasnif edilerek yer verilmiştir. Hadislerin metinleri orijinal haliyle verilmiş, tercümeleri yapılmıştır. Rivâyetlerin geçtiği kaynaklardaki lafız farklılıklarına işaret edilmiştir. Gerekli görülen kısımlarda rivâyetler açıklanmıştır.

Çalışmanın hazırlanması esnasında tavsiye, tenkîd ve yönlendirmeleriyle destek olan danışman hocam Prof. Dr. Mahmut Yeşil'e, hadis ilminin zihnimde ve gönlümde ayrıcalıklı bir konuma gelmesine vesile olan Prof. Dr. Ömer Özpınar'a, tez konumun seçiminde hanımlar üzerine yapmış olduğu çalışmalar ile ışık olan Prof. Dr. Mehmet Eren'e, lisans ve yüksek lisans sürecimde kendilerinden istifade ettiğim hocalarım, Prof. Dr. Bilal Saklan, Prof. Dr. Adil Yavuz ile Dr. Taha Çelik'e teşekkürü bir borç bilirim.

Her dâim desteklerini esirgemeyen, tezimin her aşamasında maddî ve manevî açıdan her zaman yanımda olan, çok kıymetli eşim Burak Atik'e ve yetişmemde emeği çok büyük olan sevgili anneme ve babama şükranlarımı sunarım.

Ümmügülsüm ATİK

KONYA 2022

GİRİŞ

İslâm'ın iki temel kaynağından biri olan hadis, vahyin anlaşılması ve İslâmî ilimlerin kaynağı olması bakımından son derece önemlidir. Bu sebeple hadis ilmi, İslâmî ilimler arasında müstesna bir yere sahiptir. Hadis ilmini öğrenme ve öğretme çabaları Hz. Peygamber (s.a.v) önderliğinde başlamış, sahâbe ve tabiûn nesli kadın, erkek, çocuk fark etmeksizin topyekûn kendilerinden sonraki nesillere rehber olmuşlardır. Hadislerin tesbit edilerek sonraki nesillere aktarılması ve günümüze kadar ulaşmasında özellikle ilk iki tabakanın büyük gayret ve katkıları olmuştur.

Tâbiûn dönemi, hadis ilmi açısından en önemli dönemlerden biridir. *Sahih-i Buhârî*'de geçen, “İnsanların en hayırlısı benim zamanımda yaşayanlardır. Sonra onların peşinden gelenler, daha sonra onların ardından gelenlerdir...”¹ hadisi bu neslin kıymetine işaret etmektedir. Hadis tarihinin önemli safhalarından kabul edilen “hadislerin tedvini” bu dönemde başlamış ve “hadis tasnifi” konusunda ilk adımlar bu neslin öncülüğünde atılmıştır.

Hadis öğrenmeyi ve öğretmeyi İslam'a hizmet olarak telakkî eden tâbiûn hadisçileri, hadis seyahatleri anlamına gelen “er-rıhle fî talebi'l-hadis” faaliyetlerine ilmî bir kimlik kazandırmışlardır. Tâbiûn, geniş İslam ülkesinin çeşitli şehirlerine dağılmış olan sahâbenin yaşadığı farklı bölgelere imkânlar dahilinde giderek, orada her bir sahâbînin rivâyet ettiği hadisleri öğrenmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Meselâ, Amr İbn Meymûn'un (ö.74/693) sünnetten bir harf için bile olsa onu elde etmek için yola çıkacağını söylemesi², Saîd İbn el-Museyyeb'in (ö.94/712) bir hadis

¹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr İbn Nâsır (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Şehâdât”, 9; “Ashâbu'n-Nebî”, 1; Ayrıca bk. Ebu'l-Huseyn Müslim İbn el-Haccâc İbn Müslim el-Kuşeyrî (ö.261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî) “Fedâilu's-sahâbe”, 214; Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ İbn Sevre İbn Mûsâ İbn ed-Dahhâk et-Tirmizî (ö.279/892), *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmiu's-Sahîh)*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.d (Mısır: Şeriketü'l-Mektebe, 1395/1975), “Menâkıb”, 56; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni (ö.273/887), *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kâhire: Dâru İhyâu'l Kütüb), “Ahkâm”, 27.

² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö.748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvûd (Beyrut: Muessesetu'l-Risâle, 1405/1985), 6/346.

için üç günlük mesafeye gitmesi³, Ebû Osman en-Nehdî'nin (ö.100/718) aslında niyeti hacetmek olmadığı halde sırf Ebû Hureyre'den (ö.58/678) bir hadis öğrenmek için o yıl hacca gitmesi⁴, Ebû Kılâbe Abdullah İbn Zeyd'in (ö.104/722) hiçbir işi olmadığı halde tek bir hadisi daha önce duymuş olan bir şahıstan dinlemek için Medine'de üç gün kalması⁵, tâbiûn hadisçilerinin hadis yolculuklarını gösteren misallerden bazılarıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bütün insanlığa gönderilen en büyük örnek ve rehber olduğu için nesiller, onun söz, fiil ve takrirlerini en iyi şekilde anlamak ve yorumlamak için her dönemde büyük emek harcamışlardır. Sahâbe nesli bir anlaşmazlığa düştüğünde yahut tam kavrayamadığı bir noktada bizzat Rasûlullah'a (s.a.v.) başvurup meselelerine çözüm bulma ayrıcalığına sahip olmuşlardır. Tâbiûn nesli ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bıraktığı mirasa dayanarak, problemlerini çözüme kavuşturacak nesillerin ilkiydi. Bu anlamda kendisinden sonraki dönemlerle ve dolayısıyla günümüzle de benzeşen bazı özellikleri bünyesinde taşır. Onların Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mirasına yaklaşım yöntemleri, izledikleri yol ve anlayışları, bugünün problemlerinin çözümünde izlenecek modellerden biri olabilecek niteliktedir. Bu anlamda, tâbiûn döneminin günümüze ilham olabilecek bir düşünce yapısı ve hadisleri yorumlama tarzının olduğunu söyleyebiliriz.

Tâbiûn neslinden sonraki nesiller, tâbiûna verdikleri önemin sonucu olarak, onların söz ve uygulamalarına eserlerinde oldukça geniş yer ayırmışlardır. Mâlik İbn Enes (ö.179/795), Ebû Yûsuf (ö.182/798), eş-Şeybânî (ö.189/804) gibi âlimler ve bunların ardından gelen Musannef yazarları Abdurrazzâk İbn Hemmâm (ö.211/826) ve İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) eserlerinin büyük bölümlerini tâbiûn alimlerinin görüş ve uygulamalarına ayırmışlardır. Meselâ, İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849) *el-Muşannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* adlı eserinde yer alan, 34840 rivâyetten 15998'i tâbiûna aittir.⁶

³ Ebûbekr Ahmed İbn Alî İbn Sâbit el-Bağdâdî (ö.463/1071), *er-Rihle fi Talebi'l-Hadis*, thk. Nureddin İtr (Beirut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/127-128.

⁴ Hatîb, *er-Rihle*, 1/133.

⁵ Subhî İbn İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî (ö.1406/1986), *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 42.

⁶ Nihat Yatkın, *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve el-Muşannef'i* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998), 186.

I. Konu ve Önemi

Geçmişten günümüze kadar gelen süreçte kadınların ilmî alanda her zaman diliminde ön saflara çıkmadığını gözlemlemekteyiz. Kadınların telif ettiği kitaplara gerek örfî gerek kültürel yahut ailevî sebeplerden ötürü nadir rastlamaktayız. Lâkin, rivâyet ettikleri hadisler temel kaynaklarımızda azımsanmayacak miktarda mevcuttur. Çalışmamızda detaylıca ifade edeceğimiz üzere İslâmî ilimlerde ve hizmetlerde aktif rol oynadıkları, tanıdığımız pek çok âlimin kendilerinden ders aldığı ve hadis rivâyet ettiği, tabakât, tarih ve hadis kaynaklarımızda zikredilmektedir. Özellikle ilk üç asırda hadislerin sonraki nesillere aktarılmasında son derece önemli bir görev yaptıkları gibi, üçüncü asırdan sonra da hadise dair eserlerin rivâyetinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel (ö.241/855), Rasûlullah'dan (s.a.v.) rivâyeti olan 101 hanım sahâbînin ⁷ isimlerini zikrederken; Müslim (ö.261/874), *Tabakât'ında* tâbiûndan olan hanım muhaddisleri memleketlerini göz önünde bulundurarak yaptığı gruplamayı şöyle sıralamıştır: Medineli 69, Mekkeli 8, Kûfeli 11, Basralı 4 ve Şamlı 3 kişi olmak üzere toplam 95 kişi.⁸ Nusrettin Bolelli ise asırlara ayırarak; birinci asırda 246, ikinci asırda 39, üçüncü asırda 10, dördüncü asırda 17, beşinci asırda ise 45 kadın muhaddis olduğunu tesbit etmiştir.⁹

Öte yandan kadın râvîlerin, hadis rivâyeti konusunda genel olarak güvenilir olduğu tesbit edilmiştir. Tedlîs, ihtilât ve telkîn gibi kusurlarla vasıflanan râvî sayısı azdır. Zehebî (ö.748/1348), zayıf râvîler için yazdığı *Mîzânu'l-İ'tidâl* isimli eserinin sonunda “tek râvîsi olduğu için meçhul sayılan kadın râvîler” başlığındaki biyografilere başlarken “kadınlarda yalancılıkla itham edilen ve hadisleri terk edilen kimse bilmiyorum” demiştir.¹⁰

Bir diğer mühim husus; hadis kitaplarının müellifleri ve muhaddisler için muttasıl ve âlî isnadlı rivâyetler oldukça büyük önem arz eder. Bu sebeple

⁷Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed İbn Hanbel İbn Hilâl İbn Esed eş-Şeybânî (ö.241/855), *el-Câmi' fi'l İlel ve Ma'rifetu'r Ricâl*, (Beyrut:1990), 2/244,246.

⁸ Meşhûr İbn Hasen, *İnâyetu'n-Nisâ bi-Hadîsi'n-Nebevî* (Beyrut:1414/1994), 52.

⁹ Nusrettin Bolelli, *Kadınların Hadis İlimindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 46-194.

¹⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö.748/1348), *Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1383/1963), 4/604-616.

ebeveynler, çocuklarını küçük yaşlardan itibaren hadis meclislerine götürürlerdi. Küçükler, çocuk yaşta bu meclislerde hazır bulundurularak uzun ömürlü olan kişilerden rivâyetlerin veya eserlerin rivâyet hakkını elde edebilmek için çabalardı. Kadın muhaddislerin birçoğunun bu şekilde olduğu görülmektedir. Bu kimselerin biyografilerinde müsnide (âlî isnada sahip), muammere (uzun ömürlü) gibi niteliklemlerle anıldığını görmekteyiz. Nitekim çalışmamıza konu olan Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın da yanında yetiştiği Ebu'd-Derdâ ile birlikte kurrânın, fakîhlerin ve muhaddislerin ders halkalarına küçük yaştan itibaren katıldığı¹¹ zikredilmektedir.

Ümmü'd-Derdâ, tâbiûn neslinde ilmiyle öne çıkan üç hanımdan birisidir. Asıl ismi, Hüceyme binti Huyey el-Evsâbiyye el-Himyeryyye'dir. Hafsa binti Sîrîn, Amra bint Abdirrahman ve Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ bu neslin meşhûr kadın âlimleridir. Ümmü'd-Derdâ, kırâat, fıkıh ve hadis bilgisiyle şöhret kazanmıştır. Kendisinin Dimaşk Mescidi'nin kuzey tarafında bir ders halkası vardı. Burada aralarında erkeklerin de bulunduğu pek çok kişi kendisinden ilim öğrenmiştir. Emevî halîfesi Abdülmelik İbn Mervan Ümmü'd-Derdâ ile ilgilenmiş, fakîhlerle birlikte mescide gelip fıkıh derslerini dinlemiştir.¹² Geniş bir ilme ve üstün bir zekâyaya sahip olduğu bildirilen, fakîh / âlim ve âbid kimliği ile tanınan Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ özellikle Dimaşk kadılığı ve Kur'an muallimliği yapmış olan ümmetin en âbidi ve en müttakisi olarak tanınan kocası Ebu'd-Derdâ başta olmak üzere, birçok sahâbîden, çok sayıda hadis ve bilgi nakletmiştir. Hadis hâfızı ve muhaddis olan Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk İbn Muhammed el-İsfahânî (ö.395/1005), Ümmü'd-Derdâ'nın, muhaddis Ebû Ahmed Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm el-İsfahânî (ö. 349/960)¹³ tarafından "rivâyetleri ve görüşleri toplanacak kişiler" arasında sayıldığını ve ondan çok sayıda rivâyet alındığını bildirmiştir.¹⁴

¹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö.748/1348), *Târihi'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Meşahir ve'l-A'lam*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l Garbi'l- İslâmî, 2003), 2/1025; Zehebî, *Siyer*, 4/277.

¹² Ebu'l-Kâsım Ali İbn el-Hasen İbn Hibetillâh ed-Dimaşkî (ö.571/1176), *Târihi Dimaşk*, thk. Amr İbn Garâme el-Ömerî, (Dâru'l-Fikr: 1995), 70/148; Zehebî, *Târih*, 2/1025.

¹³ Selman Başaran, "Assâl", Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 3/503.

¹⁴ Yûsuf İbn Abdurrahman el-Mizzî (ö.742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1980), 35/ 353; İbn Asâkir, *Târih*, 70/150.

Bu itibarla, daha önce üzerine çalışma yapılmamış olan Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın hayatı ve rivâyetleri incelenecektir.

II. Amaç

Amacımız; tâbiûn tabakasında yer alan ve önde gelen kadın âlimlerden olan, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın rivâyetlerini konularına göre derleyip hadis rivâyetinin hangi alanlarda yoğunlaştığını ve çeşitli kaynaklarda bulunan rivâyetlerinin sayısını, hoca ve talebelerini tesbit etmektir. Aynı zamanda hayatı ve rivâyetleri ışığında kadınların hadis alanındaki ve diğer İslâmî ilimlerdeki rollerini gözlemek, o dönemdeki kadınların dînî ilimlerde nasıl bir konumda olduklarını, çabalarını ve hizmetlerini ortaya koymaktır.

III. Metot ve Kaynaklar

Çalışmamızın ilk bölümünde Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ hakkında ricâl edebiyatında yer alan tüm bilgiler derlenerek tasnif edilecektir. İlmî kişiliği ve biyografisi ile ilgili bilgilere İbn Hibbân'ın (ö.354/965) *es-Sikât*, İbn Asâkir (ö.571/1176)'in *Târihü Dimaşk*, İbnu'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) *Sıfatu's-Safve*, İzzeddin İbnu'l-Esîr'in (ö.630/1233) *Usdu'l Gâbe*, İbn Manzûr'un (ö.711/1311) *Muhtaşaru Tarihi Dimaşk*, Mizzî'nin (ö.742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Safedî'nin (ö.764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Zehebî'nin (ö.748/1348) *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* ve *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ ve Tarîhü'l-İslam*, İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İbnu'l-Cezerî'nin (ö.833/1429) *Gâyetu'n-Nihâye*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb* isimli eserlerine ve râviyle ilgili bilgiler ihtivâ eden diğer kaynaklara başvurulacaktır.

Kaynaklar arasında; kadınların hadis ilmindeki durumlarının incelendiği Prof. Dr. Mehmet Eren'in *Kadınların Hadis İlimine Katkıları* adlı makalesi ve Prof. Dr. Nusrettin Bolelli'nin *Kadınların Hadis İlimindeki Yeri* adlı kitabı bu konuda çok önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmalardan faydalanılacaktır. Ümmü'd-Derdâ'nın eşi Ebu'd-Derdâ'nın hayatına ve rivâyetlerine dair yapılmış çalışmalar incelenecektir. Bu çalışmalardan, Prof. Dr. Mehmet Akbaş'ın *Ebu'd-Derdâ* adlı kitabındaki

Ümmü'd-Derdâ ve Ebu'd-Derdâ'nın hayatına dair bilgilerden ve İshak Doğan'ın *Ebu Derdâ Müsnedi* adlı kitabındaki bir kısım hadis metinlerinin tercümesinden ve biyografik incelemelerden yararlanılacaktır.

İkinci bölümde, Ümmü'd-Derdâ'nın Kütüb-i Tis'a'da bulunan rivâyetlerine, Musannef ve müsned türü birtakım kitaplarda ve diğer bazı kaynaklarda yer alan rivâyetlerine, konularına göre tasnif edilmiş ve tercüme edilmiş bir şekilde yer verilecektir. Sıhhat durumlarıyla ilgili bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Üzerinde tahkik araştırması yapılan rivâyet hakkında, Zehebî (ö.748/1348), İbn Hacer (ö.852/1449), Elbânî (ö.1420/1999) gibi hadis âlimlerinin görüşü var ise alınacaktır. Eğer rivâyet hakkında değerlendirme yapılmadıysa senedde yer alan râviler tarafımızca tek tek incelenip cerh-tadil durumları ortaya koyularak sıhhatiyle alakalı bir neticeye varılmaya çalışılacaktır. Bu durum her bir hadisin dipnotunda belirtilecektir. Rivâyetlerin gerekli görülen kısımlarında açıklamalar yapılacaktır. Hadis ile ilgili açıklama yapılırken özellikle söz konusu rivâyeti destekleyici benzer hadislere veya rivâyeti açıklar nitelikteki hadislere yer verilerek daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Son bölümde ise Ümmü'd-Derdâ'nın hangi alanlarda ve en fazla hangi konuda hadis rivâyet ettiği, kaç hadis rivâyet ettiği, hadislerin bulunduğu kaynaklar, bu hadislerin sıhhat durumları ile hocaları ve öğrencileri hakkında detaylı bir değerlendirme yapılacaktır. Bunların yanında hayatıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılarak o dönemdeki kadınların toplumsal ve dînî hayattaki konumu gözden geçirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ (Ö.81/701) (HÜCEYME BİNTİ HUYEY EL-EVSÂBİYYE EL-HİMYERİYYE)

Tabiûn döneminin önde gelen ilmî şahsiyetlerinden Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın ismi, nesebi, künyesi, eşi Ebu'd-Derdâ ve kendisiyle evliliği, ilmî kişiliği ve ibadet ile zühd hayatıyla ilgili bilgiler ayrı başlıklar altında verilecektir.

1.1. İsmi, Nesebi ve Künyesi

Tâbiûn neslinin efendisi olarak anılan Hüceyme binti Huyey¹⁵, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ (ö.81/701) ismi ile künyelenmiş ve o şekilde meşhur olmuştur. Ümmü'd-Derdâ'ya aynı zamanda Cuheyne de denilmiştir.¹⁶ Dımaşk'lıdır ve Himyer kabilesindedir.¹⁷ Huyey el-Evsâbiyye'nin kızıdır. Vassâbiyye de denmektedir.¹⁸

Ümmü'd-Derdâ'nın kendisiyle künyelendiği Derdâ, öz kızı değildir. Kendisinin çocuğu yoktur. Derdâ, sahâbe neslinden olan eşi Ebu'd-Derdâ'nın başka bir hanımından doğma kızıdır.

1.2 Eşi Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) ve Evliliği

Ümmü'd-Derdâ'nın eşi olan Uveymir, Ebu'd-Derdâ künyesiyle bilinir. İsmi Uveymir İbn Zeyd İbn Kays'tır. Hazrec kabilesine mensubtur. Bedir gazvesi sırasında Müslüman olduğu ve ensardan en son İslam'a giren kişi olduğu zikredilir.¹⁹ İslam'a girdiğinde ticaret ile meşguldü fakat ibâdet ile ticareti aynı anda yürütemeyeceği düşüncesi ile ticareti bırakıp ibâdete yöneldi.²⁰ Fakat bunun bir tercih olduğunu, daha fazla ibâdet etmek istediği için böyle yaptığını da söylemeyi

¹⁵Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân İbn Salâhiddîn Abdîrrahmân İbn Mûsâ eş-Şehrazûrî (ö.643/1245), *Mukaddime*, thk. Nureddîn İtır (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 1/931.

¹⁶Zehebî, *Tarih*, 2/1025.

¹⁷Zehebî, *Siyer*, 4/277.

¹⁸Mizzî, *Tehzîb*, 35/352. (Vassâb, eşeğin karnı manasına gelir.)

¹⁹Abdullah Aydın, "Ebu'd-Derdâ", Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1415/1994), 10/310.

²⁰Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Ali İbn Muhammed el-Askalânî (ö.852/1449), *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Dâiretu'l- Maârif, 1326/1908), 8/151.

ihmal etmemiştir. Ebu'd-Derdâ, hadis rivâyet ederken yanlış yapmaktan çok korkardı. Bir hadis rivâyet ettiğinde sonunda; “Bunu, bunun gibisini veya benzerini yahut bunun eşini, mislini buyurdu” derdi.²¹ Peygamberimiz’e (s.a.v.) sevgisi rivâyet ettiği hadislerde görülmektedir. Bazı rivâyetlerinde “Dostum Ebu'l-Kâsım (s.a.v.) şöyle buyurdu” diyerek sözüne başlardı. Kendisi gazvelerin neredeyse hepsine katılmış ve Peygamberimiz (s.a.v.)’in “Uveymir ne güzel süvaridir!” övgüsüne mazhar olmuştur.²²

Zühd hayatıyla dikkat çeken Ebu'd-Derdâ Kur'an hâfızıydı ve 179 hadis rivâyet etmiştir.²³ Kıraat, fıkıh ve hadis ilimlerinde ileri gelenlerdendi. Rasûlullah'dan (s.a.v.) bütün öğrendiklerini insanlığa öğretmeye çalışmıştır. Hz. Ömer zamanında Kur'an öğreticiliği ve Dımaşk kadılığı için görevlendirilmiştir. O, Dımaşk'ta kadılık yapan ilk kişidir.²⁴ Mescitte her gün Kur'an dersleri vermiştir. Dımaşk'taki tedris faaliyetleriyle yüzlerce hâfız yetiştirmiştir. İslam tarîhinde Kur'an okumak için halka sistemini ilk ortaya koyan Ebu'd-Derdâ'dır.²⁵ Eşi Ümmü'd-Derdâ es- Suğrâ belki de çok küçük yaşlardan itibaren olmak üzere ilminden en çok istifade eden kimse olmuştur

Zehebî'nin (ö.748/1348) belirttiğine göre, bilinen iki tane Ümmü'd-Derdâ vardır. Her ikisi de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in onun hakkında “ümmetimin en âbidi ve en müttakîsi”²⁶, “bu ümmetin hakîmi” gibi övgülerde bulunduğu Ebu'd-Derdâ'nın hanımlarıdır. Büyük olanı ashaptan olan Hayre bint Ebû Hadre'dir. Kendisi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) üç tane²⁷ hadis rivâyet etmiştir. Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ

²¹ Zehebî, *Siyer*, 2/347.

²² Ebû Abdullah Ahmed İbn Muhammed İbn Hanbel (ö.241/855), *el-Musned*, thk. Şuayb el-Arnâvûd ve diğerleri (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2001), 6/440.

²³ İbn Asâkir, *Tarih*, 48/104-110.

²⁴ Ebû Hâtım Muhammed İbn Hibbân İbn Ahmed el-Bustî (ö.354/965), *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdulmuid Hant (Haydarabad: Dâiratu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 4/64.

²⁵ Zehebî, *Siyer*, 2/346.

²⁶ Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Mükerrrem İbn Alî İbn Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö.711/1311), *Muhtasarü Târîhi Dımaşk*, thk. Muhammed Mutî v.d (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1984), 20/13.

²⁷ Ebû Muhammed Alî İbn Ahmed İbn Saîd İbn Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö.456/1064), *Cevâmi'u's-sîre*, thk. İhsân Abbas (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1900) 269. sayfada 5 hadis rivâyet ettiği geçer.

veya Ümmü'd-Derdâ el-Eslemiyye (ö.30/650) olarak bilinir. Küçük olan Ümmü'd-Derdâ ise Huceyme'dir. Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ (ö.81/701) olarak bilinir.²⁸

Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ, 30/650 yılında vefat etmiştir. Vefatının ardından, Ebu'd-Derdâ, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ ile evlenmiştir. Lakin evlilikleri çok kısa (bir ya da iki yıl) sürmüştür. Ebu'd-Derdâ 32/652 yılında, bazı rivâyetlere göre 31/651'de Dımaşk'ta vefat etmiş ve Bâbussagîr Kabristanlığı'na defnedilmiştir. 1938 yılında Muâviye İbn Ebû Süfyân'ın kabrinin 20 metre güneybatısında biri Ebu'd-Derdâ'ya, diğeri karısı²⁹ Ümmü'd-Derdâ'ya ait iki mezar taşı bulunmuştur. Kûfi hatla yazılı olan ve günümüzde Suriye'de bulunan el-Methafü'l-Vatanî müzesinde korunan bu taşların 4./10. veya 5./11. yüzyılda dikildiği sanılmaktadır. Ebu'd-Derdâ'nın diğeri bazı sahâbîler gibi İstanbul'da Eyüp'te ve Üsküdar'da iki makamı bulunmaktadır.³⁰

Ümmü'd-Derdâ el-Kübra hem Rasul-i Ekrem'den (s.a.v.) hem de kocası Ebu'd-Derdâ'dan rivâyette bulunmuş, kendisinden oğlu Bilâl, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ, Meymûn İbn Mihrân, üvey kızı Derdâ'nın kocası Safvân İbn Abdillâh gibi tâbiûndan kimselerin hadis naklettiği kaynaklarda geçmektedir. Ancak burada adı geçenlerden bazılarının onun vefatından sonra doğmaları ve Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın öğrencileri olmaları bu iki hanımın rivâyetlerinin karıştırıldığını göstermektedir. Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ'nın hadisleri Ahmed İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde yer almıştır. *Sahihayn*'da (Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri) rivâyetleri görülen Ümmü'd-Derdâ ise Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'dır.³¹

Ebu'd-Derdâ vefat etmeden önce Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın âhirette de kendisiyle birlikte olmak istediğini söylemesi üzerine Ebu'd-Derdâ ona bu takdirde

²⁸ İbn Asâkir, *Tarîh*, 70/148; İzzeddin İbnü'l-Esîr (ö.630/1233), *Usdu'l-Gâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989), 6/101; Mizzî, *Tehzîb*, 35/352; Zehebî, *Siyer*, 4/277.

²⁹ Ayşe Esra Şahyar, "Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye" Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/316. sayfada Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'ya ait olduğu söylenmektedir. Ölüm yılları dikkate alındığında ilk eşinin olabileceği ihtimali de vardır.

³⁰ Aydınlı, "Ebu'd-Derdâ", 10/ 310.

³¹ Ayşe Esra Şahyar, "Ümmü'd-Derdâ el-Eslemiyye" Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 42/316. Prof. Dr Mehmet Akbaş, *Ebu'd-Derdâ* (Nida yayınları, 2018) 67-69. sayfaları arasında Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ ile Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ'nın karıştırıldığını tesbit ettik. İki Ümmü'd-Derdâ ile ilgili bilgiler, Ümmü'd-Derdâ başlığı altında karışık olarak verilmiştir.

kendisinden sonra kimseyle evlenmemesini tavsiye etti. Nitekim Ebu'd-Derdâ'nın ölümünün ardından Suriye valisi Muâviye İbn Ebî Süfyân kendisine tâlip olunca, “Ben Ebu'd-Derdâ'nın Rasûlullah'tan naklen, ‘Kadın âhirette son evlendiği kocasıyla birlikte olacaktır’³² dediğini duydum. Bu sebeple ondan sonra kimseyle evlenmeyeceğim” dediği, nişanlandıkları fakat Ümmü'd-Derdâ'nın evlenmeyi reddettiği için evlenemedikleri zikredilmektedir.³³

1.3 İlmî Kişiliği

Ümmü'd-Derdâ, yetim bir kız olarak çocukluğunu Ebu'd-Derdâ'nın evinde geçirmiştir. Kırâat konusunda çok yetkin bir kişi olan Ebu'd-Derdâ'dan kırâat öğrenmiş ve çok küçük yaşta Kur'an-ı Kerîm'i kendisine arz etmiştir.³⁴ İlmîni kökten almış olan Ümmü'd-Derdâ, çocukluğunda Ebu'd-Derdâ ile beraber mescide gider, erkeklerin saflarına katılıp namaz kılardı. Kırâat âlimlerinin ders halkalarında oturup onlardan Kur'an'ı Kerîm öğrenirdi. Hatta kaynaklarda, Ümmü'd-Derdâ büyüdüktan sonra Ebu'd-Derdâ'nın ona “artık hanımların halkasına katıl” dediği, ardından kadınların ilim meclislerinde bulunmaya başladığı bildirilmektedir.³⁵

Geniş bir ilme ve üstün bir zekâyâ sahip olduğu, güzel bir yüzünün olduğu³⁶, kırâat, fıkıh ve hadis bilgisinin yanı sıra zühdüyle de şöhret kazandığı aktarılmaktadır. Fıkıh âlimi Mekhûl (ö.112/730), Ümmü'd-Derdâ'nın fakîh olduğunu ifade eder.³⁷ Ümmü'd-Derdâ'nın saygıdeğer, muhterem ve çok farklı birisi olduğunu

³²Nâsırüddin el-Elbânî (ö.1420/1999), *Silsiletü Ehâdîsi's-Sahâha*, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1415/1995),1281 numaralı rivâyette hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Taberânî, bu hadisin iki illeti olduğunu zikretmiştir. Bunlar; senette yer alan Ebû Bekr İbn Ebî Meryem ile Velîd İbn Müslim'in, senedin geri kalan kısmında hadisi rivâyet ettiğini açıkça zikretmemesidir. İbn Hibbân ise senetteki Ebû Bekir İbn Meryem'in ezberinin kötü olduğunu, hadisi tek başına rivâyet ettiğinde hadisi hucet olarak kabul edilen birisi olmadığını belirtir.

³³ Zehebî, *Tarîh*, 2/1025; a.mlf, *Siyer*, IV, 277; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö.360/971), *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi İbn Abdilmecîd es-Selefi, (Beirut, Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 2/359; a.mlf, *el-Mucemu'l Evsat*, thk. Târik İbn Avadallah İbn Muhammed ve Abdulmuhsin İbn İbrahim el-Huseynî (Kahire, Dâru'l-Harameyn, 354/965), 3/275.

³⁴ Mizzî, *Tehzîb*, 35/352; Zehebî, *Siyer*, 4/277.

³⁵ Zehebî, *Tarîh*, 2/1025; a.mlf, *Siyer*, 4/277.

³⁶ İbn Asâkir, *Tarîh*, 70/146-164; Zehebî, *Tarîh*, 2/1025; a.mlf, *Siyer*, 4/277.

³⁷ Zehebî, *Siyer*, 4/277-278; a.mlf, *Tarîh*, II, 1025.

zikreder.³⁸ Zehebî (ö.748/1348) de Ümmü'd-Derdâ'nın seyyide, âlime ve fakîhe bir kimse olduğunu söylemiştir.³⁹

Ebu'd-Derdâ başta olmak üzere, birçok sahâbîden çok sayıda hadis ve bilgi nakletmiştir. Hiçbir zaman ilmi bırakmayan her geçen gün yenilerine ulaşmak için çabalayan Ümmü'd-Derdâ'nın Dımaşk Mescidi'nin kuzey tarafında bir ders halkası vardı. Burada aralarında erkeklerin de bulunduğu pek çok kişi kendisinden ilim öğrenmiştir. Emevî halifesi Abdülmelik İbn Mervân (86/705) Ümmü'd-Derdâ ile ilgilenmiş, fakîhlerle birlikte mescide gelip fıkıh derslerini dinlemiştir.⁴⁰ Bu konuyla ilgili İsmail İbn Ubeydillah şöyle bir anektod nakleder: “Abdülmelik İbn Mervan Beytu'l Makdis'in avlusunda (bahçesinde) oturuyordu. Ümmü'd-Derdâ da yanında oturuyordu. (muhtemelen dînî ilimlerle ilgili konuşuyorlardı) Abdülmelik İbn Mervan, batıdan bir ses duyulunca kalktı. Ümmü'd-Derdâ da kalktı ve mescide girene kadar Abdülmelik İbn Mervan'a eşlik etti. Ümmü'd-Derdâ mescitte kadınlarla beraber oturdu. Abdülmelik İbn Mervan makama doğru ilerledi ve insanlara namaz kıldırıldı.”⁴¹

Ümmü'd-Derdâ'nın kırâat alanındaki öğrencileri arasında İbrahim İbn Ebî Able (ö.151/769), Atiyye İbn Kays (ö.121/739) ve Yunus İbn Hubeyr sayılmaktadır.⁴² Tâbiûn büyüklerinden ve sika ravilerden olan öğrencisi İbrahim İbn Ebî Able (ö.151/769), kırâat ilmini ondan aldığını, Ümmü'd-Derdâ'ya yedi defa Kur'an'ı Kerîm'i okuduğunu bildirmektedir.⁴³

Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'dan (ö.32/652), Selman el-Farisî'den (ö.36/656 [?]), K'ab İbn Âsım el-Eş'arî'den, Hz. Âişe'den (ö.58/678), Ebû Hureyre'den (ö.58/678), Ümmü Derda el-Eslemiyye (ö.30/650) ve Fedâle İbn Ubeyd el-Ensârî'den (ö.53/673) hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴

³⁸ İbn Asâkir, *Tarih*, 70/146-164.

³⁹ Zehebî, *Tarih*, 2/1025.

⁴⁰ İbn Asâkir, *Tarih*, 70/148; Zehebî, *Tarih*, 2/1025.

⁴¹ Zehebî, *Tarih*, 2/1025.

⁴² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbn Muhammed İbn Muhammed İbn Alî İbn Yûsuf el-Cezerî (ö.833/1429), *Gâyetu'n-Nihâye*, (Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932), 2/354.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Gâye*, 1/19.

⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, 4/277.

Ümmü'd-Derdâ'dan rivâyet alan râviler/talebeleri: İbrahim İbn Ebî Able (ö.151/769), Ezher İbn Velid el-Hamsî, İsmail İbn Ubeydullah İbn Ebû'l Muhâcir, Cubeyr İbn Nüfeyr/Nefir el-Hazramî (ö.59/678-79) (Ümmü'd-Derdâ'dan büyüktür), Hâris İbn Ubeydullah el-Ensârî, Habib İbn Ebû Amre (Rebî' İbn Habîb) (ö.180/796), Hakîm İbn Keysân (ö.67/686), kölesi Hayyân ed-Dımaşkî, kölesi Halîl ed-Dımaşkî, Raşid İbn S'ad Makrâî, Recâ İbn Hayve, Zeyd İbn Eslem, Sâlim İbn Ebu'l C'ad, Safvan İbn Abdullah İbn Safvan, Talha İbn Ubeydullah İbn Kurayz, Ubeydullah İbn Ebû Zekeriyâ, Abdullah İbn Safvan, Abdürrabah İbn Süleyman Umeyr İbn Zeytûn, Osman İbn Hayyân ed-Dımaşkî, Hilal İbn Yusuf Atâ el-Keyharânî, Ömer İbn Hayyân ed-Dımaşkî, Avn İbn Abdullah İbn Uteybe İbn Mes'ud, Lokman İbn Âmir el-Vassâbî, Muhammed İbn Yezîd İbn Afif, Merzûk Ebûbekr et-Teymî, Muaviye İbn İshak İbn Talha İbn Ubeydullah, Mekhûl eş-Şâmî, yeğeni Mehdî İbn Abdurrahman, Meymûn İbn Mihrân el-Cezerî, Nimran İbn Utbe ez-Zemârî, Ebû Hubeyre Yahya İbn İbâd el-Ensârî, Ya'la İbn Memlûk, Yunus İbn Meysere İbn Halbes, Ebû Ömer es-Sînî, kölesi Ebû İmran el-Ensârî, Ebû İmâme'nin sahibi Ebû Gâlib, Ebû Kılâbe el-Carmî, Ebû Merhum'dur.⁴⁵

1.4 İbadete Düşkünlüğü ve Zühd Hayatı

Ümmü'd-Derdâ, ilminin yanında ibâdete düşkünlüğü ile de tanınmıştır. Avn İbn Abdullah'ın rivâyet ettiğine göre: Ümmü'd-Derdâ'nın yanına gider ve onunla birlikte Allah (c.c)'ı zikrederdik. Bir gün (arkasına) yaslandı ve ona: “Ey Ümmü'd-Derdâ! Seni yorduk mu?” denildi. Yerinden doğruldu ve şöyle dedi: “Beni yordüğünüzü mu düşünüyorsunuz? Farklı birçok şekilde ibâdet ettim ama zikir ehliyle birlikte zikir meclisinde bulunmaktan başka gönlümü (göğsümü) iyileştiren bir şey bulamadım”⁴⁶ diyerek zikir meclislerine kalben bağlı olduğunu, onu rahatlattığını ifade etmiştir.

Ümmü'd-Derdâ, zikir meclislerinde vaaz eder, güzel ve hikmetli sözler söyler, bazı zamanlarda bunları levhalara yazarak talebelerine verirdi. Onun çevresindeki insanların ibâdet hayatına dikkat ettiği, Kur'an okumayan kimselerle yolculuğa

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîb*, 35/352.

⁴⁶ Mizzî, *Tehzîb*, 35/ 352.

çıkmadığı, fakirlerle oturup kalktığı, insanlara dünyanın cazibesine kapılmamalarını öğütlediği belirtilmiştir. Ümmü'd-Derda'nın hayat tarzına dair rivâyetler onun tam anlamıyla bir zühd hayatı yaşadığını göstermektedir.

Yunus İbn Meyser ise şöyle der: “Kadınlar, Ümmü'd-Derdâ ile birlikte ayakları şişene kadar ibâdet ederlerdi. Eğer namazda iken kıyamda zayıf düşerlerse kendilerini bir iple bağlarlardı”⁴⁷

Meymûn İbn Mihrân⁴⁸, Ümmü'd-Derdâ'nın ibâdetlere verdiği ehemmiyeti şu şekilde tarif eder: “Ümmü'd-Derdâ'yı hiçbir namaz vaktinde namaz kılmaktan başka bir şey yaparken bulmadım” diyerek tüm namazları ilk vaktinde kılmaya özen gösterdiğini ifade etmiştir. ⁴⁹Meymûn İbn Mihrân, Ümmü'd-Derda'nın kalın kumaştan dokunmuş bir başörtüsü örttüğünü, kaşlarına kadar indirdiği örtüsünü bir deri parçası ekleyerek uzattığını haber vermektedir.⁵⁰

Saîd İbn Abdilaziz şöyle dedi: “Ümmü'd-Derdâ ile birlikte İsmail İbn Abdullah var iken Cehennem Vadisi hakkında sohbet ettik. Ümmü'd-Derdâ, İsmail'e: “Ey İsmail! Oku!” dedi ve o da şu âyeti okudu: “Sizi boş yere yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? (Mü'minun 23/115)” Ümmü'd-Derdâ'nın ve İsmail'in başları önlerine düştü. Gözyaşları yüzlerini ıslatana kadar başlarını kaldırmadılar.⁵¹

Ümmü'd-Derda: “Ademoğlunun kalbindeki korku, yaprağın yanması gibidir. Bu sende var mı ve hissediyor musun?” dedi. “Elbette” dedim. Bunun üzerine

⁴⁷ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil İbn Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr İbn Dav' İbn Kesîr el-Kaysî (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Dâru'l Fikr, 1406/1986), 10/262; Muhammed Ahmed İsmâil el-Mukaddem, *Avdetu'l Hicâb* (Kahire, Dâru'l İbnu'l-Cevzî, 2005) 2/607; Zehebî, *Tarih*, 2/1025.

⁴⁸ Hadis rivâyeti konusunda sika olduğu belirtilen Meymûn İbn Mihrân aralarında Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, İbn Abbas ve İbn Ömer'in de bulunduğu sahâbîlerden genellikle ibâdet ve ahlâka dair hadisler rivâyet etmiştir. Kendisinden oğlu Amr İbn Meymûn, Sâlim İbn Ebü'l-Muhâcir, Ca'fer İbn Burkân, Haccâc İbn Ertât, Ebû Bişr Ca'fer İbn İyâs, Humeyd et-Tavîl, A'meş, İbn Cüreyc ve Evzâî gibi âlimler rivâyette bulunmuştur. Ayrıca Ömer İbn Abdilaziz döneminde kadılık yapmıştır. [Halit Ünal, “Meymûn İbn Mihrân”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/506.]

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîb*, 35/352.

⁵⁰ Şahyar, “Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye”, 42 /316-317.

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbn Alî İbn Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201), *Sıfatu's-Safve*, thk. Ahmed İbn Ali (Kâhire, Dâru'l Hadîs, 1421/2000), 2/428.

Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi: “Eğer bunu bulduysan Allah’a (c.c) dua et. Muhakkak ki dua o zaman kabul olunur” dedi.⁵²

Muaviye İbn Sâlih, Rebîa İbn Yezid ve İsmail İbn Ubeydullah’tan o da Ümmü'd-Derdâ’dan şöyle rivâyet etti: Allah’ı (c.c) anmak her şeyden büyüktür” (Ankebut, 29/45) “Namaz kılarsan bu Allah’ı (c.c) zikretmektir. Yaptığınız her iyilik Allah’ı (c.c) zikretmektir. Sakındığın her kötü şey de Allah’ı (c.c) zikretmektir. Bunların en üstünü ise Allah’ı (c.c) tesbih etmektir⁵³

Ümmü'd-Derdâ’nın en meşhur sözü şudur: “En faziletli ilim (Allah’ı) bilmektir. (Mârifetullah)”⁵⁴

İbn Hibban’ın Sikât’ında belirttiğine göre; Ümmü'd-Derdâ altı ay Dımaşk’ta, altı ay Kudüs’te yaşardı ve 80/81 yılından sonra⁵⁵, doksanlı yaşlarda⁵⁶ vefat etti. Allah (c.c) ondan razı olsun.

⁵² İbnü'l Cevzî, *Sıfat*, 2/429.

⁵³ Mizzî, *Tehzîb*, 35/ 352

⁵⁴ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn İbn Mahmûd İbn Muhammed İbn Alî İbn Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî (ö.1396/1976), *el-A'lam*, (Dâru'l-İlm, 2002), 8/77.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâye*, 2/354; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/517.

⁵⁶ Ebü's-Safâ Selahaddin Halil İbn Aybek İbn Abdullah Safedî (ö.764/1363), *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvûd ve Türkî Mustafa (Beyrut: İhyâü't-türâs), 27/196.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜMMÜ'D-DERDÂ ES-SUĞRÂ'NIN RİVÂYETLERİ

Bu bölümde Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın rivâyetleri ibâdet, muamelât, ahlâk ve diğer konular başlığı altında incelenmektedir. Rivâyetler metinleri ve tercümeleriyle birlikte verilmiştir. Dipnotta belirtilen ilk kaynaktaki metin üzerinde çalışılmış ve diğer kaynaklardaki farklılıklar yine dipnotta ifade edilmiştir. Rivâyetler merfu, mevkuf ve maktu hadislerden oluşmaktadır. Hadislerin sıhhat durumları dipnotlarda belirtilmiştir. Açıklanmaya muhtaç yerlerde şerhlere yer verilmiştir.

2.1. İbâdetler İle İlgili Rivâyetler

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın ibâdet konusundaki rivâyetlerine yer verilmiştir. İbâdet alanındaki rivâyetleri namaz, oruç, cihad, secde ayetleri, dua ve zikir bölümleri olarak ayrılmıştır Bu konu başlığında toplam otuz üç tane rivâyet bulunmaktadır.

2.1.1 Namaz

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın namaz ibâdeti ile ilgili rivâyetlerine yer verilmiştir. Bu konuda sekiz rivâyet tesbit edilmiştir.

۱. حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمًا، قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تَقُولُ: دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ وَهُوَ مُغْضَبٌ، فَقُلْتُ: مَا أَغْضَبَكَ؟ فَقَالَ: «وَاللَّهِ مَا أَعْرَفُ مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا إِلَّا أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعًا

1. Ömer İbn Hafs < babası < A'meş < Salim (İbn Ebi'l-Ca'd) < Ümmü'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: Bir gün Ebu'd-Derdâ sinirli bir şekilde yanıma geldi. “Seni öfkeliendiren nedir?” dedim. “Vallahi ben Muhammed (s.a.v.) ümmetinden, onların cemaatle namaz kılmaları müstesna (kusursuz yaptıkları başka) bir şey bilmiyorum.” dedi.⁵⁷

⁵⁷ Buhârî, “Ezan”, 31; Suleymân İbn el-Eş‘as İbn İshâk es-Sicistânî (ö.275/889), *ez-Zühhd*, thk. Ebû Temîm Yasir İbn İbrahim İbn Muhammed, Ebû Bilâl Ganîm İbn Abbas İbn Ganîm, (Hılvan: Dârü'l-Mişkât, 1414/1993),192; Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed İbn Hanbel (ö.241/855), *el-Musned*,

Ebû Dâvûd'un *ez-Zühd* adlı eserinde aynı senedle rivâyet edilmiş fakat 'مُعْضَبٌ' lafzı yerine 'غَضْبَانٌ' kullanılmıştır.⁵⁸

Ahmed'in *el-Müsned*'inde 'cemaat' kaydı geçmez. Sadece 'namaz kılmaları' şeklinde zikredilmektedir.⁵⁹

Cemaatle namaz kılanların, cemaatle namaz kılmak haricinde diğer işlerinde eksiklik ve değiştirmeler vâki olmuştur. Bu da cemaatle namaz kılmanın faziletinin çok büyük olduğuna delalet eder.⁶⁰ Nitekim Buhârî'de yer alan bir başka hadiste "Cemaatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece faziletlidir" buyrulmuştur.⁶¹

۲. حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أَبِي فَرَوَةَ يَزِيدَ بْنِ سِنَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدٍ الْحَاجِبُ، قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخًا، فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ يَقُولُ: قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ أَنْفَةً، وَإِنَّ أَنْفَةَ الصَّلَاةِ التَّكْبِيرَةُ الْأُولَى، فَحَافِظُوا عَلَيْهَا» قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: فَحَدَّثْتُ بِهِ رَجَاءَ بْنِ حَبِوَةَ، فَقَالَ: حَدَّثَنِيهِ أُمُّ الدَّرْدَاءِ

2. Ebû Usâme < Ebû Ferve Yezid İbn Sinân < Ebû Ubeyd el-Hâcib < Şeyhân (Mescid-i Haram'da) < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Her şeyin bir zirvesi (başlangıcı) vardır. Namazın zirvesi ise ilk tekbirdir (iftitah tekbiri). Ona devam edin/kaçırmayın." Ebu Ubeyd, Recâ İbn Hayve bana rivâyet etti, ona da Ümmü'd-Derdâ rivâyet etti, dedi. (Ebû Ubeyd < Recâ İbn Hayve < Ümmü'd-Derdâ)⁶²

thk. Şuayb el-Arnâvûd vd. (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2001) 36/30, 45/49, 45/492; Ahmed İbn el-Huseyin İbn Ali İbn Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî (ö.458/1066), *Şuabu'l-İman*, thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2003), 4/337; Ebû Abdillâh Ubeydullah İbn Muhammed İbn Muhammed el-Ukberî (387/997), *el-İbânetu'l-Kubrâ*, thk. Rızâ İbn Na'sân Mu'tî vd. (Riyad: Dâru'r-Râye, 1988) 2/574. Râvileri sikadır. Rivâyet Şeyhayn'in şartlarına göre sahihtir.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 192

⁵⁹ Ahmed, *el-Müsned*, 45/492.

⁶⁰ Aynî'den naklen, Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987) 2/688.

⁶¹ Buhârî, "Ezan", 30.

⁶² Ebûbekr Ahmed İbn Amr İbn Abdilhâlık el-Bezzâr el-Basrî (ö.292/905), *el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. (Medine:Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009) 10/52; Ebûbekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö.235/849), *el-Müsânef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hûtt (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1989), 1/271; Taberânî, *el-Müsned*, 3/214; Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh İbn İshâk el-İsfahânî (ö.430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ* (es-Saâde, 1394/1974), 5/177; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 4/363. (Belirtilen kaynakların tümünde aynı lafızlar ile nakledilmiştir.)

“Her gün beş vakit namazdan önce okunan ezan ve farz namazlara durulurken okunan kâmet tekbir lafızlarını içerir. Ayrıca namaza başlama ve bir rükünden diğerine geçiş tekbirle olur. İlkine “iftitah tekbiri”, diğerlerine “intikal tekbirleri” denir. Başlangıç tekbiri iftitah (açılış) kelimesiyle nitelendiği gibi, kendisiyle namaz dışında yapılması helâl olan eylemler haram hale geldiği ve dış âlemle bağlantıyı kestiği için “tahrîme (ihrâm) tekbiri” diye de anılır. İkinci adlandırma Hz. Peygamber’in, “Namazın anahtarı temizlik, haram kılanı tekbir, helâl kılanı selâmdır”⁶³ hadisinden hareketle yapılmıştır. Resûl-i Ekrem, iftitah tekbirine yetişmek şartıyla kırk gün cemaate gelen kişiye Allah’ın (c.c) biri cehennemden, ikincisi münafıklıktan kurtuluş olmak üzere iki berat vereceğini bildirmiş⁶⁴ ve namazın özünün iftitah tekbiri olduğunu söylemiştir. İftitah tekbiri Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre namazın şartlarından, İmam Muhammed’e, üç mezhebe ve Ca’ferîler’e göre rükünlerindedir.”⁶⁵

۳. ابْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ قِيَاظٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: قَالَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ: بَجِيءُ الشَّيْخِ قِيَاظِي
الشَّابُّ فَلَا يُصَلِّي، فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: «كُلُّ فِي ثَوَابٍ قَدْ أُعِدَّ لَهُ»

3. İbn Mehdî < Süfyân < Ziyâd İbn Feyyâz < Ebû Hâzım şöyle rivâyet etti: Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'ya: “İhtiyar gelip namaz kılıyor; genç ise kılmıyor (bunların sevabı aynı mı?) diye sorunca; Ebu'd-Derdâ: “Herkes yapmış olduğunun sevabını alır” cevabını verdi.⁶⁶

Bezzâr’ın Müsned’inin muhakkiki Mahfûzurrahmân, seneddeki Ebû Ubeydillah’ın ma’ruf olmadığını fakat diğer râvilerin sika olduğunu belirtmiştir. Elbânî, senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Senede mübhem vardır.

⁶³Suleymân İbn el-Eş’as İbn İshâk es-Sicistânî (ö.275/889), es-Sünen, thk. Ebû Temîm Yasir İbn İbrahim İbn Muhammed, Ebû Bilâl Ganîm İbn Abbas İbn Ganîm vd. (Mısır:Dârü'l-Mişkât, 1414/1993); “Tahâret”, 31; “Salât”, 73; Tirmizî, “Tahâret”, 3; “Salât”, 63.

⁶⁴ Tirmizî, “Salât”, 64

⁶⁵ Saffet Köse, “Tekbir”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/341.

⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 1/111. Senedde yer alan İbn Mehdî, Buhârî ve Müslim râvilerindedir. Asıl ismi, Ebû Saîd Abdırrahman İbn Mehdî el-Ezdî’dir. Sikadır. Şuayb Arnavûd, Ahmed İbn Hanbel’in *el-Müsneid*’inin tahkikinde Süfyân’ın asıl isminin İbn Saîd İbn Mesrûk es-Sevrî olduğunu, sahihayn râvilerinden olduğunu ve sika olduğunu belirtir. Şuayb Arnavûd Ahmed İbn Hanbel’in *el-Müsneid*’inin tahkikinde, Ziyâd İbn Feyyâz’ın Müslim râvilerinden olduğunu ve sika olduğunu belirtir. Ebû Hâzım da sahihayn râvilerindedir. (Ahmed, *el-Müsneid*, 11/561.) Râvilerin durumlarına bakıldığında isnadının sahih olduğu görülmektedir.

Beyhakî'nin *el-Kazâ ve'l Kader* adlı eserinde bu rivâyet şu şekilde nakledilmiştir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ , وَأَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو قَالَا: نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ , نَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ , نَا أَبُو دَاوُدَ , عَنْ سُفْيَانَ , عَنْ زِيَادِ بْنِ قِيَاضٍ , عَنْ أَبِي حَازِمٍ , قَالَ: دَخَلْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ الْمَسْجِدَ فَرَأَتِ الشَّيْخَ يَجِيءُ فَيُصَلِّي , وَيَجِيءُ الشَّابُّ فَيَجْلِسُ , فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِأَبِي الدَّرْدَاءِ فَقَالَ: «كُلُّ بَعْمَلٍ فِي ثَوَابٍ قَدْ أَعَدَّ لَهُ»

Ebû Abdillâh el-Hâfız < Ebû Saîd İbn Ebî Amr < Ebû Abbas Muhammed İbn Yakub < Hasan İbn Ali İbn Affân < Ebû Dâvûd < Sufyan < Ziyad İbn Feyyâz < Ebû Hâzım şöyle dedi: “Ümmü'd-Derdâ mescide girdi ve yaşlı birinin gelip namaz kıldığını gördü. Ardından genç birinin gelip oturduğunu gördü. Bunu Ebu'd-Derdâ'ya anlattı.” Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ şöyle dedi: “Herkesin yapmış olduğunun sevabı kendisine döner.”⁶⁷

Namazın çok sayıda hikmeti vardır. Bu hikmetlerden mahrum olmamak için bize emredileni yerine getirmemiz gereklidir. Nitekim hadiste de ifade edildiği gibi herkes yapmış olduğunun karşılığını alır. Tâhâ Suresi'ndeki “Ailene ve ümmetine namazı emret. Kendin de onu kılmaya sabırla devam et. Biz senden rızık istemiyoruz; üstelik seni de biz rızıklandırıyoruz. İyi bilin ki, hayırlı son, kalpleri Allah'a (c.c) saygı ile dopdolu olup günahlardan sakınan ve ilâhî buyruklara uyanların olacaktır”⁶⁸ âyeti bu hadisi daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Namaz kılanları müjdeleyen bazı hadisler bu konuda misal olarak verilebilir:

"Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir nehir olsa da o kimse her gün bu nehirde beş defa yıkansa, kirinden bir şey kalır mı? Beş vakit namaz işte bunun gibidir. Allah (c.c) beş vakit namazla günahları silip yok eder."⁶⁹

⁶⁷ Ahmed İbn el-Huseyin İbn Ali İbn Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî (ö.458/1066), *el-Kazâ ve'l Kader*, thk. Muhammed İbn Abdillâh Âli Âmir (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1421/2000) 1/308.

⁶⁸ Tâhâ 20/132.

⁶⁹ Buhârî, “Mevâkîf”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 283.

“Bir Müslüman, farz namazın vakti geldiğinde güzelce abdest alır, huşû içinde ve rükûunu da tam yaparak namazını kılsa, büyük günah işlemedikçe, bu namaz önceki günahlarına keffâret olur. Bu her zaman böyledir.”⁷⁰

٤. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي مَفَاتِيلِ الْبَلْخِيُّ قَالَ: ثنا الْمُسَيَّبُ بْنُ وَاصِحٍ قَالَ: ثنا سُلَيْمٌ أَبُو مُسْلِمٍ الْمَكِّيُّ، عَنْ سَعِيدِ يَغْنِي
ابْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُيَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " صَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ، وَصَلَاةٌ
فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ

4. Muhammed İbn Ebî Mukâtil el-Belhî < Müseyyeb İbn Vâzih < Süleym Ebû Müslim el-Mekkî < Saîd yani İbn Abdilazîz < İsmâil İbn Ubeydillah < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ şöyle rivâyet etti: Rasûlullah (s.a.v.): “Mescid-i Haram’da kılınan namaz, diğer mescidlerde kılınan yüz bin namazdan daha fazîletlidir. Ve Beytü’l Makdis’te kılınan namaz diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha fazîletlidir” buyurdu.⁷¹

Rivâyetin “Mescid-i Haram’da kılınan namaz, diğer mescidlerde kılınan yüz bin namazdan daha faziletlidir” kısmı Ahmed’in *el-Müsned*’i,⁷² İbn Mâce’nin *es-Sünen*’i gibi pek çok kaynakta sahih olarak geçer. İbn Mâce, bu hadisi *es-Sünen*’inde Cabir kanalıyla rivâyet etmiştir.⁷³

Bu mescidlerde kılınan namazların sevap derecesi itibariyle daha üstün olduğu ifade edilmektedir. Üstünlük hikmetleri olarak şunlar sayılabilir: Bu mescidlerin peygamber elleri tarafından yapılmıştır. Mescid-i Haram’ın olduğu alanda ilk mabed olan Kâbe yer almaktadır. Beytü’l Makdis ilk kıbledir ve yüzyıllardır birçok ilâhî dine ev sahipliği yapmıştır. Peygamberimiz (s.a.v.) orada miraca yükselmiştir.

⁷⁰ Müslim, “Tahâret”, 7.

⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk İbn Abbas el-Mekkî Fakîhî (ö. 272/891-92), *Ahbâru Mekke*, thk. Abdülmelik İbn Abdullah (Beyrut:Dâru Hazar,1414/1993), 2/85; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/77; Beyhâkî, *Şu‘abü’l-İmân*, 6/39 (Ebu Zer’in sahih olan bir başka rivâyetinde “başka yerde kılınan kırk namazdan daha hayırlıdır” lafzıyla rivâyet edilmiştir.). İbn Hacer, bu hadisin isnâdının sahih olduğunu bildirmektedir.

⁷² Ahmed, *el-Müsned*, 23/ 46.

⁷³ İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salâh”, 195.

ه. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ بَكَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي زَكَرِيَّا، يُحَدِّثُ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ: «لَا إِيْمَانَ لِمَنْ لَا صَلَاةَ لَهُ»

5. Ahmed İbn Abdirrahman İbn Bekkâr < Velîd İbn Müslim < Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir < Abdullah İbn Ebî Zekeriyâ < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Namazı olmayanın îmânı yoktur.”⁷⁴

Namaz İslâm'ın şeâirindedir. Yerine getirilmesi kat'i suretle gereklidir. Ahirette ilk hesaba çekileceğimiz ameldir.⁷⁵ Bu konunun önemine dikkat çekmek asıl maksattır. Nasıl ki yalan söylemek münâfıklık alametlerinden sayılıyor ama yalan söyleyen kişi İslam'dan çıkmıyor yahut münafık olmuyor ise bu mevzunun da aynı şekilde olduğu düşünülür.

٦. حَدَّثَنَا سَلْمَةُ بْنُ شَيْبٍ وَالْفَضْلُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ عَنْ عَبْدِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي عَمْرِو الصِّينِيِّ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: نَزَلَ بِأَبِي الدَّرْدَاءِ ضَيْفٌ فَقَالَ أَمَقِيمٌ فَسَرَّحَ أُمَّ. الْعَزِيزُ بْنُ ظَانَ فَنَخَلَفَ؟، ثُمَّ قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ نَاسٌ مِنَ الْفُقَرَاءِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَ أَصْحَابُ الْأَمْوَالِ بِالْدُنْيَا وَالْآخِرَةَ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَيُجَاهِدُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ، وَلَا نَتَصَدَّقُ فَقَالَ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ أَدْرَكْتُمْ مَنْ سَبَقَكُمْ وَلَمْ يُدْرِكْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا مَنْ قَالَ مِثْلَ قَوْلِكُمْ تُسَبِّحُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتَحْمَدُ ثَلَاثَ وَثَلَاثِينَ وَتَكْبِرُ أَرْبَعَ وَثَلَاثِينَ

6. Seleme İbn Şebîb ve el-Fazl İbn Ebî Tâlib < Yezîd İbn Hârûn < Şerîk < Abdülazîz İbn Rufey' < Ebû Ömer es-Sînî < Ümmü'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: Ebu'd-Derdâ'nın evine bir adam uğradı. Ebu'd-Derdâ: “Eğer burada kalacaksan sana bir yer hazırlayayım, geçip gideceksen sana azık hazırlayayım” dedi. Ebu'd-Derdâ

⁷⁴ Ebû Bekr Ahmed İbn Muhammed İbn Hârûn el-Hallâl (ö.311/923), *es-Sünne*, thk. Atıyye ez-Zehrânî (Riyad: Dâru'r-Râye, 1409/1989), 4/146; İbn Batta, *İbânetu'l Kübra*, II, 679; Muhammed İbn Nâsır el-Mervezî (ö.294/906), *Ta'zîmü Kadri's-Salât*, thk. Abdurrahman Abdülcebîr (Medine: Mektebetü'l- Dâr, 1406/1985), 2/903. (Belirtilen kaynaklarda aynı lafızlarla nakledilmiştir.) Elbânî, sahih ve mevkûf olduğunu belirtir.

⁷⁵ Tirmizî, “Mevâkît”, 188. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Salât”, 149; Ebû Abdurrahmân Ahmed İbn Şuayb İbn Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sunen*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Halep:Mektebetü'l-Mektûbatu'l İslâmiyye, 1406/1986), “Salât”, 9; İbn Mâce, “İkâmet”, 202.

şöyle dedi: Rasûlullah'a (s.a.v.) insanların fakirlerinden kimseler geldi ve: "Zenginler dünya ve ahireti götürüyorlar (kazanıyorlar). Bizim namaz kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar, bizim cihad ettiğimiz gibi cihad ediyorlar ve sadaka veriyorlar. Biz ise sadaka veremiyoruz" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "Ey Ebu'd-Derdâ! Onu yaptığınızda sizin önünüzdekilere erişeceğiniz, sizin önünüzdekilerin ancak sizin söylediğinizi söyleyerek önünüze geçeceği bir şey haber vereyim mi? (O haber şudur:) Tüm namazlarda otuz üç defa 'subhânallah', otuz üç defa 'elhamdülillah', otuz dört defa 'Allahu ekber' diyerek tesbih etmektir."⁷⁶

Bu rivâyetin pek çok farklı versiyonu olmakla beraber *Müslim*'de geçen benzer hadis şöyledir:

"Bir gün başta Ebu Zer olmak üzere muhacirlerin fakirleri Peygamberimiz'e (s.a.v.) gelerek: "Ya Rasûlallah! Varlık sahipleri yüksek dereceleri ve daimî nimetleri alıp gittiler. Çünkü onlar da bizim gibi namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar. Ancak onlar sadaka veriyor biz veremiyoruz, onlar köle azâd ediyor, biz edemiyoruz" dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara şu müjdeyi verdi: "Ben size bir şey öğreteyim mi? Onunla sizi geçenlere yetişir, sizden sonrakileri de geçersiniz. Hem hiçbir kimse sizden daha faziletli olamaz; meğerki sizin yaptığınız gibi yapmış olsunlar. Her namazdan sonra otuz üç kere 'Subhânallah', otuz üç kere 'Elhamdülillah', otuz üç kere 'Allahu ekber' dersiniz, tamamı 99 eder; yüzün tamamında da 'Lâilâhe illallâh vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l mülkü velehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr.' dersiniz, günahlarınız denizin köpüğü kadar da olsa bağışlanır."⁷⁷

۷. حَدَّثَنَا الشَّيْخُ أَبُو بَكْرٍ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهَ، أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَالِبٍ، ثنا حَاتِمُ بْنُ سَالِمِ الْبَصْرِيِّ، ثنا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: رَبَّمَا «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ، وَقَدْ قَامَ النَّاسُ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ»

⁷⁶ Bezzar, *el-Müsned*, 10/84; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö.303/915), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şuayb Arnavûd (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001) 9/64; Ebu'l-Kâsım Suleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *ed-Dua*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992), 172, 225.(Üç kaynakta da aynı senedle rivâyet edilmiştir. Fakat son iki kaynakta bir adamın geldiği ile ilgili baştaki kısım yer almaz.)

⁷⁷ Müslim, "Mesâcid", 146.

7. Eş-Şeyh Ebûbekr İbn İshak el-Fakîh < Muhammed İbn Gâlib < Hâtim İbn Sâlim el-Basrî < Abdülvâris İbn Saîd < Hâlid el-Hezâi < Ebû Kılâbe < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Belki “Rasûlullah'ı (s.a.v.) insanların sabah namazına kalktığı vakitte vitir namazı kılarken gördüm.”⁷⁸

“Fakîhler, “Gece kıldığınız namazın sonuncusu vitir olsun” hadisinden hareketle⁷⁹ vitrin gece kılınan nâfile namazların sonuncusu olarak kılınacağında görüş birliğindedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) gece sonundaki namazın daha faziletli olduğunu söylemiştir; dolayısıyla yatsının ardından nâfile kılmak isteyen kimse vitri nâfileden sonraya bırakır. Uyanabileceğinden emin değilse hadiste⁸⁰ tavsiye edildiği üzere vitri uyumadan önce kılması müstehaptır.”⁸¹

٨. أَنبَأَ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْفَارِسِيُّ، أَنبَأَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَصْبَهَانِيَّ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ قَارِسٍ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ هُوَ الْبُخَارِيُّ، ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سُوْدَةَ، عَنِ خَلِيدٍ، عَنِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: مَا أَبَالِي لَوْ صَلَّيْتُ عَلَى خَمْسِ طَنَافِسٍ

8. Ebûbekr Muhammed İbn İbrâhîm el-Fârisî < İbrâhîm İbn Abdillâh el-Esbahânî < Muhammed İbn Süleymân İbn Fâris < Muhammed İbn İsmâîl (yani) Buhârî < Ebû Âsım < el-Evzâi < Osmân İbn Ebî Sevde < Huleyd < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet eder: “Beş saçağın (halı/kilim saçağı) üzerinde namaz kılsam da bunu umursamam (kılarım).”⁸²

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Abdillâh İbn Muhammed en-Nîsâbü'rî (ö.405/1014), *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/445; Ahmed İbn el-Huseyin İbn Ali İbn Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, 2003), 2/673. (İki kaynakta da aynı sened ve lafızlar ile rivâyet edilmiştir.) Buhârî ve Müslim'in nakletmedikleri isnadı sahih bir hadistir. Zehebî de sahih olduğunu bildirmiştir.

⁷⁹ Buhârî, “Vitr”, 4.

⁸⁰ Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 162, 163.

⁸¹ Samî Erdem, “Vitr Namazı”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/111-113.

⁸² Ahmed İbn Hüseyin el-Beyhakî (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, 2003), 2/613; Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *et-Târihu'l-Kebîr* (Haydarabad: Dâiretu'l Maârif el-Osmâniyye), 3/197. (İki kaynakta da aynı lafızlarla rivâyet edilmiştir. Şuayb Arnavûd'a göre seneddeki Muhammed İbn Süleyman İbn Fâris sikadır. [İbn Hibbân, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993) 3/117]

Rasûlullah (s.a.v.), hasır⁸³ ve tabaklanmış deri⁸⁴ üzerinde namaz kıları. Bu rivâyet kilim, şilte, saçak gibi yerin altındaki engeller ve insanların yaydıkları diğer şeyler üzerinde namaz kılmasında bir sakınca olmadığına işaret etmektedir.

2.1.2 Oruç

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın oruç ile ilgili rivâyetlerine yer verilmiştir. Oruç konusunda altı rivâyet tesbit edilmiştir.

۹. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْرَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، أَنَّ إِسْمَاعِيلَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ، حَدَّثَهُ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فِي يَوْمٍ حَارٍّ حَتَّى يَضَعِ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ، وَمَا فِينَا صَائِمٌ إِلَّا مَا كَانَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَابْنُ رَوَاحَةَ

9. Abdullah İbn Yûsuf < Yahyâ İbn Hamze < Abdurrahman İbn Yezîd İbn Câbir < İsmâil İbn Ubeydillah < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etti: “Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sıcak bir havada (sefere) çıktık. Öyle ki insan sıcaklığın şiddetinden elini başına koyuyordu. Rasûlullah (s.a.v.) ve Abdullah İbn Revâha haricinde bizden kimse oruçlu değildi.”⁸⁵

Müslim'deki rivâyette şu sened ve lafızlar ile Ramazan ayında bir günde bu olayın geçtiği aktarılmaktadır:

حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ رُشَيْدٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ

⁸³ Buhârî, “Salat”, 207; Ebû Dâvûd “Salat”, 91.

⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Salat”, 92.

⁸⁵ Buhârî, “Savm”, 34; Müslim, “Sıyâm”, 108, 109; Ebû Dâvûd, “Savm”, 44; İbn Mâce, “Sıyâm”, 10; Ahmed, *el-Müsned*, 35/29, 45/496; Ebûbekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (235/849), *el-Müsned*, thk Âdil İbn Yusuf vd. (Riyad: Dâru'l Vatan, 1418/1997), 1/46; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/51; Taberânî, *el-Mu'cemü'l- Evsat*, 3/301; Taberânî, *el-Müsned*, 1/318; Temâm er-Râzî, Ebu'l-Kâsım Temâm İbn Muhammed İbn Abdillâh el-Becelî er-Râzî ed-Dımaşkî (ö. 414/1023), *el-Fevâid*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd 1412/1991), 1/261; İsfahânî, *Hilye*, 8/ 274; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/412. İsmail İbn Ubeydillah sahihayn râvîlerindedir. Şeyhayn'e göre hadisin ricâli sikadır.

فِي حَرِّ شَدِيدٍ، حَتَّىٰ إِنْ كَانَ أَحَدُنَا لَيَضَعُ يَدَهُ عَلَىٰ رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ، وَمَا فِينَا صَائِمٌ، إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ

Dâvûd İbn Ruşeyd < Velid İbn Müslim < Saîd İbn Abdilazîz < İsmâil İbn Ubeydillah < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etti: “Ramazan ayında şiddetli bir sıcakta Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte (sefere) çıktık. Öyle ki insan sıcağın şiddetinden elini başına koyuyordu. Rasûlullah (s.a.v.) ve Abdullah İbn Revâha haricinde bizden kimse oruçlu değildi.”⁸⁶

Seferde oruç tutmamak bir ruhsattır. Bu hadis, yolculukta gücü yetenler için oruç tutmanın faziletli olduğuna, gücü yetmeyenler için ise iftar etmenin faziletli olduğuna delalet ediyor. Nitekim ashabtan Hamza İbn Amr el-Eslemî Rasûlullah'a (s.a.v.): “Ya Rasûlallah! Ben devamlı oruç tutan bir insanım. Seferde de oruç tutabilir miyim?” diye sormuştur. Peygamberimiz (s.a.v.): “İstersen tut, dilersen tutma” buyurmuştur.⁸⁷

۱۰ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ صَفْوَانَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عَاصِمٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ بِنِ عَبْدِ الصِّيَامِ فِي السَّفَرِ»

10. Ebûbekr İbn Ebî Şeybe < Muhammed İbn es-Sabbâh < Süfyân İbn Uyeyne < ez-Zühri < Safvân İbn Abdillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ka'b İbn Âsım şöyle rivâyet etti: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Yolculukta oruç tutmak takva/dindarlık değildir.”⁸⁸

Bu rivâyeti Ahmed İbn Hanbel, Nesâî ve Taberî de Ka'b İbn Âsım kanalıyla rivâyet etmiştir. Taberî'deki rivâyet detaylı olup şöyledir: “Şiddetli bir sıcakta Rasûlullah (s.a.v.) ile bir sefere çıktık. Cemaatımızdan bir adamı, hasta gibi bir

⁸⁶ Müslim, “Sıyâm”, 108, 109.

⁸⁷ Müslim, “Sıyâm”, 103.

⁸⁸ İbn Mâce, “Sıyâm”, 11; Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö.255/869), *es-Sünen*, thk. Huseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000) “Savm”, 15; Nesâî, “Sıyâm”, 46; Ahmed, *el-Müsned*, 39/85,86; Ebûbekr Abdürrezzâk İbn Hemmâm İbn Nâfi' es-San'ânî (ö. 211/826-27), *el-Musannef*, thk. Habîbu'r-Rahman el-Âzamî (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmiyye, 1403/1982), 2/562. Elbânî, sahih olduğunu bildirmiştir.

ağacın gölgesi altında uzanmış olarak gördük. Rasûlullah (s.a.v.): “Arkadaşımızın neyi var? Neresi ağrıyor?” diye sordu. Sahabîler: “Hastalığı yoktur. Lâkin oruçludur. Sıcaklık ona çetin gelmiştir” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) bunun üzerine: “Yolculukta oruç tutmanız matlub ibâdetlerden değildir” buyurmuştur.

Ebu Hanife, Mâlik ve Şafî’ nin dahil olduğu cumhura göre gücü yetenler için oruç tutmak faziletlidir.⁸⁹

۱۱ وَقَالَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يُقُولُ: «عِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟» فَإِنْ قُلْنَا: لَا، قَالَ: «فَأَيُّ صَائِمٍ يَوْمِي هَذَا» وَفَعَلَهُ أَبُو طَلْحَةَ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ، وَابْنُ عَبَّاسٍ، وَخَدِيفَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

11. Ümmü'd-Derdâ şöyle anlatıyor: Ebu'd-Derdâ (bazen gündüz vakti): “Yanınızda yiyecek bir şey var mı?” diye sorardı. Eğer biz: “Hayır, yoktur” dersek, “O halde bugün orucum” der (oruca niyet eder) di. Bu şekilde gündüzleyin oruca niyet etme fiilini, Ebu Talha, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve Huzeyfe de yapmışlardır.⁹⁰

Ümmü'd-Derdâ'nın bu haberini İbn Ebî Şeybe mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî burada Ebu Talha, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve Huzeyfe'nin de gündüzleyin oruca niyet ettiklerini ta'lîken bildirmiştir. Bu ta'lîklerden Ebu Talha'ya ait olanı Abdurazzak; Ebû Hureyre 'ye ait olanı Beyhâkî, İbn Abbas'inkini Tahâvî; Huzeyfe'ninkini Abdurazzak muttasıl senetle rivâyet etmiştir. Bunlar arasında Tahâvî'nin İbn Abbas'tan rivâyeti hepsinden daha açıktır. İbn Abbas: “Bir sabah kalktım. Oruç tutmak arzusunda değildim. Henüz yemek yememiş, su da içmemiştim. Yiyecek bir şey bulamayınca oruca niyet ettim” demiştir.⁹¹

۱۲ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ مَسْرَةَ بْنِ مَعْبُدٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عُبَيْلَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: كُلُّ قَبَلٍ أَنْ تَعْدُوَ يَوْمَ الْفِطْرِ، وَلَوْ تَمْرَةً

⁸⁹ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982) 4/559.

⁹⁰ Buhârî, “Savm”, 21; Abdürrezzak San'â'nî, *el-Musannef*, 4/272. Buhârî'nin şartlarına göre sahihtir.

⁹¹ Kastallânî'den naklen, Sofuoğlu, “*Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*”, 4/1791.

12. Vekî' < Meserre İbn Ma'bed < İbrâhim İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ şöyle demiştir: “Ramazan Bayramı günü bir hurma bile olsa evden çıkmadan önce bir şeyler yiyin.”⁹²

“Orucunu tatlı bir yiyeceklerle açmayı adet edinen Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Ramazan Bayramı'na da tatlı yiyerek (güne) başlarlardı. Bayram sabahında hurma gibi bir tatlı ile bayram gününe başladılar.”⁹³

Şâ'bî: “Ramazan Bayramı günü evden çıkmadan önce yemek yemek, Kurban Bayramı günü ise yemek yemeyi eve dönünceye kadar geciktirmek sünnettendir” demiştir.⁹⁴

۱۳ حَدَّثَنَا حَطَّابُ بْنُ سَعْدِ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ: نَا مَوْلَى بِنِ إِهَابِ الرَّمْلِيِّ قَالَ: نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ الْعَدَنِيُّ قَالَ: نَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ شَمْرِ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ جَعَلَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ خَنْدَقًا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»

13. Hattâb İbn Sa'd ed-Dımaşkî < Müemmel İbn İhâb er-Remlî < Abdullah İbn Velîd el-Adanî < Süfyân es-Sevrî < A'meş < Şimr İbn Atiyye < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim Allah (c.c) için bir gün oruç tutarsa, Allah (c.c) onunla cehennem arasını, gökyüzü ve yeryüzü arası gibi siper kılar.”⁹⁵

Oruç tutmanın faziletine dikkat çeken bir rivâyettir. Nitekim bir başka rivâyette Ebu Ümâme (r.a.) anlatıyor: “Ya Rasûlallah! Bana hayırlı bir amel tavsiye

⁹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/485. Şuayb Arnavûd, Vekî'nin sahihayn ricâlerinden ve sika olduğunu belirtir. (Ahmed, *el-Müsned*, 3/497) ; Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme vd. (Cidde: Dâru'l-Kible, 1992), 2/256. sayfada Meserre İbn Ma'bed'in sika olduğunu belirtmiştir. İbrahim İbn Ebî Able'nin ismi Şemr İbn Yekzân'dır. Ebû Hâtım sika olduğunu belirtmiştir. (Zehebî, *el-Kâşif*, 1/218.) Ulaşılan bilgilere göre senedi sahihtir.

⁹³ İbn Mâce, “Siyâm”, 49.

⁹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/485.

⁹⁵ Taberânî, *el-Evsat*, 4/46; a.mlf, *el-Mu'cemü's-Sağır*, thk. Muhammed Şekûr Mahmud, (Beirut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1985), 1/273. (İki kaynaktan da aynı lafız ve senedle nakledilmiştir.) Tirmîzî, *es-Sünen*'de başka bir isnâdla bu hadisi zikretmiş ve “hasen garib bir hadistir” demiştir. Bu hadisi Abdullah İbn Velîd'den başka kimse Süfyân'dan rivâyet etmemiştir. Fakat o sikadır. Ayrıca senedde adı geçen Şehr İbn Havşeb ezberinin kötü olmasıyla tanınmıştır. Rivâyetin isnâdı hasen sayılmıştır.

eder misiniz?" dedim. Rasûlullah (s.a.v.): "Oruç tut, çünkü oruca denk bir ibâdet yoktur" buyurdu. Tekrar sorumu yineleyerek: "Bana güzel bir iş yapmamı tavsiye eder misiniz?" dedim. "Oruç tutmaya bak. Çünkü Allah (c.c) yanında onun kadar sevaplı bir ibâdet yoktur" buyurdular.⁹⁶

Oruçtan başka ibâdetlerin ecrinin belirlendiği fakat orucun karşılığının Allah (c.c) katında olduğu bizlere haber verilmiştir: "Oruç bir zırrtır / bir kalkandır. Oruçlu kimse kötü söz söylemesin ve cahillik yapmasın. Eğer herhangi bir kimse kendisiyle dövüşmeye yahut sövüşmeye girişirse, ona iki defa 'Ben oruçluyum' desin. Nefsim elinde olan Allah'a (c.c) yemin ederim ki, oruçlu ağzın kokusu, Yüce Allah (c.c) katında misk kokusundan daha temizdir. Yüce Allah (c.c): Oruçlu kimse benim için yemesini, içmesini, cinsî arzusunu terk eder. Oruç, yalnız benim içindir / doğrudan doğruya benim için yapılan bir ibâdettir. Onun ecrini de doğrudan doğruya ben veririm. Hâlbuki diğer güzel amellerin hepsi on misli ile ödenir."⁹⁷

١٤ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ رَشْدِينَ، وَعِمَارَةُ بْنُ وَثِيمَةَ الْمِصْرِيَّانِ، قَالَا: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ، ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ الرُّبَيْدِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عَاصِمِ الْأَشْعَرِيِّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صِيَامُ الْمَرْءِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُبَاعِدُهُ مِنْ جَهَنَّمَ مَسِيرَةَ تِسْعِينَ عَامًا»

14. Ahmed İbn Rışdîn ve İmâre İbn Vesîme el-Mısıryyân < Muhammed İbn Rumh < Mesleme İbn Uley < Muhammed İbn Velîd ez-Zübeydî < Ka'b İbn Âsım el-Eşârî < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bir kimsenin Allah rızası için oruç tutması, onu cehennemden doksan yıllık bir yolculuk mesafesi kadar uzaklaştırır."⁹⁸

Orucun faziletine dair pek çok rivâyet vardır ve bunlardan bazılarını şu şekilde zikredebiliriz: Ebû Saîd el-Hudrî 'den rivâyetle, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah (c.c) yolunda bir gün oruç tutan hiçbir kul yoktur ki, o gün

⁹⁶ Nesâî, "Sıyam",43.

⁹⁷ Buhârî, "Savm", 2.

⁹⁸ Taberânî, *el-Müsned*, 3/12. Taberânî'nin muhakkiki, Mesleme İbn Ali'nin zayıf olduğunu bildirmiştir.

sebebi ile Allah (c.c) onun yüzünü yetmiş sene cehennemden uzak etmesin."⁹⁹ "Bir kimse Allah (c.c) rızâsını dileyerek bir gün oruç tutarsa, Allah (c.c) o kimseyi uçan karga gibi cehennemden uzaklaştırır."¹⁰⁰

Bu rivâyetler oruç ibâdetinin mü'mini cehennemden uzaklaştıracağına ve çok faziletli bir ibâdet olduğuna işaret etmektedir.

2.1.3 Cihad

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın cihad ile ilgili rivâyetlerine yer verilmiştir. Beş rivâyet tesbit edilmiştir.

١٥ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ رَبَاحٍ الدِّمَارِيُّ، حَدَّثَنِي عَمِّي نَمْرَانُ بْنُ عُنْبَةَ الدِّمَارِيُّ، قَالَ: نَحَلْنَا عَلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ وَنَحْنُ أَيْتَامٌ، فَقَالَتْ: أَبْشِرُوا، فَإِنِّي سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُشَفَّعُ الشَّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ»

15. Ahmed İbn Sâlih < Yahyâ İbn Hasan < el-Velîd İbn Revâh ez-Zimârî < amcam Nimrân İbn Utbe ez-Zimârî şöyle dedi: “Biz yetimler olarak Ümmü'd-Derdâ'nın yanına girdik. Ümmü'd-Derdâ: “Sevinin! Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediğini duydum: Rasûlullah (s.a.v.): “Bir şehide, âilesinden yetmiş kişiye şefaet etme izni verilir/şefaet ettirilir” buyurdu.¹⁰¹

Bezzâr'ın *el-Müsned*'inde aynı senedle Nimrân şu şekilde rivâyet etmiştir: “Biz küçük yaştaki yetimler olarak Ümmü'd-Derdâ'nın yanına girdik ve bizim başımızı okşadı ve: “Sevinin! Babalarımızın size şefaetçi olacağını umuyorum...” diyerek devamında bu hadisi nakletmiştir.

“Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehitlikle ilgili açıklamaları hadis mecmûalarında daha çok cihad bölümünün “fazlü's-şehîd” vb. başlıkları altında bir araya getirilmiştir. Bu hadislerde dünyevî amaçla olmayıp yalnız Allah'ın (c.c) dininin

⁹⁹ Müslim, “Sıyâm”, 31

¹⁰⁰ Müslim, “Sıyâm”, 31.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 28; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/25; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 10/517; Beyhakî, *el-Kübrâ*, 9/277. Elbânî, sahih olduğunu bildirir. Aynı metinle, farklı bir senedle Tirmizî, “Fedâilü'l-Cihâd”, 25'te geçmektedir.

yüceltilmesi için canını feda edenlerin şehid sayıldığı¹⁰², şehid olan kişinin acı çekmeden öldüğü, kanının ilk damlası yere düştüğü anda kul hakları dışında bütün günahlarının affedildiği, şehidin kabir azabı çekmeyeceği, cennetteki makamını göreceği¹⁰³, akrabalarından yetmiş kişiye şefaate edebileceği¹⁰⁴ ve cennete ilk girenlerden olacağı¹⁰⁵, Allah (c.c) katında iyi bir mertebeye erişerek ölen kullar içinden sadece şehidlerin dünyaya dönüp tekrar şehid oluncaya kadar Allah'ın (c.c) dinini yüceltmek isteyeceği¹⁰⁶ ifade edilmiştir.”¹⁰⁷

۱۶ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «غَزْوَةٌ فِي الْبَحْرِ مِثْلُ عَشْرِ غَزَوَاتٍ فِي الْبَرِّ، وَالَّذِي يَسْدُرُ فِي الْبَحْرِ كَالْمُتَشَجِّطِ فِي دَمِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ»

16. Hişâm İbn Ammâr < Bekıyye (?) < Muâviye İbn Yahyâ < Leys İbn Ebî Süleym < Yahyâ İbn Abbâd < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Bir deniz savaşı (sevap bakımından) on kara savaşının mislidir. Ve deniz savaşında başı dönen (mücahid) yüce Allah (c.c) yolunda (savaşta) kanı içinde kıvranan kimse gibidir.” buyurdu.¹⁰⁸

Deniz şehidinin sevabının kara şehidinden fazla olduğuna delalet eden bir rivâyettir. Bunun yanında deniz bazı kimseleri tutar ve baş dönmesi, bulantı yapar. Bu sıkıntıların savaşta yaralanıp kan içinde kıvranmaya benzediği ifade edilmiştir. Yani baş dönme sıkıntısı cihad edenler için büyük sevaplara vesile olur. Aynı babda yer alan bir diğer rivâyette Allah'ın (c.c) kara şehidinin borç haricindeki tüm günahlarını bağışladığı, deniz şehidinin ise borç günahının da bağışladığı geçmektedir.¹⁰⁹

¹⁰² Buhârî, “Cihâd”, 15; Müslim, “İmâre”, 149,152; Nesâî, “Cihâd”, 21; İbn Mâce, “Cihâd”, 13.

¹⁰³ Tirmizî, “Fedâilü'l- cihâd”, 25, 26.

¹⁰⁴ Tirmizî, “Fedâilü'l- cihâd”, 25.

¹⁰⁵ Müslim, “İmâre”, 143; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 27.

¹⁰⁶ Buhârî, “Cihâd”, 6, 21; Müslim, “İmâre”, 109.

¹⁰⁷ Fahrettin Atar, “Şehid”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/428-431.

¹⁰⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 10. Eserin muhakkiki Muhammed Fuâd Abdülbâkî, senedindeki Muaviye İbn Yahya zayıf olduğunu bildirmiştir. Elbânî rivâyetin zayıf olduğunu bildirir.

¹⁰⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 10.

١٧ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْخَطَّابِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ الْبَصْرِيُّ - لَقِيْنَهُ بِالرَّمْلَةِ - قَالَ: حَدَّثَنِي رَاشِدُ أَبُو مُحَمَّدٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: أَوْصَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتِسْعٍ: لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَإِنْ فُطِعْتَ أَوْ حُرِّقْتَ، وَلَا تُتْرَكَنَّ الصَّلَاةُ الْمَكْتُوبَةُ مُتَعَمِّدًا، وَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا بَرِنَتْ مِنْهُ الدِّمَةُ، وَلَا تُشْرَبَنَّ الْحَمْرَ، فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ، وَأَطِعْ وَالِدَيْكَ، وَإِنْ أَمَرَكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ دُنْيَاكَ فَاخْرُجْ لَهُمَا، وَلَا تُتَارِ عَنَّ وِلَاةِ الْأَمْرِ وَإِنْ رَأَيْتَ أَنَّكَ أَنْتَ، وَلَا تُفْرُزْ مِنَ الرَّحْفِ، وَإِنْ هَلَكْتَ وَفَرَ أَصْحَابُكَ، وَأَنْفَقَ مِنْ طَوْلِكَ عَلَى أَهْلِكَ، وَلَا تَرْفَعْ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ، وَأَخْفَهُمْ فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

17. Muhammed İbn Abdilazîz < Abdülmelik İbnu'l-Hattâb İbn Ubeydillâh İbn Ebî Bekre el-Basrî < Râşid Ebû Muhammed < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet eder: "Rasûlullah (s.a.v.), bana şu dokuz şeyi nasihat etti:

- 1) Parça parça doğransan veya ateşte pişirilsen bile, Allah'a (c.c) hiçbir şeyi ortak koşma.
- 2) Kasten (bilerek) farz namazı asla terk etme; onu kasten terk edenden Allah'ın (c.c) himayesi kalkmış olur.
- 3) Asla içki içme; çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır.
- 4) Ana-babana itaat et.
- 5) Yerinden çıkmanı emrederlerse (çıkmana izin verirlerse), onların rızasını kazanmak için çık. (Yani anne-babanın rızası olmadan sefere çıkma.)
- 6) Kendini haklı görsen bile, başındaki idarecilerle çekişme (onlara Müslüman oldukları sürece karşı çıkma.).
- 7) Arkadaşların kaçsa ve helak dahi olacak olsan, sen muharebeden kaçma.
- 8) Zenginliğinden (malından) ailene infak et (harca).
- 9) Ailenden sopayı eksik etme (yani onları terbiye etmekten geri durma) onları Aziz ve Celîl olan Allah hakkında korkut."¹¹⁰

¹¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil İbn İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Edebü'l Müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdilbâkî (Beyrut, Dâru'l Beşâir, 1989), 1/20. (Elbânî, rivâyetin hasen olduğunu belirtmiştir.); Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 10/270; Ebûbekr Ahmed İbn Amr İbn ed-Dahhâk İbn Mahled eş-Şeybânî (ö. 287/900), *es-Sünne*, thk. Muhammed Nasûriddîn el-Elbânî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1980/1400), 2/651 (Sadece helak dahi olsan muharebeden kaçma kısmı vardır.); İbn Mâce, "Fiten", 23; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/81 (İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde ve Bezzâr'ın *el-Müsned*'inde bir kısmı vardır. Mevcut kısım metinde belirtilmiştir.) Temâm, *el-Fevâid*, 2/296 (İçkiyle ilgili kısım mevcuttur.)

Rivâyetin “Helak dahi olacak olsan muharebeden kaçma!” kısmı *el-Cihâd li İbn Ebî Âsım* adlı eserde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ، وَحُسَيْنُ بْنُ حَسَنِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنِي رَاشِدُ أَبُو مُحَمَّدٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتِسْعٍ فَقَالَ: «لَا تَوْرَ مِنَ الرَّحْفِ وَإِنْ هَلَكْتَ»

Muhammed İbn Bekkâr < İbn Ebî Âdî < Huseyn İbn Hasan < Râşid Ebû Muhammed < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ: “ Dostum Ebu'l Kâsım (s.a.v.) dokuz şey nasihat etti ve şöyle buyurdu: “Helak dahi olacak olsan muharebeden kaçma!”¹¹¹

Rivâyetin bir kısmı ise İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde şöyle geçmektedir:

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُرُوزِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، ح وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا رَاشِدُ أَبُو مُحَمَّدٍ الْجَمَانِيُّ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ: «لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَإِنْ فُطِعْتَ وَحُرِّقْتَ، وَلَا تُشْرِكْ صَلَاةَ مَكْتُوبَةٍ مُتَعَمِّدًا، فَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا، فَقَدْ بَرِنَتْ مِنْهُ الدِّمَةُ، وَلَا تَشْرَبِ الْخَمْرَ، فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ»

Huseyn İbnu'l Hasan el-Mervezî < İbn Ebî Âdî < İbrâhim İbn Saîd el-Cevherî < Abdülvehhâb İbn Atâ < Râşid Ebû Muhammed el- Himânî < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet eder: “Dostum Rasûlullah (s.a.v.) bana şunları nasihat etti: “Allah'a (c.c) hiç bir şeyi ortak koşma, hatta param parça edilsen, ateşlerde yakılsan da! Bile bile hiçbir namazını terk etme, kim namazı bile terk ederse ondan Allah'ın (c.c) zimmeti (himayesi/uhdesi) kalkar. İçki içme, çünkü o, bütün kötülüklerin anahtarıdır.”¹¹²

¹¹¹ Şeybânî, *el-Cihâd*, 2/651.

¹¹² İbn Mâce, “Fiten”, 23, “Eşribe”, 1 (sadece son cümle geçer); Bezzâr, *el-Müsned*, 10/81. Elbânî senedinin hasen olduğunu bildirmiştir. Şehr İbn Havşeb hakkında ihtilaf vardır. Ezberinin kötü olmasıyla tanınır.

Temâm'ın *el-Fevâid* eserinde ise rivâyetin içkiyle ilgili kısmı vardır:

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَارِثِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ الْقَاضِي، ثنا عَبِيدُ اللَّهِ الْقَوَارِيرِيُّ، ثنا يُوسُفُ بْنُ
يَزِيدَ الْبِرَاءِ، ثنا رَاشِدُ أَبُو مُحَمَّدٍ الْجَمَانِيُّ، ثنا شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: أَوْصَانِي
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا أَشْرَبَ الْخَمْرَ، فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ

Ebu'l Hâris Ahmed İbn Muhammed < Ahmed İbn Ali el-Gâzî < Ubedullah el-Gavârîrî < Yûsuf İbn Yezîd el-Berâ < Râşid Ebû Muhammed el- Himânî < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ şöyle rivâyet etti: “ Rasûlullah (s.a.v.), İçki içme! O bütün kötülüklerin anahtarıdır” buyurdu.¹¹³

Görüldüğü üzere hadisin taktî ve ihsarla farklı rivâyetleri vardır. Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla nakledilmiştir.

Nasihatlerin açıklamasına bakarsak şunları zikredebiliriz:

Sonucunda ölüm dahi olsa Allah (c.c)'a ortak koşulmamalıdır. Allah'a (c.c) şirk koşmak dinden çıkarıcı davranışlardandır. "Şüphesiz Allah (c.c), kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışında dilediği kimseyi affeder."¹¹⁴

Namaz bilinçli olarak terk edilmemelidir. Namaz kılmayanlar yahut hafife alanlar âyet-i kerîme'de şöyle tasvir edilir: "Cennetekiler günahkârlara sorarlar: Sizi Sakar cehennemine sürükleyen nedir? Günahkârlar ise şöyle cevap verirler: 'Biz namaz kılanlardan değildik.'¹¹⁵ Hadis-i şerifte ise şu şekilde anlatılır: "Kullarına farz kıldığı beş vakit namazı, küçümsemeden hakkını vererek, eksiksiz olarak kılan kimseyi, Allah (c.c) cennetine sokmaya söz vermiştir. Fakat bu namazları yerine getirmeyenler için böyle bir sözü yoktur. Dilerse azap eder, dilerse bağışlar." ¹¹⁶

Kesinlikle içki içilmemelidir. İçki içen kişinin aklı başından gider ve zina, hırsızlık, adam öldürme vs. gibi her türlü kötülüğü yapmaya açık hale gelir.

¹¹³ Temâm, *el-Fevâid*, 2/296.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/48.

¹¹⁵ el-Müddessir 74/ 40-43.

¹¹⁶ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 2; Nesâî, “Salât”, 6; Dârimî, “Salât”, 208; Mâlik İbn Enes (ö.179/795), el-Muvatta, thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî, (Müessesetü Zâbid İbn Sultân, 1425/2004), “Salâtül-Leyl”, 14.

Cihada giderken dâhi ebeveynin rızası gözetilmelidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) kendisiyle cihada çıkmak isteyen bir gence, “Annen baban hayatta mı?” diye sormuş. Evet, cevabını alınca da “Senin cihadın onlarla bulunmandır”¹¹⁷ buyurmuştur. Yine başka bir rivâyette, Rasûlullah’ın (s.a.v.) yanına bir adam hicret etmiş, Efendimiz (s.a.v.) de ona: "Yemen'de herhangi bir kimsen var mı?" diye sormuş. (Adam); Annemle babam var, cevabını vermiş: "(Buraya gelmen için) Sana izin verdiler mi?" diye (ikinci bir soru daha) sormuş (O zat tekrar): Hayır diye cevap vermiş. (Bunun üzerine Rasûlullah): "Dön onlardan izin iste, eğer izin verirlerse cihada katıl, yoksa onlara hizmet et!"¹¹⁸ buyurarak ebeveyne itaat ve hürmetin önemine dikkat çekmiştir.

Söz konusu hadiste kişinin ailesine infak etmesi tavsiye edilmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. “Kişinin, ailesi için yaptığı harcama sadakadır.”¹¹⁹

Rivâyetin son kısmındaki “Ailenden sopayı eksik etme! onları Aziz ve Celil olan Allah hakkında korkut!” lafzı kişinin ailesini terbiye etmesi gerektiğini ifade etmektedir. لَا تَرْفَعِ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ Arapça’da terbiye etme anlamında kullanılan bir deyiştir.

١٨ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمِيرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عُبَيْلَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ، مَا كُنْتُ إِذَا سَافَرْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَجَّجْتُ أَوْ غَزَوْتُ مَعَهُ، مَا كُنْتُ تُزَوِّدِينِي؟ قَالَتْ: «كُنْتُ أَرْوِدُهُ قَارُورَةَ دُهْنٍ، وَمُسْنَطًا، وَمِرْأَةً، وَمِقْصَاً، وَمُخْلَةً، وَسِوَاكَ»

18. İbrâhîm (İbn Muhammed İbn Hârîs) < Muhammed İbn Hafs < Muhammed İbn Himyer < İbrâhim İbn Ebî Able, Ümmü'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etti: Hz. Âişe'ye “Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte yolculuğa çıktığında, haccettiğinde veya

¹¹⁷ Buhârî, “Edeb”, 9.

¹¹⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/103; Beyhâkî, *el-Kübrâ*, 9/ 29.

¹¹⁹ Buhârî, “Meğâzî”, 12.

savaştığında ona yolluk olarak ne hazırladın?” diye sordum. Hz. Âişe: “Ona bir şişe yağ, tarak, ayna, makas, sürme ve misvak hazırlıyordum” dedi.¹²⁰

۱۹ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هَاشِمٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَحْصَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ تَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا أُغْبِرَتْ قَدَمًا رَجُلٍ يُسَيِّعُ غَارِيًّا إِلَّا حَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَلَى النَّارِ»

19. Ali İbn Harb < Ebû Hişâm < Muhammed İbn Mihsân < İbrâhim Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'dan şöyle işittiğini bildirdi: “Bir yolcuğu uğurlamak için ayakları tozlanan kişinin Allah (c.c) yüzünü ateşe haram kılar.”¹²¹

2.1.4 Secde Âyetleri

Ümmü'd-Derdâ'nın Ebu'd-Derdâ'dan secde ayetlerine dair rivâyet ettiği iki rivâyet tesbit edilmiştir.

۲۰ حَدَّثَنَا حَزْمَةُ بْنُ يَحْيَى الْمِصْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنِ عُمَرَ الدِّمَشْقِيِّ، عَنِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: حَدَّثَنِي أَبُو الدَّرْدَاءِ، أَنَّهُ «سَجَدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَى عَشْرَةَ سَجْدَةً، مِنْهُنَّ النَّجْمُ»

20. Harmele İbn Yahyâ el-Mısrî < Abdullah İbn Vehb < Amr İbn el-Hâris < İbn Ebî Hilâl < Ömer ed-Dımaşkî < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etti: “Nebî (s.a.v.) ile birlikte tilâvet secdesi olarak on bir secde ettik. Onlardan biri Necm Suresi'ndeki secdedir.”¹²²

¹²⁰ Taberânî, *el-Evsat*, 3/ 24, 215; Taberânî, *el-Müsned*, 1/38. (İki kaynakta da aynı sened ve metinle nakledilmiştir.) İncelememize göre; seneddeki Muhammed İbn Hafs el-Vasâbî zayıftır. İbrahim İbn Ebî Able'nin ismi Şemr İbn Yekzân'dır. Ebû Hâtim sika olduğunu belirtmiştir. (Zehebî, *el-Kâşif*, 1/218)

¹²¹ Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî (ö.310/923), *el-Künâ ve'l-Esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fârâbî (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2000), 3/1128. İncelememize göre; Ali İbn Harb, Ebu Hâşim Muhammed İbn Ali sikadır. Muhammed İbn Mihsan metruktür. (Zehebî, *el-Kâşif*, 2/214) İbrahim İbn Ebî Able'nin ismi Şemr İbn Yekzân'dır. Ebû Hâtim sika olduğunu belirtmiştir. (Zehebî, *el-Kâşif*, 1/218.) Senedin sahih olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

¹²² İbn Mâce, “İkâmetü's Salâh”, 71; Tirmizî, “Sefer”, 9; Ahmed, *el-Müsned*, 36/22, 45486 . Elbânî, bu rivâyetin zayıf olduğunu bildirmiştir. Tirmizî ise bu hadisin garib olduğunu söylemiştir. Şuayb

Kur'an'da secde âyetlerinin sayısı hakkında erken dönemlerden beri ihtiaf olmakla birlikte on bir-on beş arasında olduğu, âlimler arasında hâkim görüştür.¹²³

۲۱ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَايِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ رَجَاءِ بْنِ حَيَّوَةَ، عَنِ الْمُهَدَّبِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُيَيْنَةَ بْنِ خَاطِرٍ، قَالَ حَدَّثَنِي عَمَّتِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: " سَجَدْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَى عَشْرَةَ سَجْدَةً، لَيْسَ فِيهَا مِنَ الْمُفَصَّلِ شَيْءٌ: الْأَعْرَافُ، وَالرَّعْدُ، وَالنَّحْلُ، وَبَنِي إِسْرَائِيلَ، وَمَرْيَمَ، وَالْحُجَّ، وَسَجْدَةُ الْفُرْقَانِ، وَسُلَيْمَانَ سُورَةَ النَّملِ، وَالسَّجْدَةَ، وَفِي ص، وَسَجْدَةُ الْحَوَامِيمِ "

21. Muhammed İbn Yahyâ < Süleymân İbn Abdirrahmân ed-Dımaşkî < Osman İbn Fâid < Âsım İbn Recâ İbn Hayve < Mehdî İbn Abdirrahman İbn Uyeyne İbn Hâtır < teyzem Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber on bir secde ettim. Onların içinde el-Mufassal (bölümünden) hiçbir âyet yoktu. Onların bulunduğu sureler: A'raf, Râ'd, Nahl, Benî İsrâil (İsrâ), Meryem, Hac ve secdetü'l Furkan, Süleymân yani Neml, Secde, Sâd ve Fussilet surelerinin secdeleridir."¹²⁴

"Mâlikîler'e göre secde âyeti on bir tanedir. Mufassal kısımdaki üç âyeti de Hac suresindeki ikinci secde (yani Hac 22/77) âyetini kabul etmezler. Ebu Hanîfe'ye göre on dört secde âyeti vardır. Yukarıdakilere ilaveten; Necm suresinin son âyeti, İnşıkak suresinin 21. âyeti, Alak suresinin son âyeti mufassal bölümdeki secde âyetleridir. Hac suresinin 77.âyetini o da secde âyeti olarak kabul etmez. Şafîî ve Hanbelîler ise Sâd secdesi şükür secdesidir. Namaz içinde secde yapılamaz. Şükür niyetiyle namaz dışında yapılabilir. Yani Sâd suresi dışındaki on dört âyeti kabul ederler."¹²⁵

Arnâvûd, Buhârî'nin *el-Kebîr* (6/206) eserinden naklen rivâyetin Ömer ed-Dımaşkî'nin cehaletinden (bilinmediği/tanınmadığı) dolayı zayıf olduğunu belirtmiştir. Onun İbn Hayyân olduğunu söylemektedir.

¹²³ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd İbn Ahmed İbn Mûsâ İbn Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetu'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâsu'l-Arabî), 7/139.

¹²⁴ İbn Mâce, "İkâmetü's Salâh", 71. Elbânî, zayıf olduğunu bildirmiştir. Eserin muhakkiki Muhammed Fuâd Abdülbâkî senedin râvilerinden Osman İbn Fâid'in zayıf olduğunu belirtmiştir. Beyhakî, *el-Kübrâ*, 2/444.(İki kaynakta da aynı lafızlarla geçmektedir.)

¹²⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 3/363-365.

2.1.5 Dua

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın dua konusundaki rivâyetlerine yer verilmiştir. Dört rivâyet tesbit edilmiştir.

٢٢ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي سَلِيمَانَ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ صَفْوَانَ وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ، وَكَانَتْ تَحْتَهُ الدَّرْدَاءُ، قَالَ: قَدِمْتُ الشَّامَ، فَأَتَيْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فِي مَنْزِلِهِ، فَلَمْ أَجِدْهُ وَوَجَدْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، فَقَالَتْ: أَتُرِيدُ الْحَجَّ الْعَامَ، فَقُلْتُ: نَعَمْ، قَالَتْ: فَادْعِ اللَّهَ لَنَا بِخَيْرٍ، فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: " دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْعَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ، عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لِأَخِيهِ بِخَيْرٍ، قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ: آمِينَ وَلَكَ بِمِثْلٍ "

22. İshâk İbn İbrâhim < İsa İbn Yûnus < Abdülmelik İbn Ebî Süleymân < Ebû ez-Zübeyr < Safvan yani İbn Abdillâh İbn Safvan: “Şam’a geldim ve Ebu’d-Derdâ’nın evine gittim. Onu bulamadım ve Ümmü'd-Derdâ’yı buldum. “Bu yıl hacca gitmek ister misin?” dedi. “Evet” dedim. “Bizim için Allah’a (c.c) hayır dua et! Zîra Nebî (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Bir müslümanın, kardeşi için gıyabında yaptığı dua kabul olunur. Bir kimse din kardeşine hayır dua ettikçe, yanında bulunan görevli bir melek ona, ‘Âmîn! Aynı şeyler sana da verilsin’ diye dua eder” dedi.¹²⁶

İbn Mâce’nin *es-Sünen*’inde bu rivâyetin sonunda şu ilave vardır:

قَالَ: ثُمَّ خَرَجْتُ إِلَى السُّوقِ فَلَقَيْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، فَحَدَّثَنِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ ذَلِكَ

“Sonra çarşıya gittim ve Ebu'd-Derdâ’ya rastladım. Ebu'd-Derdâ, Nebî’den (s.a.v.) bunun aynısını rivâyet etti” dedi.¹²⁷

Bu hadis, yanında olmayan bir Müslüman kardeşine dua etmenin faziletine delildir. Müslümanlardan bir cemaate dua etmek de aynı hükme dahildir. Hatta

¹²⁶ Müslim, “Zikir ve Dua”, 88; Müslim, “Zikir ve Dua”, 86,87(Son cümle mevcut); Ebû Dâvûd, “Tefrî’ı Ebvâbi’l Vitr”, 29; İbn Mâce, “Menâsik”, 5; Ahmed, *el-Müsned*, 36/39, 45/539,540; Buhârî, *el-Edeb*, 1/219; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/ 21; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 1/52.

Elbânî, bu rivâyetin sahih olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnavûd, Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir.

¹²⁷ İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

zâhirine bakılırsa, tüm Müslümanlara dua etse de bu fazilete nâil olur. Seleften bazıları kendine dua etmek istediği vakit aynı duayı Müslüman kardeşine de yaparmış. Çünkü bu dua makbuldür. Sevabının bir misli de yapana ait olur.¹²⁸

۲۳ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ بْنُ كُرْدَانَ قَالَ: نا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ التَّرْفُفِيُّ قَالَ: نا عَثْمَانُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارِ الْجَمَصِيِّ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بْنُ مُهَاجِرٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: كَانَ فَضَالَةُ بْنُ عُبَيْدٍ، يَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ، وَبَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ، وَالشُّوقَ إِلَى لِقَائِكَ، مِنْ غَيْرِ ضَرَاءٍ مُضِرَّةٍ، وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ»، وَرَزَعَمَ أَنَّهَا دَعَوَاتُ كَانَ يَدْعُو بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

23. Muhammed İbn Bekr İbn Kürdân < Abbâs İbn Abdillâh et-Terkufî < Osman İbn Saîd İbn Kesîr İbn Dînâr el-Hımsî < Muhammed İbn Muhâcir < Yûnus İbn Meysere İbn Halbes < Ümmü'd-Derdâ, Fedâle İbn Ubeyd'in şöyle dediğini rivâyet etti: "Allah'ım! Senden zararlı bir şeye ve saptırıcı bir fitneye (imtihana) uğramaksızın, kazaya (ilahî takdirden) rızanı, ölümden sonra rahat bir hayatı, cemâline bakmanın lezzetini, sana kavuşmanın şevkini istiyorum" ve bunların Peygamberimiz'in (s.a.v.) dualarından olduğunu iddia etti.¹²⁹

Kaderin gerçekleşmesi manasındaki kaza vukû bulduğunda ister iyi olsun ister olmasın onu kabullenmek gerekir. Bu kabullenme insanın acı olaylar karşısında daha dayanıklı olmasına vesile olur. Nitekim imanın şartları arasında 'kadere îman' bulunmaktadır.

۲۴ وَجَدَ بِحَطِّ شَيْخِنَا أَبِي مُحَمَّدٍ عَبْدِ الْعَنِيِّ بْنِ سَعِيدِ الْحَافِظِ، ثنا أَبُو الْحُسَيْنِ، أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْأَنْصَارِيِّ، ثنا أَبُو يَحْيَى، مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ الْأَخْرَيْمِيِّ، ثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ، ثنا ابْنُ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخًا، يَبْذُرُوتُ يُكْنَى أَبُو عَمَرَ، أَظُنُّهُ حَدَّثَنِي، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، أَنَّ رَجُلًا، يُقَالُ لَهُ حَزْمَلَةُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ: الْإِيمَانُ هَهُنَا، وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ، وَالتَّقَاتُ هَهُنَا، وَأَشَارَ إِلَى قَلْبِهِ، فَلَا أَدْرُكُ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

¹²⁸ Ahmed Dâvûdoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983) 9/73.

¹²⁹ Taberânî, *el-Evsat*, 6/165; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, 1/186; Taberânî, *el-Evsat*, 6/165; a.mlf, *el-Mucemü'l Kebîr*, thk. Hamdi İbn Abdilmecîd es-Selefi vd. (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994) 18/319; Taberânî, *ed-Dua*, 1/421. (Tüm kaynaklarda aynı lafızlarla rivâyet edilmiştir.) Sahih bir rivâyettir. Taberânî'nin muhakkiki, Fedâle İbn Ubeyd'den başka bu senetle rivâyet eden kimsenin bulunmadığı fakat ricâlinin sika olduğu belirtmiştir. İbn Ebî Âsım, *es-Sünne'de* ricâlinin sika hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَهُ لِسَانًا، ذَاكِرًا وَقَلْبًا شَاكِرًا. ، وَذَكَرَ حَدِيثًا طَوِيلًا فِيهِ» وَلَا تَخْرُقَنَّ عَلَيَّ أَحَدٍ سِوَا

24. Ebû Muhammed Abdilganî İbn Saîd el-Hâfız < Ebu'l Hüseyin < Ahmed İbn Ali < Ebû Yahyâ < Muhammed İbn Saîd < Hişâm İbn Ammâr < Sadaka İbn Hâlid < İbn Câbir < Beyrut'ta yaşlı bir adamın ona Ebu Ömer dediğini duyduğum kişi, sanırım Ümmü'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: “Kendisine Harmele denen bir adam Rasûlullah (s.a.v.)’a geldi ve dilini işaret ederek “iman buradadır”, kalbini işaret ederek “nifak buradadır fakat Allah (c.c)’ı pek az zikrediyorum” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “Allah’ım (c.c) ona zikreden bir dil, şükreden bir kalp ver!... (lafızlarının) içinde bulunduğu uzun bir hadis zikretti.” Hiçbir kimsenin perdesini yırtma/ kaldırma.¹³⁰

Nisâ sûresinde “Münâfiklar, Allah’ı (c.c) aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah (c.c), onların oyunlarını başlarına geçirecektir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah’ı (c.c) pek az zikrederler¹³¹ ayetinin işaret ettiğine göre Allah’ı (c.c) az anmak münafıklık alâmetidir. Â’raf sûresindeki şu ayette ise “Rabb’ini gönülden, yalvararak, boynu bükük ve ürpererek hafif bir sesle sabah-akşam zikret! Sakın gafillerden olma!”¹³² Allah’ı (c.c) zikretmemenin gafillik olduğu ifade edilerek çokça Allah’ı (c.c) zikretmek gerektiği bildirilmiştir.

٢٥ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَسَنِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَرْيَدَ، أَخْبَرَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا ابْنُ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ حَيَّانَ، حَدَّثَنِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: كَانَ رَجُلَانِ مُتَوَاجِعَيْنِ تَوَاجِعًا فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَكَانَ إِذَا لَقِيَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ قَالَ لَهُ: أَيُّ أَخِي تَعَالَ هَلُمَّ نَذُكِرُ اللَّهَ فَبَيْنَمَا هُمَا التَّقِيَا فِي السُّوقِ عِنْدَ بَابِ حَانُوتٍ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرَ: أَيُّ أَخِي هَلُمَّ نَذُكِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا نَمَّ لَيْتَا لَبِنًا فَمَرَضَ أَحَدُهُمَا فَاتَّاهُ صَاحِبُهُ فَقَالَ: أَيُّ أَخِي انظُرْ أَنْ تَأْتِيَنِي فِي مَنَامِي فَتُخْبِرَنِي مَاذَا لَقِيتَ بَعْدِي قَالَ: أَفْعَلُ إِنَّ

¹³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Selâme İbn Ca’fer el-Kudâi el-Misrî (ö.454/1062), *el-Müsned*, thk. Hamdî İbn Abdilmecid es-Selefi (Beyrut: Müesseseti’r-Risâle, 1406/1986) 2/84. Râvilerin cerh-tadil durumları hakkında net bir bilgiye ulaşılamadı. Metnin sonunda iki cümle daha ilaveli hali ile Ebu’-d-Derdâ kanalıyla Taberânî rivâyet etmiş ve muhakkik râvîlerinin sika olduğunu bildirmiştir.

¹³¹ en-Nisâ 4/142.

¹³² A’raf 7/205.

شَاءَ اللهُ قَالَ: فَلَبِثَ حَوْلًا ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ: " أَيُّ أَخِي أَشْعَرَتْ أَنَا حِينَ التَّقِينَا فِي السُّوقِ عِنْدَ الْحَاثُوتِ فَدَعَوْنَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا إِنَّ اللهَ غَفُورٌ لَنَا يَوْمَئِذٍ. قَالَ ابْنُ جَابِرٍ: لَقَدْ سَمَّاهُمَا لِي عُثْمَانُ فَتَسَبَّيْتُ اسْمَهُمَا "

25. Ebû Ubeydillah el-Hâfız ve Ebûbekr İbn el-Hasan < Ebu'l Abbâs Muhammed İbn Ya'kub < Abbâs İbnu'l Velîd İbn Mezyed < Babasından (el-Velîd b. Mezyed) < İbn Câbir < Osmân İbn Hayyân < Ümmü'd-Derdâ şöyle rivâyet etti: "Allah (c.c) için birbirini seven kardeş gibi iki adam vardı. Çarşıda dükkanın kapısında karşılaşmışlarken biri diğerine şöyle dedi: "Ey kardeşim! gel Allah'ı (c.c) zikrederim" dedi. Onlardan diğeri de: "Gel kardeşim, Aziz ve Celil olan Allah'ı zikrederim ki umarız Allah (c.c) bizi bağışlar" dedi. Uzun bir zaman geçti ve ikisinden biri hastalandı ve arkadaşı ona geldi: "Ey kardeşim, rüyamda bana gel ve benden sonra ne ile karşılaştığımı haber ver" dedi. Diğeri ise: "İnşallah bunu yapacağım" dedi. Bir süre geçtikten sonra ona rüyasında geldi ve: "Kardeşim, çarşıda dükkânın yanında buluştuğumuz vakit, Aziz ve Celil olan Allah'a bizi bağışlaması için dua ettiğimizi hatırlıyor musun? Muhakkak Allah (c.c) o gün bizi bağışladı" dedi." İbn Câbir: "Onların ismini Osman bana söylemişti ama ben isimlerini unuttum" dedi.¹³³

Şuabu'l-îmân'da bu rivâyetten sonra gelen rivâyet şu şekildedir:

"...كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَاجِي بَيْنَ أَصْحَابِهِ فَآخَى بَيْنَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ وَبَيْنَ أَبِي الدَّرْدَاءِ أَوْ بَيْنَ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ وَبَيْنَ الصَّعْبِ بْنِ جَنَامَةَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: إِنَّ مَثُ قَبْلَكَ يَا أَخِي فَتَرَأَى لِي قَالَ: فَمَاتَ صَعْبٌ فَبَلَّهُ فَتَرَأَى لَهُ عَوْفٌ فَرَأَهُ فَقَالَ: كَيْفَ أَنْتَ يَا أَخِي؟ قَالَ: بِخَيْرٍ، قَالَ: مَا صَنَعْتَ قَالَ: " غُفِرَ لَنَا يَوْمَ دَعَوْنَا عِنْدَ حَاثُوتِ فَلَانَ، وَلَمْ يَكُنْ فِي أَهْلِي مُصِيبَةٌ إِلَّا لِحَقْنِي أَجْرُهَا حَتَّى هَرَّةٌ لَنَا مَاتَتْ مِنْذُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ "

"Rasûlullah (s.a.v.), aralarında ashabından Avf İbn Mâlik, Selmân el-Fârisî, Ebu'd-Derdâ veya es-S'ab İbn Cessame'nin bulunduğu kimseleri kardeş yaptı (muâhât). İçlerinden birisi kardeşine: "Ey kardeşim! Eğer senden önce ölürsem beni rüyanda gör" dedi. S'ab, ondan önce öldü. Avf onu (rüyasında) gördü. "Ey kardeşim! Nasılsın?" dedi. O da: "İyiyim" dedi. "Ne yaptın" dedi. "Falanca dükkanın yanında

¹³³ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 2/169.

dua ettiğimiz gün bağışlandık. Üç gün önce kedimizin ölmesi dışında ailemi hiçbir musibet yakalamadı” dedi.”¹³⁴

Bu rivâyette, söz konusu hadiste bahsedilen iki kişinin Rasûlullah’ın (s.a.v.) muâhâttan dolayı kardeşleştirdiği sahabeden kimseler olduklarını ve birisinin önce ölmesi halinde rüyasına gelmesini istediğini anlıyoruz.

Bu hadisi açıklar nitelikteki şu hadis Allah’ı anmak için bir araya geldiğinde Allah’ın rahmetinin, bağışlamasının o kişiler üzerinde olacağını ifade eder: Ebû Hureyre ile Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Bir topluluk Allah’ı zikretmek üzere bir araya gelirse melekler onların etrafını sarar; Allah’ın rahmeti onları kaplar, üzerlerine sekînet iner ve Allah Teâlâ onları yanında bulunanlara över.”¹³⁵ Nitekim hadiste bahsedilen iki sahâbînin Allah’ı zikretmek ve dua etmek için bir araya geldiklerinde Allah’ın kendilerini bağışladığı haberi verilmektedirler.

2.1.6 Zikir

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın Allah’ı (c.c) zikretmeyle ilgili rivâyetlerine yer verilmiştir. Sekiz rivâyet tesbit edilmiştir.

٢٦ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: أَنَا مَعَ عَبْدِي إِذَا هُوَ ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَاتُهُ "

26. Ebûbekr < Muhammed İbn Mus’ab < el-Evzâî < İsmâîl İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ebû Hureyre < Nebî (s.a.v.): Allah (azze ve celle) “Beni zikrettiği ve benim için dudaklarını kıpırdattığı zaman ben kulumla beraberimdir” buyurdu.¹³⁶

¹³⁴ Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 2/169.

¹³⁵ Müslim, “Zikir”, 38,39; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 14; Tirmizî, “Daavât” 7; İbni Mâce, “Mukaddime”, 17.

¹³⁶ İbni Mâce, “Edeb”, 53; Ahmed, *el-Müsned*, 16/568; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/673; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 2/52,53; Taberânî, *el-Evsat*, 6/363; Ebû Abdirrahmân Abdullah İbn el-Mübârek İbn Vâzih el-

“Kulumla beraberim”, lafzı Allah’ın (c.c) o kula destekleyici ve yardımcı olduğuna alâmet eder. “Ey îmân edenler! Allah’ı çokça zikredin!”¹³⁷ âyetinde olduğu gibi Allah’ı (c.c) çokça zikretmeliyiz. Nitekim Hz. Âişe: “Rasûlullah (s.a.v.) her ânında Allah’ı (c.c) zikir hâlindeydi”¹³⁸ diyerek Hz. Peygamber’in (s.a.v.) daima zikir halinde olduğunu ifade etmiştir.

٢٧ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ مُسْلِمٍ الدِّمَشْقِيُّ، وَكَانَ مِنْ ثِقَاتِ الْمُسْلِمِينَ مِنَ الْمُتَعَدِّينَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُدْرِكُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: يَزِيدُ شَيْخٌ ثِقَةٌ عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «مَنْ قَالَ إِذَا أَصْبَحَ وَإِذَا أَمْسَى، حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، سَبْعَ مَرَّاتٍ، كَفَاهُ اللَّهُ مَا أَهَمَّهُ صَادِقًا كَانَ بِهَا أَوْ كَاذِبًا»

27. Yezid İbn Muhammed ed-Dımaşkî < Abdurazzak İbn Müslim ed-Dımaşkî İbâdet ehli müslümanların sikalarından < Müdrîk İbn S’âd < Sika Yezîd < Yûnus İbn Meysere İbn Halbes < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kim sabah- akşam, “Hasbiyallahu lâ ilâhe illâ Hû aleyhi tevekkeltü ve huve Rabbü'l-Arşî'l-Azîm / Allah (c.c) bana kâfidir. O’ndan başka ilâh yoktur. O’na tevekkül ettim. O, büyük arşın sahibidir” diye yedi kere söylerse Allah (c.c) onu üzen her şeye karşı ona yeter (bu kelimelere olan güveninde) ister sadık olsun, ister (sadık olmayıp) yalancı olsun” buyurdu.¹³⁹

٢٨ عَنْ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: " مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ مِائَةً مَرَّةً جَاءَ فَوْقَ كُلِّ عَمَلٍ إِلَّا مَنْ زَادَ "

28. Sevrî < Mansûr < Hilâl İbn Yisâf < Ümmü'd-Derdâ: “Kim yüz defa ‘Lâ ilahe illâllâhu vahdehû lâ şerîke lehû, lehü'l mülkü ve lehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadîr’ (Allah (c.c)’tan başka ilah yoktur, O tektir, O’nun ortağı yoktur, mülk

Hanzalî el-Mervezî (ö.81/797), *ez-zühd ve Rakâik*, thk. Habîbu'r-Rahman el-Âzamî (Beyrut: Dâru'l-Kütüb).1/339. Elbânî, sahih olduğunu belirtmiştir.

¹³⁷ el-Ahzâb, 33/41

¹³⁸ Müslim, “Hayz”, 117.

¹³⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”,8. Abdürrezzak İbn Müslim ed-Dımaşkî sikadır. Buhârî, Müdrîk İbn Sa’d’ın münker olduğunu bildirir. Yezîd ve Yunus İbn Meysere sikadır. Elbânî, mevzû bir rivâyet olduğunu belirtmiştir. Başka âlimlerin görüşüne ulaşılammıştır.

O'nundur, hamd O'na aittir. O, her şeye kâdirdir) der ise daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, bundan daha faziletli bir amel getiremez” dedi.¹⁴⁰

Bu zikrin faziletine dair şu hadislerde de müjdeler verilmiştir:

"Kim, 'Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh, lehu'l mülkü ve lehu'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' duasını bir günde yüz kere söylese, kendisine on köle âzad etmiş gibi sevab verilir, ayrıca lehine yüz sevap yazılır ve yüz günahı da silinir. Bu, ayrıca üç gün akşama kadar onu şeytana karşı muhafaza eder. Bundan daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, o adamınkinden daha faziletli bir amel de getiremez. Kim de bir günde yüz kere 'Sübhânallahi ve bihamdihi.' derse hataları dökülür, hatta denizin köpüğü kadar (çok) olsa bile."¹⁴¹ “Duaların en faziletlisi Arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz, “lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh lehu'l mülkü ve lehu'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr”dir. (Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O, her şeye kâdirdir.)”¹⁴²

٢٩ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ خُنَيْسٍ الدِّمِيَّاطِيُّ قَالَ: نَا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَطَاءٍ الْبُلْقَاوِيُّ قَالَ: نَا هَابِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَرُدَيْحُ بْنُ عَطِيَّةَ، أَنَّهُمَا سَمِعَا إِبرَاهِيمَ بْنَ أَبِي عَبْلَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَالَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَهُوَ تَانٍ رِجْلَهُ، قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، عَشْرَ مَرَّاتٍ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ مَرَّةٍ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَمَجِي عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَرُفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ، وَكُنَّ لَهُ فِي يَوْمِهِ ذَلِكَ جِزْرًا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَجِزْرًا مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ»

29. Ubeydullah İbn Muhammed < Mûsa İbn Muhammed < Hânî İbn Abdirrahman < Rudeyh İbn Atiyye < İbrâhim İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Her kim sabah namazının ikinci rekâtından sonra

¹⁴⁰ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 2/238; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/58; Taberânî, *el-Evsat*, 5/50. Şuayb Arnavûd Ahmed İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inin tahkikinde Sevrî'nin sahihayn râvilerinden ve sika olduğunu belirtmiştir. Mansûr, İbnü'l-Mu'temir olarak bilinir. Kûfelidir. Sika olarak tanınır. Şuayb Arnavûd, Hilâl'in sika olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, *el-Müsned*, 3/175.) Hadisin senedinin sahih olduğu görülmektedir.

¹⁴¹ Buhârî, “Da'avât”, 54, “Bed'u'l-Halk”, 11; Müslim, “Zikir”, 28.

¹⁴² Tirmizî, “Da'avât”, 133.

konuşmadan on defa ‘Lâ ilahe illâllâhu vahdehû lâ şerîke lehû, lehü’l mülkü ve lehü’l hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadîr’ (Allah (c.c)’tan başka ilah yoktur, O tektir, O’nun ortağı yoktur, mülk O’nundur, hamd O’na aittir. O, her şeye kâdirdir) der ise her seferinde ona on sevap/iyilik yazılır. On tane günahı silinir. Makamı on derece yükseltilir. Ayrıca o gün akşama kadar şeytandan ve tüm mekruhlardan korunmuş olur” buyurdu.¹⁴³

۳۰. حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، ثنا عَبْدُ الْوَهَّابِ، ثنا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ صَفْوَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَا مِنْ عَبْدٍ يَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مِائَةَ مَرَّةٍ إِلَّا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهَهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، وَلَمْ يُرْفَعْ لِأَحَدٍ يَوْمَئِذٍ عَمَلٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمَلِهِ إِلَّا مَنْ قَالَ مِثْلَ قَوْلِهِ أَوْ زَادَ "

30. Abdân < Abdulvehhâb < İsmâil < Safvân < Yezîd İbn Meysere < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim yüz defa ‘Lâ ilahe illâllâh’ der ise Allah (c.c) onu kıyamet günü dirilttiğinde onun yüzü Bedir gecesindeki ay gibi olur. Aynısını veya daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, bundan daha faziletli bir amel getiremez/yükseltilmez.”¹⁴⁴

۳۱. وَحَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْجَى بْنُ رَجَاءٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيَوَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " قَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: " مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، دَخَلَ الْجَنَّةَ " قَالَ: قُلْتُ: وَإِنْ رَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: " وَإِنْ رَنَى وَإِنْ سَرَقَ "

31. Ebû Umeyye < Ebû Ömer el-Havzî < Müreccâ İbn Recâ < Muhammed İbn Zübeyr < Recâ İbn Hayve < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Nebî (s.a.v.) şöyle buyurdu: Cibril (a.s): “Kim ‘lâ ilahe illâ Allah (c.c) derse cennete girer.” Rasûlullah (s.a.v.): “Zina etse de hırsızlık yapsa da mı?” diye sordu. Cibril (a.s): “Hırsızlık yapsa da zina etse de girer” dedi.¹⁴⁵

¹⁴³ Taberânî, *el-Evsat*, 5/50; Taberânî, *el-Musned*, 1/37. Taberânî’de Atâ el-Balgâvî’nin metruk olduğu geçer. Elbânî, zayıf olduğunu belirtir.

¹⁴⁴ Taberânî, *el-Müsned*, 2/103. Taberânî muhakkiki, Abdulvehhâb’ın metruk olduğunu bildirmektedir. Zayıf bir rivâyettir.

¹⁴⁵ Ebû Ca’fer Ahmed İbn Muhammed İbn Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö.321/933), *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdulhak (Âlemu’l-

Bu hadis müminlere hitap etmektedir, anlatmak istediği ise şudur: İnancı tam olan bir mümin, günahlarından dolayı bir süre ceza görse bile sonunda cennete girer.

۳۲ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَرِيدٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ أَنَّهَا قَالَتْ: {وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ} [العنكبوت: 45] ، «وَإِنْ صَلَّيْتَ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ، وَكُلُّ خَيْرٍ تَعْمَلُهُ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ، وَكُلُّ شَرٍّ تَجْتَنِبُهُ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ، وَأَفْضَلُ ذَلِكَ تَسْبِيحُ اللَّهِ» ، وَقَالَ مُوسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: {وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي} [طه: 28] وَقَالَ: {قَرَّبَ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ تَنْطُقُونَ} [الذاريات: 23] وَقَالَ: {أَنْطَقْنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ} [فصلت: 21] وَقَالَ: {وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ} [النجم: 3] وَقَالَ بَعْضُهُمْ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ} [فاطر: 1] ، قَالَ: الصَّوْتُ الْحَسَنُ، وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ عَنْ جِبْرَائِيلَ: {وَمَا نَنْزَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ} [مريم: 64] ، فَبَيَّنَّ أَنَّ التَّنْزِيلَ غَيْرُ الْأَمْرِ

32. Abdullah İbn Sâlih < Muâviye < Rabîâ İbn Yezîd < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi: “Allah’ı (c.c) anmak her şeyden büyüktür” (Ankebut, 29/45) “Namaz kıalarsan bu Allah’ı (c.c) zikretmektir. Yaptığınız her iyilik Allah’ı (c.c) zikretmektir. Sakındığın her kötü şey de Allah’ı (c.c) zikretmektir. Bunların en üstünü ise Allah’ı (c.c) tesbih etmektir.”Mûsâ (a.s) şöyle der: “Dilimden düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar.” (Tâha, 20/28) “Göğün ve yerin rabbine andolsun ki bu, tıpkı sizin konuşmanız kadar gerçek!” (Zariyat, 51/ 23) “Her şeyi konuşturan Allah (c.c) bizi de konuşturdu.” (Fussilet, 41/ 21) “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” (Necm, 53/ 3) Bazıları Allah’ın (c.c) şu kavlini de söyler: “O dilediği kadar fazlasını da yaratır.” (Fâtır, 35/1) Cebrail güzel bir ses ile “Biz ancak Rabb’inin emriyle ineriz.” (Meryem 19/64) diyerek Allah’ın (c.c) emri dışında bir inişin olamayacağını ortaya koydu.”¹⁴⁶

۳۳ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْرَائِيلَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَصَمِّ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَبْصَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَا

Kütüb, 1415/1994), 10/166; Ebû Bekr Muhammed İbn İshâk İbn Huzeyme es-Sulemî en-Nîsâbü’rî (ö.311/924), *et-Tevhîd ve İsbâtu Sifâti’r-Rabb azze ve celle*, thk. Abdulazîz İbn İbrahim eş-Şehvân (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1415/1994), 2/814. İsnâdı çok zayıftır. Muhammed İbn Zubeyr isimli râvî, “*et-Takrib*” adlı eserde metruk olarak sayılmıştır.

¹⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil İbn İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870) *Halku ef’âli’l-’ibâd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Riyad: Dâru’l Maârif es-Suûdiyye), 1/111; Beyhakî, *Şu’abü’l-’imân*, II, 174. Şuayb Arnâvûd, Abdullah İbn Sâlih’in zayıf olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, el-Müsned, 1/497) Seneddeki Muâviye, Muâviye İbn Sâlih olmalıdır. Muâviye’nin Abdullah’tan hadis naklettiği bilinmektedir. Muâviye, *Sahih-i Müslim* râvilerindedir.

أَحْرَكَ شَفْتِي فَقَالَ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ مَا تَقُولُ؟ قُلْتُ: أَذْكُرُ اللَّهَ قَالَ: أَعْلَمُكَ شَيْئًا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ اللَّيْلِ مَعَ النَّهَارِ مَعَ اللَّيْلِ قُلْتُ بَلَى قَالَ: قُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَسُبْحَانَ اللَّهِ مِائَةَ مَا خَلَقَ وَسُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ كُلِّ شَيْءٍ وَسُبْحَانَ اللَّهِ مِائَةَ كُلِّ شَيْءٍ وَسُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مِائَةَ كُلِّ شَيْءٍ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَكَتَابُهُ
كَتَابُهُ.

33. Muhammed İbn Osmân < Ubeydullah İbn Mûsa < Ebû İsrâîl < Leys < Yezîd İbn Es'am < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: Dudaklarım kıpırdarken Rasûlullah (s.a.v.) beni gördü. "Ey Ebu'd-Derdâ, ne diyorsun?" buyurdu. Ben: "Allah'ı (c.c) zikrediyorum" dedim. Rasûlullah (s.a.v.): "Sana gece-gündüz var oldukça Allah'ı (c.c) zikretmekten daha faziletli bir söz öğreteyim mi?" buyurdu. Ben: "Elbette" dedim. Rasûlullah (s.a.v.): "Ben, Allah'ı, yarattıkları sayısınca ve yaratmış olduklarının dolusu kadar tenzîh eder, yüceltirim. O'nu var olan her şey adedince ve bütün bunların dolusunca tenzih eder, yüceltirim. Allah'ı, kitabının içermiş olduğu şeyler sayısınca ve bunların dolusunca yüceltir ve ortaktan tenzih ederim. Allah'a yaratmış olduğu nesnelere adedince ve yaratmış olduklarının dolusunca hamd ederim. Allah'a yaratmış olduklarının dolusunca ve kitabının içermiş olduğu şeyler sayısınca hamd ederim. Allah'a kitabının içermiş olduğu şeyler sayısınca hamd ederim de" buyurdu.¹⁴⁷

2.2. Muamelât ile İlgili Rivâyetler

Bu başlık altında öncelikle Ümmü'd-Derdâ'nın rivâyet ettiği, yapılması nehyedilen yani uygun görülmeyen veya yasaklanan davranışlar ve sözler ile ilgili rivâyetler verilmiştir. Sonrasında yapıldığı taktirde müjdeye nâil olunabilecek rivâyetler sıralanmıştır. Bu konu başlığı altında yirmi iki rivâyet tesbit edilmiştir.

2.2.1 Nehyedilen Konularla İlgili Rivâyetler

Ümmü'd-Derdâ'nın nehyedilen davranışlar ve sözlerle ilgili rivâyetlerine yer verilmiştir. Bu konuda dört rivâyet tesbit edilmiştir.

¹⁴⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/22. Eserin muhakkiki Mahfûzurrahmân isnadının hasen olduğunu ve Yezid İbn el-Asamm'ın bu hadis dışında Ebu'd-Derda'dan rivâyet ettiğinin bilinmediğini ifade etmiştir.

۳۴ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، وَأَبِي حَازِمٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «إِنَّ اللَّعَّانِينَ لَا يَكُونُونَ شُهَدَاءَ، وَلَا شُفَعَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

34. Ebûbekr İbn Ebî Şeybe < Muâviye İbn Hişâm < Hişâm İbn Sâd < Zeyd İbn Eslem < Ebû Hâzım < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Lanetçiler (sürekli lanet okuyanlar) kıyamet gününde şehit ve şefaatçi olamazlar” buyurdu.¹⁴⁸

Bu hadis, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Müsned*'inde ve Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred* 'inde Zeyd İbn Eslem < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla, aynı lafızlarla rivâyet edilmiştir.¹⁴⁹

Müslim'de geçen rivâyette bu uyarının öncesindeki olay yer almaktadır. Abdulmelik İbn Mervân Ümmü'd-Derdâ'ya kendinden bir miktar ev eşyası göndermiştir. Abdulmelik bir gece kalktığında hizmetçisini yanına çağırması fakat hizmetçisi gecikmiştir. O da hizmetçisine lanet etmiştir. Sabah olunca Ümmü'd-Derdâ ona: “Bu gece hizmetçini çağırdığın vakit ona lanet ettiğini işittim. Ben Ebu'd-Derdâ'yı şunu söylerken işittim: Rasûlullah (s.a.v.): “Lanetçiler kıyamet gününde ne şefaatçi ne de şahit olabilir” buyurdu.¹⁵⁰

Duada lanet etmekten murad, Allah'ın (c.c) rahmetinden uzaklaştırılmasıdır. Bu şekilde bir dua müminin ahlakına uymaz. Nitekim bir gün Rasûlullah'a (s.a.v.): “Ey Allah'ın Rasûlü Müşriklerin aleyhine dua edin!” denildi. “Ben lanetçi olarak gönderilmedim. Ancak ve ancak rahmet olarak gönderildim” buyurdu.¹⁵¹

¹⁴⁸ Müslim, “Birr ve Sıla”,86 (Elbânî, sahih olduğunu bildirmiştir.); Ebû Dâvûd, “Edeb”, 53; Ahmed, *el-Müsned*, 45/517; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 1/50; Buhârî, *el-Edeb*, 1/117; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 13/56; Taberânî, *ed-Duâ*, 1/575; Beyhakî, *el-Kübrâ*, 10/325; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 7/143.

¹⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 1/50; Buhârî, *el-Edeb*, 1/117.

¹⁵⁰ Müslim, “Birr ve Sıla”, 85.

¹⁵¹ Müslim, “Birr ve Sıla”, 87.

Buradaki lanetçiden murad; onu adet edinip daima söyleyenlerdir. Bir defa lanet eden; şeriatın mübah kıldığı zâlimlere lanet eden, Yahudilere, Hristiyanlara lanet eden; içkicilere, ribâ yiyenlere vs. lanet eden bu hükümden hariçtir.¹⁵²

٣٥ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ رَبَاحٍ، قَالَ: سَمِعْتُ نَمْرَانَ، يَذْكُرُ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا لَعَنَ شَيْئًا صَعِدَتْ اللَّعْنَةُ إِلَى السَّمَاءِ فَتُعْلَقُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ دُونَهَا، ثُمَّ تَهْبِطُ إِلَى الْأَرْضِ فَتُعْلَقُ أَبْوَابُهَا دُونَهَا، ثُمَّ تَأْخُذُ يَمِينًا وَشِمَالًا، فَإِذَا لَمْ تَجِدْ مَسَاغًا رَجَعَتْ إِلَى الَّذِي لُعِنَ، فَإِنْ كَانَ لِذَلِكَ أَهْلًا وَإِلَّا رَجَعَتْ إِلَى قَائِلِهَا»

35. Ahmed İbn Sâlih < Yahyâ İbn Hasân < el-Velîd İbn Rabâh < Nimrân (İbn Utbe) < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Şüphesiz bir kul bir şeye lânet ederse onun sözleri semâya yükselir. Sema kapıları kapanır, sonra yere iner. Ardından yer kapıları kapanır, sonra sağa sola gider. Artık gidecek yer bulamayınca lânet edilene döner. Eğer o kimse lânete hak kazanmışsa onda kalır. Yok eğer müstahak değilse lânet söyleyene döner” buyurdu.¹⁵³

Haksız yere bir kimseye lânet edilir ise o lânet/beddua eden kişinin aslında kendi felaketi için dua ettiği, o lânetin kendisine döndüğü ifade edilmektedir. Müslümana rahmet temennisinde bulunmak, güzel dualar etmek yakışıır.

٣٦ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَانِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ الصُّورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ وَاقِدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ وَيُونُسَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ نَهَانِي عَنْهُ رَبِّي بَعْدَ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ شُرْبُ الْخَمْرِ وَمَلَاخَاةُ الرِّجَالِ.

36. İbrâhim İbn Hânî < Muhammed İbnü'l-Mübârek < Amr İbn Vâkîd < İsmâil İbn Ubeydillah < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ ve Yûnus < Ebû İdris < Muâz <

¹⁵² Dâvûdoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, 10/ 552.

¹⁵³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 53; Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 7/149; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/24. Elbânî, hasen olduğunu bildirmiştir.

Nebî (s.a.v.): “Rabbimin beni putlara tapınmaktan sonra ilk olarak nehyettiği şey içki içmek ve insanlarla kavga etmektir” buyurdu.¹⁵⁴

İçki tüm kötülüklerin anahtarıdır. Sarhoşluk verdiği için muhakeme gücü geçersiz hale gelir ve kişi iyi ve kötüyü ayıramaz olur. Bu sebeple şeytânî her şeyi yapabilir.

İnsanlarla kavga etmek toplumsal huzuru kaçıır. Kalpleri katılaştırarak kin ve öfke doğurur. İslam dini bunları kerih görmüştür. Nitekim Hücûrat Suresi 10. âyette “Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah’a (c.c) itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız” uyarısı ile kardeşliğe vurgu yaparak kavga etmenin aksine mü’minlerin arasını düzelterek Allah’ın (c.c) rahmetine ulaşılacağı haber verilmektedir. Lokman Suresi 19. âyette Lokman (a.s) oğluna insanlarla iletişim kurarken sesini alçaltmasını söylemiş, en kötü sesin merkep sesi olduğunu hatırlatmış ve öfkelenmeden, bağırıp kavga etmeden güzelce konuşmasını tavsiye etmiştir.

۳۷ حَدَّثَنَا سَلْمَةُ بْنُ أَحْمَدَ الْفُوزِيُّ الْجَمِصِيُّ، ثنا جَدِّي لِأُمِّي خَطَّابُ بْنُ عُمَانَ الْفُوزِيُّ، ثنا عَمْرُو بْنُ وَاقِدٍ، سَمِعْتُ يُونُسَ بْنَ مَيْسَرَةَ بْنَ حَلْبَسٍ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ كَاهِنٌ، وَلَا مُدْمِنٌ خَمْرٍ، وَلَا مُكَذِّبٌ بَقَدْرٍ وَلَا عَاقٌ لَوَالِدَيْهِ»

37. Seleme İbn Ahmed el-Fevzî < dedem Hattâb İbn Osmân el-Fevzî < Amr İbn Vâkid < Yûnus İbn Meysere İbn Halbes < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kâhin, alkol bağımlısı (içkiye devam eden), kaderi yalanlayan ve ana-babaya isyan eden cennete giremez” buyurdular.¹⁵⁵

Gaybtan haber veren kimselere verilen isme “falcı, bakıcı, kâhin” adı verilir. Yaptığı iş de "kehânet" denilir. Cahiliyye devrinde bu kimseler insanların hayatında

¹⁵⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/66. Bezzâr’ın muhakkiki bu rivâyetin Rasûlullah’tan (s.a.v.) bu isnâddan başka bir tarikte muttasıl bir şekilde nakledilmediğini, Amr İbn Vâkidi’nin zayıf, fakat diğer râvilerin sika olduğunu belirtir. Sahih bir rivâyet olarak görülmektedir.

¹⁵⁵ Taberânî, *el-Müsned*, 3/254. Seneddeki ilk iki râvi hakkında net bir bilgiye ulaşılamadı. Şuayb Arnâvûd, Amr İbn Vâkid’in metruk olduğunu belirtir. (Ahmed, *el-Müsned*, 29/427.) Yunus İbn Meysere sikadır. Seneddeki râvileri değerlendirdiğinde senedin sahîh olmadığı söylenebilir.

büyük yer kaplıyordu. Kâhinler, genellikle kabilenin ileri gelenleri arasından olurdu. Gaybı yalnız Allah (c.c) bilir. Yaratıkların gaybı bilme iddiası kehânetten başka bir şey değildir. Sihir yapmak, yıldızlardan hüküm çıkarmak, fal oklarına inanmak İslâm dini tarafından yasaklanmıştır.¹⁵⁶ Bir diğer âyette şöyle buyrulmuştur: "De ki: 'Göklerde ve yerde olan gaybı, Allah'tan başka bilen yoktur!'"¹⁵⁷

Bir hadiste Hz. Âişe şöyle buyurdu: Bazı insanlar Rasûlullah'a (s.a.v.) kâhinleri (n yaptıkları hakkında fikrini) sordular da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- "Aslı olan, (doğru) bir şey değildir" buyurdu.
- Ey Allah'ın Rasûlü! Ama onların bize verdikleri geleceğe ait bazı haberler söyledikleri gibi çıkıyor, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
- "Onların bu tür haberleri (görevli meleğin ilham ettiği) gerçeklerdendir. Onu bir cin, meleklerden kaparak kâhin dostunun kulağına fısıldar. O kâhinler de bir doğruya yüz yalan karıştırır (halka sunar)lar" cevabını verdi.¹⁵⁸

Anne-babaya isyan etmek büyük günahlardan sayılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) sahihaynda geçen bir hadisinde “kebâir” yani büyük günahlar diye bilinen başlıca dinî-ahlaki kötülüklerin en büyüklerini “Allah’a ortak koşmak, ebeveyne asi olmak ve yalancı şahitlik yapmak” şeklinde sıralamıştır.¹⁵⁹ Bakara Suresi 83. âyette mü'minlere en başta yalnızca Allah'a kulluk etme, ikinci olarak da ana babaya iyilik etme (ihسان) vazifesi verilmiştir.

٣٨ قَالَ لَنَا خَالِدٌ: ثُمَّ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي زَكْرِيَّا، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَزَالُ الْمُؤْمِنُ مُعْنِقًا صَالِحًا، مَا لَمْ يُصِبْ دَمًا حَرَامًا، فَإِذَا أَصَابَ دَمًا حَرَامًا بَلَّحَ». وَحَدَّثَ هَانِيُّ بْنُ كُنُؤْمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ بَنِ الصَّامِتِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ سِوَاءَ

¹⁵⁶ el-Mâide 5/90.

¹⁵⁷ en-Neml, 27/65.

¹⁵⁸ Buhârî, “Tıb”, 46, “Bed’ül-halk”, 6, “Tevhîd”, 57; Müslim, “Selâm”, 122, 124.

¹⁵⁹ Buhârî, “Edeb”, 6; Müslim, “İman”, 143, 144.

38. Hâlid < İbn Ebî Zekeriyâ < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Mümin, haram kan akıtmadığı müddetçe sâlih amellerde koşmaya devam eder; fakat haram kan döktüğü takdirde işi bitmiştir (amelden kesilir)” buyurdular.¹⁶⁰

“مُعِينًا” ifadesi “hızlı yürüyüş” anlamındadır. Bazı âlimler bunu “taâta koşan, amele devam eden” şeklinde açıklamıştır. Bazıları ise koşmak manasını esas alarak “kıyamet gününde koşar” diye izah etmişlerdir. “بَلَّحَ” kelimesi “yoruldu ve kesildi” manasına gelir. Kişi yorgunluktan takati kesilip hareket edemez hale gelince bu söz söylenir. Burada maksat, kişinin haram kan dökmek suretiyle mahvolmasıdır.¹⁶¹

Bir mü’mini haksız yere ve kasten öldüren kişi, müşriklerle birlikte anılacak, ibâdetleri kabul edilemeyecek derecede büyük günah işlemiş olur.

۳۹ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادَةَ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالذَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوُوا بِحَرَامٍ»

39. Muhammed İbn Ubâde el-Vâsitî < Yezîd İbn Hârûn < İsmâil İbn Ayyâş < Sâ’lebe İbn Müslim < Ebû İmrân el-Ensârî < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Allah (c.c), derdin (hastalığın) devasını (tedavisini) indirmiştir. Tüm hastalıkların şifasını yaratmıştır. Tedavi olunuz. Haram ile tedavi olmayınız” buyurdu.¹⁶²

Hadisin ilk cümlesi yani ‘Allah (c.c), derdin (hastalığın) devasını (tedavisini) indirmiştir’ Ebû Hureyre’nin bir hadisi olarak *Buhârî*¹⁶³ ve *Müslim*’de¹⁶⁴, sahih bir rivâyet olarak geçmektedir.

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Fiten ve Melahim”, 6; Taberânî, *el-Evsat*, 9/95; Taberânî, *es-Sağîr*, 2/248; Taberânî, *el-Müsned*, 2/265; İsfahânî, *Hilye*, 5/153; Beyhakî, *el-Kübrâ*, 8/40. (Kaynakların hepsinde aynı lafızlarla nakledilmiştir.) Elbânî, sahih olduğunu bildirmiştir.

¹⁶¹ Necati Yeniçel, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi* (İstanbul: Şâmil Yayıncılık, 2000), 14/384.

¹⁶² Ebû Dâvûd, “Tıp”, 11; Beyhakî, *el-Kübrâ*, 10/9. (İki kaynaktan da aynı lafızlarla geçer.) Elbânî zayıf olduğunu bildirmiştir.

¹⁶³ Buhârî, “Tıp”, 1.

¹⁶⁴ Müslim, “Selâm”, 69.

٤٠. حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا رُدَيْحُ بْنُ عَطِيَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عُبَلَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ أَنَّ رَجُلًا أَتَاهَا فَقَالَ: إِنَّ رَجُلًا نَالَ مِنْكَ عِنْدَ عَبْدِ الْمَلِكِ، فَقَالَتْ: إِنَّ تُؤْبَنَ بِمَا لَيْسَ فِيْنَا، فَطَالَ مَا زُكِينَا بِمَا لَيْسَ فِيْنَا

40. Hişâm İbn Ammâr < Rudeyh İbn Atiyye < İbrâhim İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: Bir adam onun yanına geldi ve şöyle dedi: “Bir adam Abdülmelik’in yanında seni suçlar şekilde konuştu” dedi. Bunun üzerine Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi: “Hakkımızda kötü söylentiler çıksa da bizde olmayan güzel şeyler de söyleniyor. Söylenen iyi şeyler kötülükleri kapatır. (İkisi için de üzülmem)” (?) dedi.¹⁶⁵

İnsanlar hakkında kötü söylentiler yaymaktan kaçınılmalıdır.

٤١. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْكِينٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ مُوسَى الصَّغِيرِ عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ عَقَبَةٌ كُنُودًا لَا يَنْجُو فِيهَا إِلَّا كُلُّ مُخْفٍ.

41. Muhammed İbn Meskîn(?) < Esed İbn Mûsa < Ebû Muâviye < Mûsa es-Sağîr < Hilâl İbn Yisâf < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Önünüzde aşılmaz/çetin bir engel vardır. (Allah’tan) korkanlar dışında kimse (o engeli geçmeyi) başaramayacaktır” buyurdu.¹⁶⁶

Bu bir darb-ı meseldir ve şu anlama gelir: Cennete kavuşmak için çıkılan bu yolda önümüzde dünya hayatı gibi bir zorlu bir engel vardır. Yaşadığımız hayat türlü sıkıntılar ve imtihanlarla doludur. Bu zorlu engelden sadece Allah’tan korkanlar kurtulacaktır.

٤٢. حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ آدَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ الْبَرَادِ عَنْ عُمَانَ بْنِ حَبَّانَ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أُمِّ الدَّرْدَاءِ فَأَخَذَتْ بَرَعُونَ فَأَلْفَتْهُ فِي النَّارِ فَقَالَتْ سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُعَذَّبُ بِالنَّارِ إِلَّا رَبُّ النَّارِ

¹⁶⁵ Buhârî, *el-Edeb*, 1/151. Elbânî, hasen olduğunu bildirmiştir.

¹⁶⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/54. Bezzâr’ın *el-Müsned*’inin muhakkiki Mahfûzurrahmân, isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.

42. Bişr İbn Âdem < Ebû Âsım < Saîd İbn Zeyd < Saîd el-Berrâd < Osmân İbn Hayyân :”Ümmü'd-Derdâ'nın yanında idim. Bir pire yakalayıp onu ateşe attım. Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın Rasûlullah (s.a.v.)'den şöyle dediğini işittim: “Ateşin Rabbi dışında kimse ateşle azap etmesin” buyurdu.”¹⁶⁷

Ahmed'in *el-Müsned*'inde aynı metinle farklı bir isnâdla sahih bir rivâyet olarak geçer.¹⁶⁸

İslam dininde her canlıya güzel davranmak esastır. Hayvanı da insanı da (savaşta vs.) öldürürken acı çektirmeden canını almak gerekir. Nitekim bu konuda Rasûlullah (s.a.v.)'ın şu hadisi örnek verilebilir:

“Allah (c.c) her şeyde ihsanı/güzel davranmayı emretmiştir. O halde (hayvanı boğazlarken veya ölüm cezasını hak eden insanı) öldürürken güzelce öldürün ve (hayvanı da) keserken güzelce kesin/boğazlayın. Hayvanı kesecek olan kimse bıçağını keskinleştirsin ve kesilen hayvanı rahatlatsın.”¹⁶⁹ “İnsanı güzelce öldürün” emrinden kasıt, işkence ederek, acı çektirerek yahut yakarak öldürmemektir. Yine bir başka rivâyette savaş sırasında komutanın, şu adamı görürseniz onu yakın emrini duyan Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Eğer falanca adamı görürseniz onu öldürün, sakın yakmayın. Çünkü ateşin Rabbi ancak ateşle azap eder.”¹⁷⁰

٤٣ وَأَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أَنَّ إِسْمَاعِيلَ بْنَ يُوسُفَ، قَالَ: ثنا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الرَّبِيعِيُّ، قَالَ: ثنا ثَوْرُ بْنُ الْأَسْوَدِ، عَنْ صَالِحِ بْنِ زُبَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تَقُولُ: «مَنْ وَعَظَ أَخَاهُ سِرًّا فَقَدْ زَانَهُ، وَمَنْ وَعَظَهُ عَلَانِيَةً فَقَدْ شَانَهُ»

¹⁶⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/57; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/485. Bezzâr'ın *el-Müsned*'inin muhakkiki Mahfûzurrahmân, bu rivâyetin başka lafızlarla rivâyet edildiğini bildirmektedir. Fakat bu vecihle muttasıl olarak sadece bu rivâyetin olduğunu belirtmiştir. Muttasıl ve sahihtir. Örneğin; Ahmed, *el-Müsned*, 25/421'de aynı metinle farklı bir isnâdla sahih bir rivâyet olarak geçer. Seneddeki Bişr İbn Âdem, Ebu Âsım, Saîd İbn Zeyd, Osman İbn Hayyân'ın sahih olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

¹⁶⁸ Ahmed, *el-Müsned*, 25/421.

¹⁶⁹ Müslim, “Sayd ve'z-Zebâih”, 57.

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 122.

43. el-Hasân İbn Abdilvehhâb < İsmâil İbn Yûsuf < el-Velîd İbn Şucâ < Saîd İbn Ebî Saîd ez-Zübeydî < Sevr İbnü'l-Esved < Sâlih İbn Zünbûr < Ümmü'd-Derdâ: “Kim, kardeşine gizli öğüt verirse ona nasihat etmiş /onu yükseltmiş olur. Kim de ona halkın arasında öğüt verirse onu rezil etmiş olur” dedi.¹⁷¹

İmam Şafî'nin sözü olarak da bazı kaynaklarda geçmektedir.¹⁷²

Uyarıya ihtiyaç duyan bir insanı başkalarının yanında uyarmamak gerekir. O kişi rencide olup utanabilir. Nasihatın makbul olanı kişiye özel olandır.

٤٤ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَفْصِ الْوُصَايِي الْجَمِصِيُّ، قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ جَمِيرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عَبْلَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تُحَدِّثُ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَعْضَبْ، وَلَا تَجْنُءُ»

44. Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel < Muhammed İbn Hafs el-Vasâbî el-Hımsî < Muhammed İbn Himyer < İbrâhim İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: Ebu'd-Derdâ (Rasûlullah'a): “Ya Rasûlallah! Bana beni cennete götürecek/sokacak bir amel söyle” dedi. Rasûlullah (s.a.v.): “Öfkelenme, cennet senindir” buyurdu.¹⁷³

Öfke, insanın fitratında var olan bir heyecanlanma ve coşku hali olarak görülmektedir. Esasında etkileşimde olunan insanlarla ilişkileri bozan ve öfkelenen kişiye zarar veren olumsuz bir duygudur. Öfkeliyken insan karşısındaki insanı

¹⁷¹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 10/104; Ebûbekr Ahmed İbn Muhammed İbn Hârûn el-Hallâl (ö.311/923) *el-Emru bi'l Ma'ruf Nehyu ani'l Münker*, thk. Doktor Yahyâ Murad, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l İlmiyye, 2003), 1/27. Yapılan ricâl araştırması sonucunda; senedde adı geçen Sâlih İbn Zünbûr ve Sevr İbnü'l-Esved'in bu rivâyet dışında başka bir rivâyeti tesbit edilememiştir. Saîd İbn Ebu Saîd ez-Zübeydî'nin zayıf bir râvi olduğuna ulaşılmıştır. Velid İbn Şucâ'nın rivâyetleri *Sahih-i Müslim*'de, İbn Mâce'nin ve Dârakutnî'nin *es-Sünen*'lerinde ve diğer pek çok kaynakta geçmekte olup sahih olarak nitelenmiştir. İsmail İbn Yusuf sikadır.

¹⁷² Ebû Zekeriyâ İbn Şeref en-Nevevî (ö.676/1277), *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim İbn el-Haccâc* (Beyrut: 1392/1972), 2/24.

¹⁷³ Taberânî, *el-Müsned*, 1/36; Taberânî, *el-Evsat*, 3/25. Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel sikadır. Muhammed İbn Hafs el-Vasâbî zayıftır. Şuayb Arnavûd, Muhammed İbn Himyer'in sika olduğunu ifade eder. (Ahmed, *el-Müsned*, 39/418) İbrâhim İbn Ebî Able'nin ismi Şemr İbn Yekzân'dır. Ebû Hâtim sika olduğunu belirtmiştir. (Zehebî, *el-Kâşif*, I, 218.)

anlamadan, dinlemeden ve onun niyetini sorgulamadan o kişiyi suçlama eğiliminde olabilmektedir.

Âyetlerde ve hadislerde öfkelenmenin zararına ve yanlış bir davranış kalıbı olduğuna dikkat çekilmektedir:

Allah (c.c): "(O takva sahipleri) bollukta ve darlıkta harcıyıp yedirenler, öfkelerini tutanlar, insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah (c.c) da iyilik edenleri sever"¹⁷⁴ buyurmuştur.

Rasûlullah (s.a.v.): "Kuvvetli ve kahraman pehlivan, herkesi yenen kimse değildir. Kuvvetli ve kahraman pehlivan ancak öfke zamanında nefsine hâkim olan ve öfkelerini yenen kimsedir"¹⁷⁵ buyurmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) öfkelenen insana eûzu besmele çekmek, abdest almak, bulunulan konumu değiştirmek, susmak gibi bazı tavsiyelerde bulunmuştur:

"Ben bir kelime biliyorum ki, eğer şu adam o kelimeyi söylese muhakkak öfkesi geçer. O kelime: 'Eûzü billahi min eş-şeytânirracîm', sözüdür."¹⁷⁶

"Gazap şeytandandır. Şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş, ancak su ile söndürülür. Biriniz kızdığı zaman abdest alsın."¹⁷⁷

"Dikkat ediniz! Öfke insanoğlunun kalbindeki bir ateş parçasıdır. Gözlerin kızardığını, boyun damarlarının şiştiğini görmez misiniz? Her kim bunun eserini duyarsa, yere uzansın."¹⁷⁸

"Biriniz öfkelenirken, ayakta ise otursun. Yine sakinleşmezse yanına uzanıp yatıversin"¹⁷⁹ buyurmuşlardır.

¹⁷⁴ Âl-i İmran, 3/134.

¹⁷⁵ Müslim, "Birr ve Sıla", 107.

¹⁷⁶ Müslim, "Birr ve Sıla", 109.

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, "Edeb", 3.

¹⁷⁸ Tirmizî, "Fiten", 26.

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 3.

٤٥ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ مَالِكٍ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، ثنا سَعِيدٌ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنِ ابْنِ حَلْبَسٍ قَالَ: " قَالَ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الدُّنْيَا، وَمَكْرُهُ مَعَ الْمَالِ، وَتَرْبِيئُهُ عِنْدَ الْهَوَى، وَاسْتِكْمَالُهُ عِنْدَ الشَّهَوَاتِ " أَسْنَدَ عَنْ عِدَّةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْهُمْ: مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، وَوَاتِلَةُ بْنُ الْأَسْعَدِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُسْرِ، وَرَوَى عَنْ: أُمِّ الدَّرْدَاءِ، وَأَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، وَغَيْرِهِمْ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ

45. Ebûbekr İbn Mâlik < Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel < Hasan İbn Abdilazîz < Amr İbn Ebî Seleme < Saîd yani İbn Abdilazîz < (Yûnus İbn Meysere) İbn Halbes şöyle rivâyet etti: İsa (a.s): “Şeytan dünya ile birlikte, o mal ile kandırır, heva (heves) ile onu süsler, şehvet ile de tamamlar” dedi. Bu rivâyet birkaç sahabeye isnad edilir. Onlardan bazıları: Muâviye İbn Ebî Süfyân, Abdullah İbn Amr İbn Âs, Vâsile İbn el-Eskâ, Abdullah İbn Büsr’dür. Ve onlardan rivâyet eden (tabiûndan) Ümmü'd-Derdâ ve Ebû İdris el-Havalânî ve diğerleridir. Allah onlardan razı olsun.¹⁸⁰

Belirtilen ilk isnâdla Ahmed’in *ez-Zühhd* adlı eserinde geçmektedir.¹⁸¹

Şeytan, insanoğlunu saptırmak ve yolunu şaşırtmak için elinden geleni yapar. Nitekim âyetlerde de açıkça belirtilmiştir:

“...Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak da âhirete inanmayanların kalpleri ona (o yaldızlı sözlere) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri kötülüğü bundan böyle de işlemeye devam etsinler.”¹⁸²

“Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyle ise (siz de) onu düşman tanıyın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır.”¹⁸³

Bu konuda bazı rivâyetler mevcuttur:

¹⁸⁰ İsfahânî, *Hilye*, 5/252. Belirtilen ilk isnâdla Ahmed’in *ez-Zühhd* (1/79) adlı eserinde geçmektedir. *Hilye*'de Yûnus İbn Meysere İbn Halbes ile ilgili başlığın altında verilmiştir.

¹⁸¹ Ahmed, *ez-Zühhd*, 1/79.

¹⁸² el-En'âm 6/112-113.

¹⁸³ Fâtır 35/6.

“İblis tahtını su üzerine kurar. Sonra yapacakları kötülükleri yapmak üzere avenesini sağa sola gönderir. Makam ve mevkiye ona en yakın olan, fitnenin en büyüğünü yapandır. Hepsi yaptıklarını anlatmak üzere İblis’in yanına gelir ve içlerinden birisi: ‘Ben şunu, şunu yaptım.’ der. Ancak İblis, ona: ‘Senin yaptığın da bir şey mi?’ der. Sonra bir başkası gelir ve ‘Falan adamı, karısından boşayınca kadar onun yakasını bırakmadım.’ der. İblis bundan o kadar memnun olur ki, hemen onu yanına çağırır ve ‘Sen ne kadar şirinsin!’ diyerek ona iltifat eder.”¹⁸⁴

Şeytanın Allah (c.c) ile konuşması bir hadiste şöyle geçer:

“İblis, Rabbine şöyle dedi: ‘Senin izzetine ve celâline yemin ederim ki, Âdem’in çocuklarını, içlerinde ruhları olduğu müddetçe saptırmaya devam edeceğim.’ Bunun üzerine Rabbi (c.c) buyurdu ki: ‘İzzet ve celâlime and olsun ki, Ben’den af diledikleri müddetçe, onları bağışlamaya devam edeceğim.’¹⁸⁵

٤٦ حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّرَّاجُ إِمْلَاءً، ثنا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَيْسِ الطَّرَائِيفِيُّ، ثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَحْيَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، ثنا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ أَخَذَ قَوْسًا عَلَى تَعْلِيمِ الْقُرْآنِ فَلَدَهُ اللَّهُ قَوْسًا مِنْ نَارٍ "

46. Ebu’l- Kâsım Abdurrahman İbn Muhammed < Ebu’l-Hasan Ahmed İbn Muhammed < Osmân İbn Saîd ed-Dârimî < Abdurrahman İbn Yahyâ İbn İsmâil İbn Ubeydillâh < Velîd İbn Müslim < Saîd İbn Abdilazîz < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): "Kim Kur'an öğrettiğinden dolayı bir yay alırsa, Allah (c.c) ona ateşten bir gerdanlık takar" buyurdu.¹⁸⁶

Hilye'de yine Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla gelen rivâyette bazı lafız farklılıkları vardır:

¹⁸⁴ Müslim, “Münâfikûn”, 67.

¹⁸⁵ Ahmed, *el-Müsned*, 3/29, 41, 76.

¹⁸⁶ Beyhakî, *el-Kübra*, 6/208; Taberânî, *el-Müsned*, 1/167. Heysemî, Velid İbn Müslim hariç diğerlerinin sika olduğunu belirtmektedir. Şuayb Arnavûd, Velid İbn Müslim’in sıkça tesviye tedlisi yaptığını ifade eder. (Ahmed, *el-Müsned*, 1/266.)

حَدَّثَنِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّهُ عَلَّمَ رَجُلًا فَأَهْدَى لَهُ قَوْسًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَلِّدَكَ اللَّهُ قَوْسًا مِنْ نَارٍ فَخُذْهَا

“...Allah'ın seni ateşten bir yaya benzetmesini istiyorsan onu al.”¹⁸⁷

Bu rivâyetin ayrıntılı hali şu şekildedir: Ubâde İbn es-Sâmit şöyle der: Suffe ahâlisinden bazılarına yazıyı ve Kur'an'ı öğrettim. İçlerinden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim malım olmadığı için onu yüce Allah (c.c) yolunda kullanırım, diye düşündüm ve bunu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorayım dedim. Rasûlullah'a (s.a.v.) gelip “Ey Allah'ın Rasûlü! Yazı ve Kur'an öğrettiğim kişilerden biri bana yay hediye etti. Ama bunu kendime mal edinmeyip Allah (c.c) yolunda kullanmak istiyorum” dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “Eğer boynuna ateşten bir halka takılmasını istersen onu kabul edersin” buyurdu.¹⁸⁸

Bu rivâyet, Kur'an öğretme karşılığında ücret alınmasını kerih görenlerin kullandığı bir rivâyettir. Bunun dışında bir de ücret alınabileceğine dair rivâyetler vardır:

Ebû Said el-Hudrî rivâyet etmiştir: Rasûlullah'ın (s.a.v.) sahâbîlerinden bir grup seferde idiler. Arap yurtlarından birine rastlayıp orada misafir olmak istediler. Ancak onlar bunu kabul etmek istemedi. O sırada kabilenin reisini akrep sokmuştu. Her ne yaptılarsa çaresini bulamadılar. İçlerinden bir kısmı “Şu gelen insanlara bir müracaat etseydiniz, belki onlarda bunun bir çaresi vardır.” dedi. Sahâbîlere gelip dediler ki "Reisimizi akrep soktu. Elimizden geleni yaptık fakat çare bulamadık. Siz bir şey yapabilir misiniz?" Sahâbîlerden birisi "Vallahi ben hasta okumasını bilirim. Ancak bizi misafir etmenizi istedik, siz kabul etmediniz. Eğer bunun karşılığında bir şey vermezseniz hastanıza okumam." dedi. Bunun üzerine, bir sürü koyun üzerine anlaştılar. Sonra gidip hastaya Fatihâ'yı okuyarak üflediler. Hasta bağlandığı ipten kurtulmuş bir deve gibi sapaşğlam oluverdi. Ebû Saîd der ki: sonra onlar sözlerini yerine getirip koyunları verdiler. Sahâbîlerden birisi "Koyunları taksim edin." dedi. Hastaya okuyan sahâbî, “Hayır! Önce Peygamber'in (s.a.v.) yanına varalım.

¹⁸⁷ İsfahânî, *Hilye*, 6/86.

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, “İcâre”, 1. Elbânî, sahih olduğunu bildirmiştir.

Meseleyi anlatalım, bakalım ne buyuracak? Ondan sonra taksim ederiz." dedi. Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldiler ve hâdiseyi anlattılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) hastaya okuyana "Fatıha Sûresi'nin böyle bir dua olduğunu nereden biliyordun? Payımıza düşen koyunları aranızda bölüşün, bana da bir hisse ayırın" buyurdu.¹⁸⁹

Bir başka rivâyet şöyledir: Bu grup içinde bulunan sahabîlerden bazıları bunu hoş görmeyerek hastaya okuyan arkadaşlarına, "Allah (c.c)'ın kitabı karşılığında ücret aldın." dediler. Medine'ye geldikleri zaman da Rasûlullah'a "Ey Allah'ın (c.c) Rasûlü! Bu Allah'ın (c.c) kitabı karşılığında ücret aldı" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah'ın (c.c) kitabı karşılığında alınan ücret, ücretlerin en helal olanıdır."¹⁹⁰

Buhârî'de geçen "Hz. Peygamberin bir adamı -mehir olarak- Kur'an'ın birkaç suresini öğretmesi karşılığında bir kadınla evlendirmesi"¹⁹¹ manasındaki rivâyet de Kur'an karşılığında ücret alınmasının câiz olduğu görüşünü destekleyenler tarafından delil gösterilir.

٤٧ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، ثنا أَبُو شُعَيْبٍ الْخُرَّاسَانِيُّ، ثنا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا صَفْوَانُ بْنُ عَمْرٍو، ثنا أَبُو إِسْحَاقَ الْبُهْرَانِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ مَيْسَرَةَ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا سَلَطَ السِّبَاءَ عَلَى قَوْمٍ فَقَدْ خَرَجُوا مِنْ عَيْنِ اللَّهِ، لَيْسَ لَهُ فِيهِمْ حَاجَةٌ» أَسْنَدَ يَزِيدُ بْنُ مَيْسَرَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ

47. Muhammed İbn Ma'mer < Ebû Şuayb el-Horasânî < Yahyâ İbn Abdillâh < Safvân İbn Amr < Ebû İshâk el-Behrânî < Yezîd İbn Meysere: "Allah (c.c), bir kavme hükmetmişse, onlar Allah'ın (c.c) gözünden düşmüşlerdir ve O'nun onlara ihtiyacı yoktur" dedi.(?) Yezid İbn Meysere, Ümmü'd-Derdâ'ya isnâd etti.¹⁹²

¹⁸⁹ Müslim, "Selâm", 65 ,66; Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 9, "İcâre", 16; "Tıp", 33, 39.

¹⁹⁰ Buhârî, "Tıp", 33; Müslim, "Selâm", 65; Ebû Dâvûd, "Tıp": 19; Tirmizî, "Tıp", 20.

¹⁹¹ Buhârî, "Nikâh", 33.

¹⁹² İsfahânî, *Hilye*, 5/242. İncelememize göre; Muhammed İbn Ma'mer Müslim râvilerindedir. Ebû Şuayb el-Horasânî, Ebû İshâk el-Behrânî hakkında net bir bilgi bulunamamıştır. Yahyâ İbn Abdillâh meçhuldür. (Ahmed, *el-Müsne'd*, 3/339.) Safvan İbn Amr ve Yezid İbn Meysere sikadır.

2.2.2 Müjdelenen Konularla İlgili Rivâyetler

Bu başlık altında bir takım güzel eylemlerde bulunan kimselerin sevapla yahut cennetle ile müjdelendiği rivâyetler söz konusu edilmiştir. Ümmü'd-Derdâ'nın bu konuda sekiz rivâyeti tesbit edilmiştir.

٤٨ قَالَ لَنَا خَالِدٌ: فَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زَكَرِيَّا، قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ تَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفِرَهُ، إِلَّا مَنْ مَاتَ مُشْرِكًا، أَوْ مُؤْمِنٌ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا

48. Hâlid (İbn Dıhkân) < Abdullah İbn Ebî Zekeriyâ < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kişi müşrik halde ölmediği yahut bir mü'min, diğer mü'mini kasıtlı öldürmediği sürece Allah'ın (c.c) bütün günahları affedeceği umulur” buyurdu.¹⁹³

Ayette şirk koşanların (müşriklerin) bağışlanmayacağı haberi verilmiştir: “Şüphesiz Allah (c.c), kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah (c.c)'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür.”¹⁹⁴

Bir mü'minin kasten öldürülmesiyle ilgili ayet ise şöyledir: " ...Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah (c.c) ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır”¹⁹⁵ Kâtilin, sürekli cehennem ateşine gireceğini bildiren âyetin, tevbe etmeden ölmesi haliyle ilgili olduğu yahut durumunun Cenâb-ı Hakk'ın dilemesine bağlı bulunduğu öne sürülmüştür. Çünkü "Şüphesiz Allah (c.c) bütün günahları mağfiret eder"¹⁹⁶

¹⁹³ Ebû Dâvûd, “Fiten ve Melâhim”, 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/391; Beyhakî, *el-Kübra*, 8/39; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 13/318; Taberânî, *el-Evsat*, 9/94; Taberânî, *el-Müsned*, 2/ 264; İsfahânî, *Hilye*, 5/153. (Tüm kaynaklarda aynı lafızlarla ve Abdullah İbn Ebî Zekeriyâ < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla nakledilmiştir.) Zehebî ve Elbânî, sahih olduğunu bildirmiştir.

¹⁹⁴ en-Nisâ 4/176.

¹⁹⁵ en-Nisâ 4/93.

¹⁹⁶ ez-Zümer, 39/53.

âyetine ve şirk dışındaki günahların bağışlanacağı âyetine dayanarak Allah'ın (c.c) affedebileceğine hükmedilir.

٤٩ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَيْسَى ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَلْحَلَةَ الدُّؤَلِيِّ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، تَرْفَعُ الْحَدِيثَ، قَالَتْ: " مَنْ رَابَطَ فِي شَيْءٍ مِنْ سَوَاجِلِ الْمُسْلِمِينَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أُجْرَأَتْ عَنْهُ رِبَاطُ سَنَةٍ "

49. İshâk İbn İsâ < İsmâil İbn Ayyâş < Muhammed İbn Amr İbn Halhâle < İshâk İbn Abdillâh < Ümmü'd-Derdâ: “Müslümanların kıyılarında (sınırlarında) üç gün nöbet tutan kimseye bir yıllık nöbet tutmuş sevabı verilir” dedi.¹⁹⁷

Bu rivâyeti destekler nitelikte rivâyet edilen bazı hadisleri şöyle sıralayabiliriz:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Allah yolunda nöbet tutmanın fazîletini şöyle beyân etmiştir: “Allah yolunda bir gün sınırı nöbeti tutmak, dünyadan ve dünya üzerindeki şeylerden daha hayırlıdır. Sizden birinizin kamçısının cennetteki yeri, dünyadan ve dünya üzerindeki şeylerden daha hayırlıdır. Kulun Allah yolunda akşamleyin veya sabah erken vakitteki yürüyüşü de dünyadan ve dünya üzerindeki şeylerden daha hayırlıdır.”¹⁹⁸

“İki göze cehennem dokunmaz. Birisi Allah korkusundan ağlayan göz, diğeri de Allah yolunda bir gece nöbet tutan göz.”¹⁹⁹

“Allah yolunda sınırda bir gün nöbet tutmak, başka yerlerde bin gün nöbet tutmaktan daha hayırlıdır.”²⁰⁰

Bahsedilen rivâyetlerde ve daha pek çoğunda sınırlarda nöbet tutmanın diğer yerlerde nöbetten çok daha faziletli bir amel olduğu anlatılmaktadır.

¹⁹⁷ Ahmed, *el-Müsned*, 44/588; Taberânî, *el-Kebîr*, 24/254; Şeybânî, *el-Cihâd*, 2/697. Şuayb Arnavûd, Ahmed'in *el-Müsned*'inin tahkikinde rivâyetin isnâdının zayıf olduğunu bildirir. İsmail İbn Ayyâş kendi memleketi dışındaki rivâyetleri karıştırdı. İsmail İbn Abdullah'ın hali ise meçhuldür. Diğer râvîler sikadır.

¹⁹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 6, 73, “Bed'ü'l-halk”, 8, “Rikâk”, 2; Müslim, “İmâre”, 113-114.

¹⁹⁹ Tirmizî, “Cihâd”, 12.

²⁰⁰ Tirmizî, “Fedâilu'l-cihâd”, 26; Nesâî, “Cihâd”, 39.

٥٠. حَدَّثَنَا أَبُو الْعَلَاءِ الْحَسَنُ بْنُ سَوَّارٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي حَلْبَسٍ يَزِيدَ بْنِ مَيْسَرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: - مَا سَمِعْتُهُ يُكْنِيهِ قَبْلَهَا، وَلَا بَعْدَهَا - يَقُولُ: " إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ابْعَثْ مَنْ بَعْدَكَ أُمَّةً إِنْ أَصَابَهُمْ مَا يُجِبُونَ، حَمِدُوا اللَّهَ وَشَكَرُوا ، وَإِنْ أَصَابَهُمْ مَا يَكْرَهُونَ، احْتَسِبُوا، وَصَبِرُوا، وَلَا جَلْمَ، وَلَا عِلْمَ قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ هَذَا لَهُمْ وَلَا جَلْمَ، وَلَا عِلْمَ قَالَ: أُعْطِيَهُمْ مِنْ جَلْمِي، وَعِلْمِي "

50. Ebu'l-Âlâ el-Hasan İbn Sevvâr < Sevr < Leys < Muâviye < Ebû Halbes Yezîd İbn Meysere < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ (Daha önce veya daha sonra söylediklerini duydum) Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Yüce Allah (c.c), Hz. İsa 'ya: "Ey İsa! Senden sonra öyle bir topluluk kılacağım ki başlarına sevdikleri bir şey geldiği zaman hamd edip şükredecek, sevmedikleri bir şey geldiği zaman da hilim ve ilim sahibi olmadıkları halde buna sabredip karşılığını benden bekleyeceklerdir" buyurdu. Hz. İsa: "Rabbim! Hilim ve ilim sahibi olmadan bunu nasıl yapabilirler ki?" diye sorunca, Yüce Allah (c.c): "Onlara kendi hilmim ile ilmimden vereceğim" buyurdu. ²⁰¹

Bu rivâyet aynı lafızlarla Bezzâr'ın *el-Müsned*'inde seneddeki 'Ebû Halbes Yezîd İbn Meysere < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ' yerine 'İbn Halbes Yûnus İbn Meysere < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ' zinciri ile nakledilmiştir.²⁰² Diğer belirtilen kaynaklarda Ebû Halbes Yezîd İbn Meysere kanalıyla rivâyet edilmiştir.

Halil b. Ahmed, hilmin Arapça حلم "h-l-m" kökünden gelip, حليم halim olarak yumuşak huyluluk anlamına gelen bir sıfat olduğunu, bu sıfatın Allah için kullanıldığında ise, sabır anlamına geldiğini ifade eder.²⁰³

²⁰¹ Ahmed, *el-Müsned*, 45/529; Taberânî, *el-Müsned*, 3/187; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/499,540; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/27; İsfahânî, *Hilye*, 1/227; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 6/274. Bu hadisi Ümmü'd-Derdâ'dan Yezid İbn Meysere hariç başka kimse rivâyet etmemiştir. Hâkim, *el-Müstedrek* eserinde Buhârî'nin şartlarına uyduğunu, sahih olduğunu belirtir. Şuayb Arnavûd, İbn Halbes Yezid İbn Meysere'nin cehaletinden (tanınmamasından) dolayı zayıf olduğunu bildirir.

²⁰² Bezzâr, *el-Müsned*, 10/27.

²⁰³ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl İbn Ahmed el-Ferâhîdî (ö.175/791) *Kitâbu'l-Ayn* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/351.

٥١ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْبَرَاءِ قَالَ: نَا الْمُعَافَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: نَا مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوْقَةَ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كُرَيْزٍ، وَكَانَ جَلِيسَ أُمِّ الدَّرْدَاءِ يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ، تَرْفَعُهُ أُمُّ الدَّرْدَاءِ، إِلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ، يَرْفَعُهُ أَبُو الدَّرْدَاءِ قَالَ: «مَا مِنْ رَجُلَيْنِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ بَطَّهَرَ الْعَيْبَ إِلَّا كَانَ أَحَبَّهُمَا إِلَى اللَّهِ أَشَدَّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ»

51. Muhammed İbn Ahmed İbnu'l-Berâ < Muafâ İbn Süleymân < Mûsâ İbn 'Âyen < Câfer İbn Burkân < Muhammed İbn Sûka < Talha İbn Ubeydillah İbn Kurayz < Ümmü'd-Derdâ'nın yardımcı/bakıcısı Ümmü'd-Derdâ'dan, Ümmü'd-Derdâ ise Ebu'd-Derdâ'dan şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: “Birbirlerinin yokluğunda, Allah (c.c) için birbirlerini seven iki kişiden Allah'ın (c.c) en çok sevdiği, arkadaşına daha büyük bir sevgi besleyendir.”²⁰⁴

Kur'an'da müminlerin birbirleriyle dost olduğu, Müslümanlar varken kâfirler ile dost olunmaması gerektiği, dostluğun Allah (c.c) rızası için ve çıkarısız olması gerektiği pek çok âyette vurgulanmıştır:

"Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allah'tan (c.c) ilişkisi kesilmiş olur. Ancak onlardan sakınma haliniz müstesnadır. Allah (c.c) size kendisinden korkmanızı emrediyor. Nihâyet dönüş Allah'adır." ²⁰⁵ diyerek kâfirler ile dost olunmaması konusunda uyarıda bulunulmuştur. “İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar”²⁰⁶ âyetinde ise müminlerin birlik içinde olup fitnelere uzaklaşması gerektiği ifade edilmiştir.

Hadis-i şeriflere baktığımızda ise birbirini Allah (c.c) için sevmenin fazileti çok kez izah edilmiş, arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf insandan birisinin de “birbirlerini Allah (c.c) için sevip buluşmaları da ayrılmaları da Allah (c.c) için olan iki insan”²⁰⁷ olduğu müjdesi verilmiştir. "Ümmetimin en hayırlıları, görüldüklerinde Allah (c.c) hatırlanan kimselerdir. En şerlileri ise, söz götürüp getiren, birbirini seven

²⁰⁴ Taberânî, *el-Evsat*, 5/267. Elbanî, sahih olduğunu, râvilerin sika olduğunu bildirmektedir.

²⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/28.

²⁰⁶ el-Enfâl, 8/73.

²⁰⁷ Buhârî, “Ezan”, 36, “Zekât” 16, “Rikâk” 24, “Hudûd”, 19; Müslim, “Zekât”, 91.

insanların arasını açan, suçsuz ve masumlara sıkıntı vermeyi meslek edinen kimselerdir"²⁰⁸ buyrulurak kendisini görünce Allah'ı (c.c) hatırlatan bir dost edinilmesi tavsiye edilmiştir.

٥٢ حَدَّثَنَا نصر بن علي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أحمد، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ وَاسِعٍ عَنِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لِيَتَكُنَّ الْمَسَاجِدُ مَجْلِسَكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ ضَمِنَ لِمَنْ كَانَتْ الْمَسَاجِدُ بَيْتَهُ الْأَمْنُ وَالْجَوَارِ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

52. Nasr İbn Ali < Ebû Ahmed < İsrâîl < Abdullah İbnu'l-Muhtâr < Muhammed İbn Vâsî < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etmiştir: “Mescidleri mekânınız edininiz. Nitekim Rasûlullah'ın (s.a.v.), Allah'ın (c.c) kıyamet gününde, mescidleri kendisine ev edinen kimselere sıratın üstünden geçmelerine eman ve izin vereceğini işittim” dedi.²⁰⁹

Bu rivâyette, müslümanların ibâdet için mescidlerde vakit geçirmesine teşvik edilmiştir.

٥٣ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بْنُ حَبِيْبِهِ الْجَزْرَائِيُّ أَبُو إِسْحَاقَ، ثِقَّةٌ مَأْمُونٌ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ حَبِيْبِي قَالَ: نَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتِ الْجَزْرَائِيِّ، عَنِ يَحْيَى بْنِ زَيْدٍ، عَنِ حَكِيمِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْمُنْحَابُونَ فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي ظِلِّ اللَّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ، عَلَى مَنْابِرٍ مِنْ نُورٍ، يُفْرَغُ النَّاسُ وَلَا يُفْرَعُونَ، إِذَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِأَهْلِ الْأَرْضِ عَذَابًا ذَكَرَهُمْ، فَصَرَفَ الْعَذَابَ عَنْهُمْ بِذِكْرِهِ إِيَّاهُمْ»

53. Ahmed < İbrâhim İbn Hayyeveyh el-Carcarâî Ebû İshâk (sika ve güvenilir) < Muhammed İbn Hâtim Hibbî < Ali İbn Sâbit el-Cezerî < Yahyâ İbn Zeyd < Hakîm İbn Keysân < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Birbirlerini Allah (c.c) için sevenler Allah (c.c)'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı ahiret gününde Allah (c.c)'ın gölgesinde nurdan minberler üzerindedirler. İnsanlar korkarlar, onlar korkmazlar. Allah (c.c), yeryüzü ehline azap etmek istediğinde, bu

²⁰⁸ Ahmed, *el-Müsned*, 4/277.

²⁰⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/85. Elbânî, zayıf olduğunu bildirmektedir.

insanları zikreder de, bunlardan dolayı o azabı hakeden insanlara azap etmekten vazgeçer” buyurdular.²¹⁰

Birbirinden bir beklentisi olmadan Allah (c.c) için birbirini sevmenin önemine vurgu yapılan bir rivâyettir. Böyle kimselerin ahiret gününde Allah’ın (c.c) koruması altında olacakları müjdesi verilmiştir.

٥٤ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ رَبَاحِ الدَّمَارِيُّ، حَدَّثَنِي عَمِّي نِمْرَانُ بْنُ عُنْبَةَ الدَّمَارِيُّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ رَفَعَ حَاجَةً ضَعِيفٍ إِلَى سُلْطَانٍ لَا يَسْتَطِيعُ رَفْعَهَا إِلَيْهِ تَبَّتْ اللَّهُ قَدَمَيْهِ - أَوْ قَالَ: قَدَمُهُ - عَلَى الصِّرَاطِ "

54. Abdullah İbn Süleymân < Ahmed İbn Sâlih < Yahyâ İbn Hasân < Velîd İbn Rabâh ez-Zimârî < amcam Nimrân İbn Utbe ez-Zimârî < Ümmü'd-Derdâ, < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v): “Her kim, güç/otorite sahibine ulaşamayan zayıf bir kimsenin ihtiyacını, otorite sahibi bir kimseye iletirse, Allah (c.c) onun ayaklarını (veya ‘ayağımı’ dedi) sıratı sabit kılar.”²¹¹

İyi işler için insanlara yardımcı olmanın ve vesile olmanın önemine dikkat çeken bir rivâyettir. İhtiyacı olan kişinin işi çözüldüğünde yardımcı olan kimseye de sevap yazılır. Nitekim, Rasûlullah (s.a.v.) “Hayra vesile olan, hayrı yapan gibidir”²¹² buyurmuştur.

٥٥ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْخَلْدِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَرَّازُ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدِ السُّكْرِيِّ، حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ فِي مَرَضِهِ فَرَأَيْتُ عِنْدَهُ شَهْرَ بْنَ حَوْشَبٍ، فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ قُلْتُ لِشَهْرٍ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، رَوَدَنِي رَوْدَكَ اللَّهُ، فَقَالَ: نَعَمْ، حَدَّثَنِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَنْ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ: " قَالَ

²¹⁰ Taberânî, *el-Evsat*, 2/85. Bu hadisi, Yahya’dan başka bir kimse Hakim’den rivâyet etmemiştir. Ali’den başkası da Yahya’dan rivâyet etmemiştir. Hıbbî, rivâyetinde tek kalmıştır. Ricâlî sikadır.

²¹¹ İbn Şâhîn Ebû Hafs Ömer İbn Ahmed İbn Osmân el-Bağdâdî (ö.385/996), *et-Terğîb fî Fezâilî'l-Amel ve's-Sevâb*, thk. Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 2004), 1/125. Elbânî, zayıf olduğunu belirtmiştir.

²¹² Tirmizî, “İlim”, 14.

رَبُّكُمْ: عَبْدِي مَا عَبْدتَنِي وَرَجَوْتَنِي، وَلَمْ تُشْرِكْ بِي شَيْئًا غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ، وَلَوْ اسْتَفْبَلْتَنِي بِمِلءِ الْأَرْضِ
خَطَايَا وَذُنُوبًا اسْتَفْبَلْتُكَ بِمِلْئِهَا مَغْفِرَةً، أَغْفِرُ لَكَ وَلَا أَبَالِي "

55. Ebû Ubeydillâh el-Hâfız < Muhammed Câfer İbn Muhammed el-Haledî < Ahmed İbn Ali el-Harrâzü < Ali İbn el-Huseyn İbn Hâlid es-Sukkarî < Alâ İbn Zeyd şöyle anlatıyor: Hastalığı sırasında Mâlik İbn Dinar'ın yanına girdim. Yanında Şehr İbn Havşeb'i gördüm. Onun yanından çıktığımda Şehr'e şöyle dedim: "Allah (c.c) sana rahmet etsin! Beni azıklandır (Bana ahiretimi kazandıracak bir şeyler öğret.) Allah (c.c) da seni azıklandırısın." Ve şöyle dedi: "Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'dan, Ebu'd-Derdâ Rasûlullah'tan (s.a.v.), Rasûlullah (s.a.v.) Cebrail'den, Cebrail, Allah-u Teâla'dan şöyle buyurdu: "Rabbimiz şöyle der: Bana ibâdet ettiğin ve bana yalvardığın ve bana ortak koşmadığın sürece, yaptıkların için seni affediyorum. Günahların yeryüzü dolusunca olsa bile seni yeryüzü dolusunca bağışlama ile bağışlarım. Seni bağışlarım ve (günahlarının çokluğuna) aldırış etmem."²¹³

2.3. Ahlak İle İlgili Rivâyetler

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın ahlâka dair rivâyetleri verilmiş ve incelenmiştir. On üç rivâyet tesbit edilmiştir.

٥٦ حَدَّثَنَا يُونُسُ، حَدَّثَنَا بَوَيْهٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ عُمَرَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الصَّمَدِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ، لَا يُحَدِّثُ بِحَدِيثِ إِلَّا تَبَسَّمَ فِيهِ، فَقُلْتُ لَهُ: إِنِّي أَخَشَى أَنْ يُحَمِّقَكَ النَّاسُ فَقَالَ: " كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ إِلَّا تَبَسَّمَ

56. Yûnus < Bekıyye < Habîb İbn Ömer el-Ensârî < Ebû Abdissamed < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ tebessüm etmeden konuşmazdı. Ben ona "insanların seni kandırmasından (ahmak sanmasından) korkuyorum" dedim. Ebu'd-Derdâ "Rasûlullah (s.a.v.) tebessüm etmeden konuşmazdı" dedi.²¹⁴

²¹³ Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 2/334. Alâ İbn Zeyd metruktur. Rivâyetin senedi çok zayıftır.

²¹⁴ Ahmed, *el-Müsned*, 36/61,63. Şuayb Arnavûd tahkikine göre isnâdı zayıftır. Ebu Abdissamed ve Habîb İbn Amr meçhuldür.

Rasûlullah (s.a.v.) mütevâzi, nazik ve mütebessim bir insandı. Ashabın Rasûlullah (s.a.v.)'m güler yüzünü anlattığı birkaç rivâyeti şöyle sıralayabiliriz: Abdullah İbn Hâris; “Rasûlullah'tan (s.a.v.) daha çok tebessüm eden bir kişi görmedim” demiştir.²¹⁵ Cerîr İbn Abdillâh; “Rasûlullah (s.a.v.), müslüman olduğum günden beri beni huzuruna girmekten hiç alıkoymazdı ve her gördüğünde tebessüm ederdi” buyurdu.²¹⁶

٥٧ أَخْبَرَنَا أَبُو خَلِيفَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ مَمْلُوكٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَثْقَلَ مَا وَضِعَ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُلُقٌ حَسَنٌ، وَإِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَدِيءَ»

57. Ebû Halîfe < Ali İbnu'l-Medîni < Süfyân < Amr İbn Dînâr < İbn Ebî Muleyke < Yâ'lâ İbn Memlek < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kıyamet günü, müminin mizanda en ağır basacak ameli güzel ahlaktır. Allah (c.c), ağız bozuk (söven), müstehcen kelimeler ve fiiller sarf eden kişiye buğz eder.”²¹⁷

Bu hadis, Âtâ el-Keyharânî < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde, Ahmed'in *el-Müsned*'inde, Taberânî'nin *el-Müsned*'inde²¹⁸ ve *Mekârimu'l Ahlâk*'ında, İsfahânî'nin *Hilye*'sinde²¹⁹, Beyhakî'nin *Şuabu'l-İmân*'ında sadece ‘kıyamet günü, (müminin) mizanda en ağır basacak ameli güzel ahlaktır’ manasındaki kısmıyla yer

²¹⁵ Tirmizî, “Menâkıb”, 10.

²¹⁶ Buhârî, “Edeb”, 68.

²¹⁷ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 62; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 12/506; Beyhakî, *el-Kübra*, 10/326; Ma'mer İbn Râşid, Ebû Urve Ma'mer İbn Râşid el-Basrî es-San'ânî (ö.153/770), *el-Câmi*, thk. Habiburrahmân el-Âzamî (Pakistan: el-Meclisü'l İlmiyye, 1403/1982), 11/146; Buhârî, *el-Edeb*, 1/164; Şihab el-Kudât, *el-Müsned*, 1/274. (Rivâyetlerin tamamı Yahyâ İbn Memlek < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla gelmiştir.) Elbânî ve Şuayb Arnavûd tahkikine göre sahih bir rivâyettir. Râvîleri sikadır..

²¹⁸ Taberânî, *el-Müsned*, 3/245 (Abdullah İbn Muhayrir < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla)

²¹⁹ İsfahânî, *Hilye*, 5/243 (Yezîd İbn Meysere < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla); a.mlf, *Hilye*, 7/262, 10/110.

alır.²²⁰ İbn Hibban'ın es-Sahih'inde ise her iki şekilde ayrı hadisler olarak yer almaktadır.²²¹

Tirmizî'nin es-Sünen'inde bu hadisle aynı babta geçen yine Âtâ el-Keyharânî < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ'da kanalıyla gelen şu rivâyet bazı lafız farklılıkları ve fazlalıkları içermektedir:

مَا مِنْ شَيْءٍ يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَنْقَلُ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ، وَإِنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الْخُلُقِ لَيَبْلُغُ بِهِ دَرَجَةَ صَاحِبِ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ

“Kıyâmet günü mizana güzel ahlâktan da ağır bir şey konulmayacaktır. Güzel ahlâk sahibi, oruç (tutan) ve namaz (kılan) sahibi kimselerin derecesine ulaşır.”²²²

Hadis metninde geçen “buğz etmek” fiili nefret etmek, öfkelenmek, kin beslemek gibi manalar taşımaktadır. Müslümanın davranışlarında ve sözlerinde müstehcenlik belirtildiği üzere kesin bir dille yasaklanmıştır. Bunlar Allah'ın (c.c) öfkelenildiği şeylerdir.

“Türkçe’de ‘ağır ve kötü söz söyleme, ırza ve naMûsâ dokunan ayıp ve çirkin ifadeler kullanma, küfretme’ anlamına gelen sövme ile ilgili olarak Arapça’da (sebb ve şetm), yanında ta’n, la’net, hakaret gibi kelimeler kullanılmaktadır. Sövme ahlâken kınanan bir davranış olduğu gibi genellikle suç sayılan bir fiil olması yönüyle ceza hukukunda özel şekilde incelenir. Zira Kur’an’da ve hadislerde bu davranış biçiminin müslümâna yakışmayacağı bildirilmiştir. Meselâ bir âyette övgüye lâyık müminlerin nitelikleri anlatılırken, “Kendini bilmez kimseler onlara sataştığında ‘selâm’ deyip geçerler”²²³ buyurularak seviyesiz kişilerin kötü sözlerine benzer şekilde karşılık verme yerine, “Kem söz sahibine aittir” düşüncesiyle hareket edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu bağlamda dinî değerlere hakaret konusunun özel bir

²²⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8 (Elbânî’ye göre sahihtir); İbn Ebî Şeybe, *el-Mûsânef*, 1/51; Ahmed, 45/487,510, 521,535,537; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 10/ 368; Ebu'l-Kâsım Suleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb (ö.360/971), *Mekârimu'l-Ahlâk* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1409/1989) 1/313.

²²¹ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 12/506 (Tamamı yer alır), İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/230.

²²² Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 62. Garib hadis olarak geçer.

²²³ el-Furkân 25/63.

önem taşıdığına dikkat çekilen bir âyette müşriklerin putları hakkında hakaret içeren sözler söylenmemesi istenmiş, böyle bir fiilin onları Allah (c.c) hakkında yakışsız sözler söylemeye sevk edebileceği belirtilmiştir.²²⁴ Bu âyetin, yanlışlığı açık biçimde görülse bile karşı tarafın mânevî değerlerini küçültücü sözler söylemenin gereksiz tartışmalara ve onların da hak inancı tahkir etmelerine yol açacağına, böylece bâtil inançlarını sürdürmelerine ortam hazırlanmış olacağına yönelik bir uyarı içerdiği açıktır. “Mümin, insanların şerefine saldıran, lânet okuyan, çirkin konuşan ağız bozuk kişi değildir”²²⁵ buyuran Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu ilkeye hayatında titizlikle uyduğu ve sövgü ya da çirkin söz sayılabilecek ifadeler kullanmadığı bilinmektedir.²²⁶ Rasûl-i Ekrem’in, Câhiliye döneminin kötü davranışlarından arınmaları için ashabını eğitirken bu konuyu özel olarak vurguladığı örnekler de vardır. Nitekim İslâm’a yeni giren Câbir İbn Süleym’e kimseye sövmemesi tavsiyesinde bulunmuş²²⁷, o da buna uyararak hayatı boyunca hiçbir insana veya hayvana kötü söz söylememiştir.”²²⁸

Güzel ahlakla alakalı bu hadis dışında bazı rivâyetler şunlardır: Nevvâs İbn Sem’ân şöyle rivâyet etti: Rasûlullah’a (s.a.v.) iyilik ve günahı sordum: “İyilik(el-birr) güzel ahlaktır. Günah ise vicdânını rahatsız eden, kimsenin bilmesini istemediğin şeydir” buyurdu.²²⁹ Bir başka hadiste Rasûlullah (s.a.v.): “Güzel ahlak sahibi kimse, oruç ve namaz sahibi kişinin derecesine ulaşır”²³⁰ buyurmuştur. Ebu Hureyre, Rasûlullah’a (s.a.v.): “İnsanların cennete girmelerine en çok vesile olan şeyler nelerdir?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.): “Allah’tan (c.c) sakınmak (takva) ve güzel ahlaktır” buyurdu. İnsanların en çok cehenneme girmelerine neden olan şeylerin ne olduğu soruldu. Allah Rasûlü (s.a.v.): “Ağız, dil ve cinsel organlardır” buyurdu.²³¹ Nitekim ahlak zafiyetinin alâmetlerini en çok ağızdan çıkan sözlerde görürüz. Bu hadislerde ve daha zikretmediğimiz pek çok hadis ve âyette güzel

²²⁴ el-En’âm 6/108.

²²⁵ Tirmizî, “Birr”, 48.

²²⁶ Buhârî, “Edeb”, 38, 44.

²²⁷ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 25.

²²⁸ Mehmet, Boynukalın, “Sövme” Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 67/397, 398.

²²⁹ Müslim, “Birr”, 14.

²³⁰ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 62. Elbânî, sahih olduğunu belirtmiştir.

²³¹ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 62.

ahlakın önemine dikkat çekilerek müminler iyi davranış ve iyi sözlere teşvik edilmiştir.

٥٨ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ يَغْلَى بْنِ مَمْلُوكٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرَّفْقِ فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الْخَيْرِ، وَمَنْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الرَّفْقِ فَقَدْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الْخَيْرِ.

58. İbn Ebî Ömer < Sufyan İbn Uyeyne < Amr İbn Dînâr < İbn Ebî Muleyke < Yâ'la İbn Memlek < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kime rıftan (müsamaha/yumuşaklık) bir pay verilmişse o kimse hayırdan nasibini almış demektir. Kim rıftan mahrum edilmişse hayırdan nasip alamamış demektir” buyurdu.²³²

Bu rivâyet, Ahmed'in *el-Müsned*'inde aynı tarikle fakat bir önceki hadis ile birleştirilmiş şekilde nakledilmiştir:

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ يَغْلَى بْنِ مَمْلُوكٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، يَبْلُغُ بِهِ " مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرَّفْقِ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الْخَيْرِ، وَلَيْسَ شَيْءٌ أَثْقَلَ فِي الْمِيزَانِ مِنَ الْخُلُقِ الْحَسَنِ

“Kime rıftan (müsamaha/yumuşaklık) bir pay verilmişse o kimse hayırdan nasibini almış demektir. Mizanda güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur (olmayacaktır).”²³³

Rıfk, iyi huyluluk, geçimli olma, yumuşaklık, müsamaha ve nezaket gibi anlamlara gelir. İnsanlar, Kur'an'da ve hadislerde daima güzel sözlü, iyi ahlaklı, yumuşak davranışlı olmaya teşvik edilmiştir. Müslüman korkutmayan müjdeleyen, nefret ettirmeyen sevdiren bir tutum içinde olmalıdır. Nitekim “Allah'ın (c.c) rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan

²³² Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 67; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 59, İbn Ebî Şeybe, *el-Müsânnef*, 5/209; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 1/ 41; Buhârî, *el-Edeb*, 1/164; Beyhakî, *Şu'abu'l-îman*, 10/ 367, 10/326; Şihâb el-Kudâî, *el-Müsned*, 1/274. Elbânî sahih olduğunu belirtmiştir.

²³³ Ahmed, *el-Müsned*, 45/535. Muhakkik Şuayb Arnavûd zayıf olduğunu belirtmiştir.

(c.c) bağışlama dile...”²³⁴ âyetinde belirtildiği üzere yumuşak bir tavrın insanların gönüllerine girmedeki önemine dikkat çekilmiştir.

Yine bir diğer âyette Allah (c.c) rıfkı şu şekilde tanımlamıştır: Rıfk ile muamele insanları dostluğa ve kardeşliğe götürür. Aralarındaki düşmanlıklar böylece son bulur. Kötülükler bile iyilikle karşılanmalıdır. Allah (c.c): "İyilikle kötülük eşit değildir. Sen kötülüğü en güzel olan iyi hareketle önle. O zaman bakarsın ki, seninle aralarında bir düşmanlık bulunan yakın bir dost gibi olmuştur."²³⁵

Rasûlullah (s.a.v.) "Yumuşaklıktan mahrum olan hayırdan mahrum olur"²³⁶ buyurarak müsamahanın önemini vurgulamıştır. Rasûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisinde de insana karşı olsun yahut diğer canlılara karşı olsun yumuşaklık konusundaki tavrını görmekteyiz: Hz. Âişe, bir deveye binmiş ve ağır hareketinden dolayı onu sağa sola sürmeye başlamıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Âişe'ye hitaben şöyle buyurdu: "Yumuşak muamele etmekten ayrılma. Yumuşak huyluluk herhangi bir şeyde bulunursa, onu muhakkak ziynetlendirip güzelleştirir. (Yumuşak huyluluğun) Sökülüp koparıldığı herhangi bir şeyi de muhakkak çirkinleştirip kötüleştirir."²³⁷

٥٩ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟» قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «إِصْلَاحُ ذَاتِ النَّبِيِّ، وَفَسَادُ ذَاتِ النَّبِيِّنَ الْخَالِقَةُ»

59. Muhammed İbnu'l Âlâ < Ebû Muâviye < Âmeş < Amr İbn Mürre < Sâlim < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) “Size derece itibarıyla oruç, namaz ve zekâtan daha faziletli bir ameli söyleyeyim mi?” diye sordu.

- Evet, söyle yâ Rasûlullah! dediler.

²³⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

²³⁵ Fussilet, 41/34.

²³⁶ Müslim, “Birr ve Sıla”, 74, 76.

²³⁷ Müslim, “Birr ve Sıla”, 78-79.

- “İnsanların arasını ıslâh etmek, düzeltmektir. İnsanların arasını bozmak ise (dini kökünden) kazır.” buyurdu.²³⁸

Bu rivâyet, insanların arasındaki kırgınlığın, dargınlığın küçümsenmemesine dikkat çekmektedir. Kin, nefret, dargınlık gibi hisler doğurmamaya, insanları bu duruma itmemeye gayret edilmelidir. Hadisin Tirmizî'nin *es-Sünen*'indeki şu ilave: “İnsanların arasını bozmak kazıyıcıdır. Ama saçı kazımak demiyorum. Dini kazımak diyorum!” konunun ehemmiyetine dikkat çeker.²³⁹

٦٠ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ النَّهْشَلِيِّ، عَنْ مَرْزُوقِ أَبِي بَكْرِ النَّيْمِيِّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ رَدَّ عَنْ عَرَضِ أَخِيهِ رَدَّ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

60. Ahmed İbn Muhammed < İbnu'l-Mubârek < Ebûbekr en-Nehşelî < Merzûk Ebûbekr et-Teymî < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kim din kardeşinin ırzını/namusunu onun gıyabında müdafaa ederse, Allah (c.c) kıyamet günü onun yüzünü cehennem ateşinden uzaklaştırır” buyurdu.²⁴⁰

Ahmed'in *el-Müsned*'inde bu rivâyet iki farklı şekilde geçmektedir. İkisi de mana olarak benzer iken senedleri farklıdır. Birisi yukarıdaki gibiyken diğeri sened ve metin açısından şöyledir:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ رَدَّ عَنْ عَرَضِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَرُدَّ عَنْهُ نَارَ جَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

²³⁸ Tirmizî, “Sıfatü Kıyame ve Rakâik” ,56; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 58; Ahmed, *el-Müsned*, 45/500; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/275. Elbânî, sahih olduğunu belirtmiştir. Tirmizi, hasen sahih olduğunu belirtmiştir.

²³⁹ Tirmizî, “Sıfatü Kıyame ve Rakâik”, 56.

²⁴⁰ Tirmizî, “Birr ve Sila”, 20; Ahmed, *el-Müsned*, 45/528; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/230; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 10/101. Tirmizi, hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.

²⁴¹ Ahmed, *el-Müsned*, 45/524; Taberânî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, 1/ 362.

İsfahânî'nin *Hilye*'sinde ise yine farklı sened ve metinle, benzer lafızlarla rivâyet edilmiştir:

دَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْحَافِظُ , ثنا أَحْمَدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ يُوسُفَ , ثنا مُوسَى بْنُ سَهْلٍ , ثنا زُهَيْرُ بْنُ عَبَّادٍ , ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَكِيمٍ , عَنْ مِسْعَرِ بْنِ كِدَامٍ , عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ , قَالَ : " سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ , رَجُلًا يَرُدُّ عَنْ عَرَضِ , أَخِيهِ الْمُسْلِمِ , فَقَالَتْ : إِنِّي لَأَغِيظُكَ , سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ , يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : «مَنْ رَدَّ عَنْ عَرَضِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ وَقَى اللَّهَ وَجْهَهُ لَفَحَ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»²⁴²

Metninde farklı olarak لَفَحَ النَّارِ ifadesi kullanılmıştır.

Müslüman kardeşinin arkasından ona karşı söylenen olumsuz sözler, iftiralar ve hakaret vb. davranışlarda bulunan kimseye olan tutumumuz oldukça önem arz eder. Bu şekilde bir durum ile karşılaşıldığı takdirde net bir duruş sergilenmeli ve yapılan haksızlığa engel olunmalıdır. Nitekim hadiste de ifade edildiği üzere din kardeşini savunan kimseyi Allah'ın (c.c) cehennem ateşinden uzaklaştıracağı müjdelenmektedir.

٦١ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ الْجَلِيلِ بْنُ عَطِيَّةَ , عَنْ شَهْرِ , عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ : قَامَ أَبُو الدَّرْدَاءِ لَيْلَةً يُصَلِّي , فَجَعَلَ يَبْكِي وَيَقُولُ : اللَّهُمَّ أَحْسَنْتَ خُلُقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي , حَتَّى أَصْبَحَ , قُلْتُ : يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ , مَا كَانَ دَعَاؤُكَ مُنْذُ اللَّيْلَةِ إِلَّا فِي حُسْنِ الْخُلُقِ ؟ فَقَالَ : يَا أُمَّ الدَّرْدَاءِ , إِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ يَحْسُنُ خُلُقَهُ , حَتَّى يُدْخِلَهُ حُسْنَ خُلُقِهِ الْجَنَّةَ , وَيَسِيءُ خُلُقَهُ , حَتَّى يُدْخِلَهُ سُوءَ خُلُقِهِ النَّارَ , وَالْعَبْدُ الْمُسْلِمُ يُعْفَرُ لَهُ وَهُوَ نَائِمٌ , قُلْتُ : يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ , كَيْفَ يُعْفَرُ لَهُ وَهُوَ نَائِمٌ ؟ قَالَ : يَقُومُ أَخُوهُ مِنَ اللَّيْلِ فَيَجْتَهِدُ فَيَدْعُو اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَيَسْتَجِيبُ لَهُ , وَيَدْعُو لِأَخِيهِ فَيَسْتَجِيبُ لَهُ فِيهِ

61. Abdullah İbn Muhammed < Ebû Âmir < Abdulcelîl İbn Atiyye < Şehr (İbn Havşeb) < Ümmü'd-Derdâ anlatıyor: Ebu'd-Derdâ bir gece kalktı ve namaz kılıp ağlayarak sabaha kadar şöyle dedi: “Allah’ım! Yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlakımı da güzelleştir.” Ben, “Ey Ebu'd-Derdâ! Geceden beri sadece güzel ahlakla ilgili dua etmenin hikmeti nedir?” dedim. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ şöyle dedi: “Ey Ümmü'd-Derdâ! Müslüman bir kulun huyu, güzel ahlakı onu cennete sokuncaya kadar güzelleştirilir. Onun kötü huyu ise onu cehenneme sokuncaya kadar

²⁴² İsfahânî, *Hilye*, 7/257.

kötüleştirilir. Müslüman bir kul uyurken bile affolunur” dedi. “Ey Ebu’-d-Derdâ! Uyurken nasıl affolunur?” dedim. Ebu’-d-Derdâ: “Kardeşi teheccüde kalkar ve onun için Aziz ve Celîl olan Allah'a dua eder, Allah da bu duasını kabul eder, o da kardeşi için dua eder ve Allah da onun duasını kabul eder” dedi.²⁴³

Daha önce geçmiş olan 22 numaralı rivâyetimizde kişinin kardeşi için gıyabında yaptığı duanın kabul olunacağı ve bir kimsenin kardeşine dua ettiğinde meleklerin de kendisine dua edeceğine dair *Sahîh-i Müslim*'de geçen bir hadis zikretmiştik.²⁴⁴ Ayrıca mizanda en ağır basacak amelin güzel ahlak olduğunu da 57 numaralı hadisimizde açıklamıştık.²⁴⁵ Ahlâkımızın güzelleşmesi için dua etmek ve bunun için çaba göstermek hem bu dünya için hem de ahiret günü için faydamıza olacaktır.

۲۲ أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُمَيْرٍ بْنِ يُوسُفَ بِدِمَشْقَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ سَهْلِ الرَّمْلِيِّ حَدَّثَنَا عْتَبَةَ بْنِ السَّكَنِ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "النَّبِيُّ مِنَ اللَّهِ وَالْعَبْدُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَلَيْسَ النَّبِيُّ كَثْرَةَ الْكَلَامِ وَلَكِنَّ النَّبِيَّانَ الْفَصْلُ فِي الْحَقِّ وَلَيْسَ الْعَبْدُ قِلَّةَ الْكَلَامِ وَلَكِنَّ مِنْ سَفَهِ الْحَقِّ".

62. Ahmed İbn Umeyr İbn Yûsuf (Dımaşk'ta) < Mûsa İbn Sehl er-Remlî < Utbe İbn Seken < el-Evzâî < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ebû Hureyre < Rasûlullah (s.a.v.): “Açık sözlülük Allah'tan (c.c), kapalı konuşmak/kendini ifâde edememek ise şeytandandır. Açık sözlülük çok sözde değildir, muhakkak ki açık sözlülük doğruluktan (gerçekten) ayrılmamaktır. Kapalı konuşmak ise az sözde değildir, muhakkak ki o doğruluktan (gerçekten) sapmaktadır” buyurdu.²⁴⁶

Gerçekliği çarpıtmamanın, doğrudan sapmamanın ve doğru sözlülüğün önemi vurgulanmıştır. Bir başka hadiste bir sahâbî Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Ya Rasûlallah!

²⁴³Buhârî, *el-Edeb*, 1/108; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 11/62. Elbânî, senedde bulunan Şehr'den dolayı rivâyetin zayıf olduğunu fakat güzel ahlak için yapılan duanın sahih olduğunu belirtmiştir. Şehr, ezberinin kötü olmasıyla bilinir.

²⁴⁴Müslim, “Zikir ve Dua”, 88.

²⁴⁵Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 62.

²⁴⁶İbn Hibbân, *Sahih*, 13/113. Zehebî ve Dârakutnî seneddeki Utbe İbn Seken'in metruk olduğunu, Beyhâkî de uydurma rivâyet eden kişilerinin arasında olduğunu bildirmiştir. Elbânî ve Şuayb Arnavûd rivâyetin çok zayıf olduğunu bildirmektedir.

Bana İslâm'ı öyle tanıtt ki, senden başka birine sorma ihtiyacı duymayayım" deyince, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a (c.c) inandım de, sonra da dosdoğru ol" ²⁴⁷ buyurarak doğruluğu iman etmekten hemen sonra saymıştır. Bu da doğruluğun ne kadar mühim bir erdem olduğunun göstergesidir.

٦٣ أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْفَضْلِ , نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ , نَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ , نَا أَبُو أُسَامَةَ , عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ , حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْمَخْرُومِيُّ , عَنْ أَمِّ الدَّرْدَاءِ , قَالَتْ: أَتَى أَبُو الدَّرْدَاءِ بَابَ مُعَاوِيَةَ فَوَجَدَهُ مُغْلَقًا , فَقَالَ: " مَنْ أَتَى بَابَ السُّلْطَانِ يَفُومُ وَيَفْعُدُ , وَمَنْ يَجِدُ بَابًا مُغْلَقًا يَجِدُ عِنْدَهُ بَابًا فَتِيحَ إِنْ سَأَلَ أُعْطِيَ , وَإِنْ اسْتَعْفَرَ عُفِّرَ لَهُ " قَالَتْ: وَكَانَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الدِّمَةِ اسْتَعَانُوا بِهِ عَلَى مُعَاوِيَةَ , لِيُكَلِّمَهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمْ مِنَ الْخَرَاجِ , قَالَتْ: فَلَمَّا يُؤَدِّنُ لَهُ , قَالَ: " أَنْتُمْ أَظْلَمُ مِنْهُ " , قَالُوا: لِمَ أَصْلَحَكَ اللَّهُ؟ قَالَ: " لَوْ شِئْتُمْ أَسَلَّمْتُمْ فَلَمْ يَكُنْ لَهُ عَلَيْكُمْ سَبِيلٌ "

63. Ebû Saîd Muhammed İbn Mûsâ İbnu'l-Fazl < Ebu'l-Abbâs Muhammed İbn Yâkûb < Hasan İbn Ali İbn Affân < Ebû Esâme < Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir < İsmâil İbn Ubeydillâh el-Mahzûmî < Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi: "Ebu'd-Derdâ, Muaviye'nin kapısına geldi ve onu kapalı buldu. Ardından şunu dedi: "İdarecinin kapısına giden kimse, oturup kalkar (gelene gidene saygı göstermek) zorunda kalır. Kim kapalı bir kapı bulursa yanında da açık bir kapı bulur. Ondandır isterse istediği kendisine verilir ve bağışlanma dilerse bağışlanır." Zimmet ehlinde (azınlık tebaadan) bir adamın vergiyi hafifletmesi için Muaviye ile konuşmasını istediler. İzin verince adam, kendisini konuşmak için gönderenlere: "Sizler ondan daha zâlimsiniz" dedi. Onlar: "Allah (c.c) seni ıslah etsin, neden böyle diyorsun?" dediler. Adam da: "Dileseydiniz Müslüman olurdunuz ve sizden vergi alması için sebebi kalmazdı" karşılığını verdi.²⁴⁸

Allah'ın (c.c) kapısı her zaman açıktır. Dua yoluyla o kapıdan girebiliriz. Fakat dünyadaki idarecilere her an ulaşamayız. Kapılar yüzümüze kapanabilir ve onların yanındayken istemediğimiz yahut onaylayamayacağımız şeylere bile destek vermek, kafa sallamak zorunda kalabiliriz.

²⁴⁷ Müslim, "İmân", 62.

²⁴⁸ Beyhakî, *Şu 'abü 'l-îmân*, 12/30; İbn Mübârek, *ez-Zühd ve Rakâik*, 2/2.

İbn Mübârek'in *ez-Zühd ve Rakâik* adlı eserinde bu rivâyetin benzeri İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ kanalıyla şu lafızlarla rivâyet edilmiştir:

”مَنْ يَعْشَ سُدَّةَ السُّلْطَانِ يُمْ وَيُقْعَدُ، وَمَنْ يَجِدُ بَابًا مُغْلَقًا يَجِدُ إِلَى جَانِبِهِ بَابًا فَتِيحًا رَحْبًا إِنَّ دَعَا أُجِيبَ وَإِنْ سَأَلَ أُعْطِيَ“،²⁴⁹

٦٤ وَأَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ عَامِرٍ الْكَلَاعِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، أَنَّ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، بَعَثَتْهُ إِلَى تَوْفِ الْبِكَالِيِّ، وَإِلَى رَجُلٍ آخَرَ يَقْضَانِ، فَقَالَتْ: " قُلْ لَهُمَا: «لِتَكُنْ مَوْعِظَتُكُمَا النَّاسَ لِأَنْفُسِكُمَا»

64. Muâviye < Süleym İbn Âmir el-Kalâî < Cubeyr İbn Nufeyr (el-Hadramî) bildiriyor: Ümmü'd-Derdâ onu (Cubeyr'i), mescidde yanındaki bir kussâs ile beraber kıssa anlatan Nevf el-Bikâlî'ye gönderdi. Ve şöyle dedi: “O ikisine söyle! İnsanlara yaptığımız öğütler kendinizin olsun!”²⁵⁰

“Rasûl-i Ekrem, Kur’ân-ı Kerîm’in emirleri ve genel prensipleri doğrultusunda vaaz ve nasihatte bulunmuş, vaazlarında tarihî ve temsilî kıssalara yer vermiş, kıssa anlatıldığını duyduğu halde bunu yasaklamamıştır.²⁵¹ Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken onun mescidinde kıssa anlatılmamış, namaz kılındıktan sonra halkalar halinde oturularak ilmî müzakereler yapılmış, zaman zaman Câhiliye haberlerinden söz açılmış, hikmetli şiirler okunmuştur. Öte yandan Rasûl-i Ekrem’in emir, memur veya gösteriş düşkününden başkasının kıssa anlatamayacağını söylemesi²⁵² ve kıssacılığın İsrâiloğulları’nı helâk eden sebepler arasında zikredilmesi²⁵³ herkesin kıssa anlatarak vaaz edemeyeceğini, sorumluluğu gerektiren bu işin bir noktada sınırlandırılması gerektiğini düşündürmektedir.”²⁵⁴ Nitekim daha sonraları uydurma hadislerin yayılmasında büyük etkilerinin olduğu

²⁴⁹ İbn Mübârek, *ez-Zühd*, 2/ 2.

²⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 5/291; İsfahânî, *Hilye*, 6/52. Şuayb Arnavûd, Süleym İbn Âmir’in Müslim’in ricâlinden ve sika olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, *el-Müsned*, 28/155) Cubeyr İbn Nufayr da Müslim ricâlinden ve sikadır. (Ahmed, *el-Müsned*, 11/556) Senedin sahih olduğu görülmektedir.

²⁵¹ Ahmed, *el-Müsned*, 3/474, 5/261; Ebû Davûd, “İlim”, 13.

²⁵² İbn Mâce, “Edeb”, 40; Ebû Dâvûd, “İlim”, 13.

²⁵³ Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali İbn Ebi Bekr İbn Süleyman el-Heysemî (ö.807/1405), *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, thk. Husâmu'd-Dîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1415/1994), 1/190.

²⁵⁴ Hasan Cirit “Kussâs”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/ 463.

bilinmektedir. Özellikle bu sebepten dolayı alimlerin pek çoğu kıssacılığı kerih görmüştür.

٦٥ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: قَالَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ لِأَبِي الدَّرْدَاءِ: إِذَا احْتَجْتُ بَعْدَكَ أَكُلُ الصَّدَقَةَ؟، قَالَ: «لَا، اْعْمَلِي وَكُلِي» قَالَتْ: إِنْ ضَعُفْتُ عَنِ الْعَمَلِ قَالَ: " التَّقِي السُّنْبَلَ وَلَا تَأْكُلِي الصَّدَقَةَ

65. İbn Numeyr < Amr İbn Meymûn < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'ya: “Eğer senden sonra ihtiyacım olursa sadaka yiyebilir miyim?” dedi. Ebu'd-Derdâ: “Hayır. Çalış ve ye” dedi. Ümmü'd-Derdâ: “Çalışamayacak kadar zayıf düşersen olur mu?” Ebu'd-Derdâ: “Başak (buğday) ye ama sadaka yeme” dedi.²⁵⁵

Dinimizde, insanın çalışma imkânı olduğu takdirde daima çalışması gerektiği ve başka insanlara el açmaması, onlardan bir beklentiye girmemesi tavsiye edilmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): “Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir...”²⁵⁶ buyurarak elinin emeğiyle geçinip kimseden bir şey istemeden iffetli yaşama konusunda söylenecek en güzel sözü söylemiştir. Ebu'd-Derdâ da eşi Ümmü'd-Derdâ'ya bunu salık vermiştir.

٦٦ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخُلَوَانِيُّ، نَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ، نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ مُهَاجِرٍ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي مَرْحُومٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ تَقُولُ: أَفْضَلُ الْعِلْمِ الْمَعْرِفَةُ

66. Yûsuf İbn Abdillâh el-Hulvânî < Heysem İbn Hârice < İsmâil İbn Ayyâş < Haccâc İbn Muhâcir el-Havlânî < Ebû Merhum, Ümmü'd-Derdâ'nın şöyle dediğini işittim: “En faziletli ilim (Allah'ı) bilmektir. (?)”²⁵⁷

²⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/425; Beyhakî, *el-Kübra*, 6/323 (“orakların altından düşen buğdayları al ve yoğur” lafzı geçer.) Seneddeki râviler incelenmiş ve İbn Numayr ve Amr İbn Meymûn dahil olmak üzere ricâlinin sika olduğu tesbit edilmiştir.

²⁵⁶ Buhârî, “Büyü”, 15, “Enbiyâ”, 37.

²⁵⁷ Ebu Bekr Ahmed İbn Mervan Ed-Dineveri el-Mâlikî, *el-Mecâlise ve Cevâhiru'l-ilm*, thk. Ebû Ubeyd Meşhur İbn Hasan (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998), 2/91, 5/77; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf İbn Abdillâh İbn Muhammed İbn Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071), *Câmi'u beyâni'l-ilm*, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyri (Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1415/1994), 2/809; İbn Asâkir, *Tarih* 70/157. *el-Mecâlise ve Cevâhiru'l-ilm* eserinin muhakkiki Ebu Ubeyd Meşhur İbn Hasan, rivâyetin zayıf olduğunu bildirmiştir. Ne söylenmek istediği tam olarak anlaşılammıştır.

٦٧ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ: نَا سُلَيْمَانُ بْنُ سَلَمَةَ الْخَبَائِرِيُّ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْعُكَّاشِيُّ قَالَ: نَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عُبَيْلَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تُخْبِرُ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَتَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى إِنْسَانٍ فَلْيَبْدَأْ بِاسْمِهِ، وَإِذَا كَتَبَ فَلْيَنْتَرْبِ كِتَابَهُ، فَهُوَ أَنْجَحُ»

67. İbrâhîm < Süleymân İbn Seleme el-Habâirî < Muhammed İbn İshâk el-Ukkâşî < İbrâhîm İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Biriniz bir kişiye (mektup vs.) yazarsa ismiyle başlasın. Yazdığına toprak kullansın (topraklasın), çünkü bu daha iyidir” buyurmuştur.²⁵⁸

٦٨ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي كَرِيمَةَ، عَنْ حَيَّانَ، مَوْلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: خَرَجَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يُرِيدُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَ جَمَاعَةً مِنَ الْعَرَبِ يَتَفَاخَرُونَ فَاسْتَأْذَنْتُ فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِي: «يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ مَا هَذَا اللَّجْبُ الَّذِي أَسْمَعُ؟» قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ الْعَرَبُ تَتَفَاخَرُ فِيمَا بَيْنَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِذَا فَاخَرْتَ فَفَاخِرْ بِقُرَيْشٍ، وَإِذَا كَانَتْ فَكَاتِرْ بِتَمِيمٍ، وَإِذَا حَارَبْتَ فَحَارِبْ بِقَيْسٍ، أَلَا إِنَّ وُجُوهَهَا كِنَانَةٌ وَلِسَانُهَا أَسَدٌ، وَفُرْسَانُهَا قَيْسٌ، إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ فُرْسَانًا فِي سَمَائِهِ، يُقَاتِلُ بِهِمْ أَعْدَاءَهُ، وَهُمْ الْمَلَائِكَةُ، وَفُرْسَانًا فِي الْأَرْضِ، يُقَاتِلُ بِهِمْ أَعْدَاءَهُ، وَهُمْ قَيْسٌ، يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِنَّ آخِرَ مَنْ يُقَاتِلُ عَنِ الْإِسْلَامِ حِينَ لَا يَبْقَى إِلَّا ذِكْرُهُ، وَمِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ لَرَجُلٍ مِنْ قَيْسٍ» قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ أَيِّ قَيْسٍ؟ قَالَ: «مِنْ سُلَيْمٍ»

68. Süleymân İbn Ebî Kerîme < Ümmü'd-Derdâ'nın kölesi Hayyân < Ümmü'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet etti: Ebu'd-Derdâ kendileriyle gururlanan Arap bir cemaat gördü ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istedi. O da verdi. Ve şöyle dedi: “Ey Ebu'd-Derdâ! Bu duyduğum ses nedir?” Ben: “Ya Rasûlullah (s.a.v.), bu Araplar kendi aralarında böbürleniyorlar” dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “Ey Ebu'd-Derdâ, eğer böbürleneceksen Kureyş ile böbürlen. Eğer çoğalırsan Temîm ile çoğal. Eğer savaşıyorsan Kays ile savaş. Muhakkak ki Allah (c.c)'ın gökyüzünde şövalyeleri vardır. O'nun düşmanlarıyla savaşır. O savaşanlar meleklerdir. Yeryüzünde de şövalyeler vardır. O'nun düşmanlarıyla savaşır. Onlar Kaystır. Ey Ebu'd-Derdâ, Allah (c.c)'ın zikrinden başka bir şey kalmadığında ve Kur'an sadece

²⁵⁸ Taberânî, *el-Evsat*, III, 23; Taberânî, *el-Müsned*, I, 38. Elbânî, çok zayıf olduğunu bildirmiştir. Süleyman İbn Seleme metruktür. İbrahim İbn Ebî Able'nin ismi Şemr İbn Yekzân'dır. Ebû Hâtim sika olduğunu belirtmiştir. (Zehebî, *el-Kâşif*, 1/218) Muhammed İbn İshâk zayıftır. (İsfahânî, *Hilye*, 6/78)

resim olarak kaldığında savaşılanacak son kişi Kays'tandır" dedi. Ben: "Hangi Kays ey Allah'ın Rasûlü?" dedim. "Süleym'den" dedi. ²⁵⁹

2.4. Diğer Konulardaki Rivâyetler

Bu başlık altında zühd, kader, Kur'an'ın fazîleti ve Kur'an'ın Tefsiri ile ilgili konulardaki Ümmü'd-Derdâ'nın rivâyetlerine yer verilmiştir. Bir başlık altında da hayatına dair rivâyetler ele alınmıştır. Bu bölümde otuz sekiz rivâyet bulunmaktadır.

2.4.1 Zühd Hakkında Rivâyetler

Bu başlık altında, Ümmü'd-Derdâ'nın zühde dâir on altı rivâyeti tesbit edilmiş ve bu rivâyetler incelenmiştir.

٦٩ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْعُنَيْبِيُّ قَالَ: نَا زُهَيْرُ بْنُ عَبَّادِ الرَّوَّاسِيِّ قَالَ: نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَكِيمِ أَبِي بَكْرٍ الدَّاهِرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدِ الشَّامِيِّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَنْ يَزُولَ قَدَمًا عَدُوٌّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ، وَعَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ، وَفِيمَا أَنْفَقَهُ»

69. Abdurrahmân İbn Muâviye < Zuheyr İbn Abbâd er-Ruâsî < Abdullah İbn Hakîm < Muhammed İbn Saîd eş-Şâmî < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde bir kul şu dört şeyden sorguya çekilmedikçe bir yere adım atamaz: Gençliğini nerede yıprattığı, ömrünü nerede tükettiği, malını nereden kazandığı ve onu nasıl/ne ile harcadığı." ²⁶⁰

Rivâyetin benzeri (son maddesi hariç) Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde şu şekilde geçmektedir: İbn Mes'ûd'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde insanoğlu şu beş şeyden hesaba çekilmedikçe Rabbi'nin huzurundan bir yere kımıldayamaz: Ömrünü nerede ve nasıl

²⁵⁹ Temâm er-Râzî, *el-Fevâid*, 1/222, 223; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/19. Seneddeki Abdulazîz hadis rivâyetinde tanınan birisi değildir. Bu lafızlarla, bu seneden başka bir şekilde rivâyet edilmemiştir. Senedinin sahih olmadığı görülmektedir.

²⁶⁰ Taberânî, *el-Evsat*, 5/74. Bu hadis, Ebu'd-Derdâ'dan bu isnaddan başka bir isnatla rivâyet edilmemiştir. Elbânî, Abdurrahman İbn Muaviye el-Utbî'nin meçhul olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnavûd, Zuheyr İbn Abbâd er-Rüâsî'nin sika olduğunu belirtmiştir. Heysemî, Abdullah İbn Hâkim Ebibekr ed-Dâhirî'nin zayıf olduğunu belirtmiştir. Muhammed İbn Saîd eş-Şâmî metruktür.

geçirdiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, bildiği ile amel edip etmediğinden.”²⁶¹

Hadislerden de görüldüğü üzere her anımızdan, yaptıklarımızdan veya yapmadıklarımızdan, hayırlı yollarda ve yerlerde ömrümüzü geçirip geçirmedüğümüzden, harcamalarımızı nerelere yaptığımızdan, israf edip etmediğimizden ve ilmimiz ile amel edip etmediğimizden ahiret gününde hesaba çekileceğiz. Müslüman kişinin her daim yaptıklarını ve yapmakta olduklarını sorgulaması gerekmektedir.

۷۰ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: نا مُسْلِمٌ، قَالَ: نا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ سَامِرِ بْنِ يَحْيَى قَالَ: نا سُفْيَانُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ مَعُوذٍ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَأَلْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ: مَا كَانَ أَفْضَلَ عِبَادَةِ أَبِي الدَّرْدَاءِ؟ فَقَالَتْ: التَّفَكُّرُ وَالْإِعْتِبَارُ.

70. Ebû Dâvûd < Müslim < Şu’be < Yezîd Sâmîr İbn Yahyâ < Sufyân < Mâlik İbn Mığvel < Avn İbn Abdillâh: Ümmü'd-Derdâ’ya, Ebu'd-Derdâ’nın en faziletli amelinin ne olduğunu sordum.” Ümmü'd-Derdâ: “Tefekkür ve ibret almaktır” dedi.²⁶²

İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannef* eserinde ve İsfahânî’nin *Hilye*’sindeki rivâyetlerden birinde (iki rivâyet yukarıdaki gibidir) sadece التَّفَكُّرُ ‘tefekkür’ ibaresi vardır. ‘Tefekkür ve ibret almaktır’ lafızlarıyla zikredilmemiştir.²⁶³

Ebû Dâvud’un *ez-Zühhd* eserindeki bir başka rivâyette طَوْلُ التَّفَكُّرِ ‘uzun tefekkür’ ibaresi vardır.²⁶⁴

İnsanoğlu âyetlerde ve hadislerde âlem, evren, yaratılış, varlık gibi konular üzerine tefekkür etmeye (düşünmeye) teşvik edilmiştir. Kur'an'da birçok âyette, akıl erdiren, düşünen, bilen insanlar için ibretler vardır denmekte ve tefekkür anlamını

²⁶¹ Tirmizî, “Sıfatü'l-Kiyâme”, 1.

²⁶² Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 196; Nesâî, *es-Sünenü'l Kübra*, 10/404; İbn Ebî Şeybe, *el-Mûsannef*, 7/111; İbn Mübârek, *ez-Zühhd*, 1/97, 302; İsfahânî, *Hilye*, 4/253, 7/ 300. Bu rivâyet, bu seneden başka bir senedle rivâyet edilmemiştir. (Belirtilen tüm kaynaklarda aynı senedle Avn İbn Abdillâh < Ümmü'd-Derdâ senediyle nakledilmiştir.)

²⁶³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/111; İsfahânî, *Hilye*, 1/208.

²⁶⁴ Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 191.

ifade eden pek çok kelime kullanılmaktadır. İslam dininin istediği tefekkür, hiç şüphesiz sağlıklı olanıdır. İnsanları bu olumlu tefekküre davet eden, birçok konuda düşünmeye sevk eden bazı âyetlerin meâli şöyledir: "O'dur ki arzı uzattı, orada sabit dağlar ve ırmaklar var etti. Orada bütün meyvelerden iki çift yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Şüphesiz bunda tefekkür eden (düşünen) bir toplum için âyetler vardır" ²⁶⁵ "O'dur ki, sizin için gökten bir su indirdi. İçecekleriniz ondadır ve hayvanları otlattığınız ağaçlar, bitkiler ondan sulanıp filizlenmektedir. Onunla size ekin, zeytin, hurma, üzüm ve her çeşit meyvelerden bitirmektedir. Şüphesiz bunda, tefekkür eden (düşünen) bir toplum için (yaratıcının varlığına, kudretine ve hikmetine) işaret vardır." ²⁶⁶ "Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah (c.c)'ı anarlar, gözlerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler (düşünürler). Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin, bizi ateş azabından koru!.." ²⁶⁷

٧١ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، قَالَ: نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، قَالَ الْأَعْمَشُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: التَّفَكُّرُ سَاعَةٌ خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ.

71. Ebû Dâvud < Muhammed İbnu'l-Alâ < Ebû Muâviye < el-Âmeş < Amr < Sâlim yani İbn Ebi'l-Câ'd < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ: "Bir saat tefekkür, bir geceyi ibâdetle geçirmekten daha hayırlıdır" dedi. ²⁶⁸

٧٢ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ ابْنِ شَوَدْبِ قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ دِينَارٍ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي غَالِبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: زَارَنَا سَلْمَانُ مِنَ الْمَدَائِنِ إِلَى الشَّامِ مَاشِيًا، وَعَلَيْهِ كِسَاءٌ وَأَنْدَرُورْدٌ - قَالَ: يَعْني سَرَائِيلَ مُشَمَّرَةً - قَالَ ابْنُ شَوَدْبِ: رُوِيَ سَلْمَانُ وَعَلَيْهِ كِسَاءٌ مَطْمُومُ الرَّأْسِ سَاقِطُ الْأُذُنَيْنِ، يَعْني أَنَّهُ كَانَ أَرْقَشَ. فَقِيلَ لَهُ: شَوَّهْتَ نَفْسَكَ، قَالَ: إِنَّ الْخَيْرَ خَيْرُ الْأَجْرَةِ

²⁶⁵er- Ra'd, 13/3.

²⁶⁶ en-Nahl, 16/10.

²⁶⁷ Âl'i İmrân, 3/191.

²⁶⁸ Ebû Dâvûd, ez-Züh'd, 191. Yapılan incelemeye göre; Muhammed İbn Âlâ, Ebu Muaviye, el-Âmeş güvenilirlerdir. Buhârî, İbn Ebi'l- Câ'd'ın durumu hakkında ise net bir bilgi bulunmadığını belirtmiştir.

72. Bişr İbn Muhammed < Abdullah İbn Mubârek < İbn Şevzeb < Mâlik İbn Dînâr < Ebû Gâlib < Ümmü'd-Derdâ: Selmân, üzerinde kıyafetlerle Medâin'den Şam'a kadar yürüyerek geldi ve bizi ziyaret etti. Üzerinde bir elbise ve kısa bir şalvar vardı (yani paçaları kıvrılmış bir şalvar vardı). İbn Şevzeb de rivâyetinde demiştir ki: "Selman'ın başında kulaklarının üzerine düşmüş bir başlık vardı. Yani uzun ve genişti. Selman'a şöyle dedi: "Biçimini/kılığımı çirkinleştirmişsin (pejmurdeleştirmişsin)!" Selmân şöyle cevap verdi: "Gerçek hayır, ahiret hayırdır."²⁶⁹

Aslolan giysinin temiz ve helal olmasıdır. Bunlar yerine geldikten sonra diğerlerine bakılmaz. Allah Teâla insanların suretlerine ve giyimlerine göre değil, amel ve niyetlerine göre değer verir. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de geçen bir rivâyette şöyle geçer: "Şüphesiz Allah Teâla sizin suretlerinize (boy-posunuza) ve mallarınıza bakmaz. Ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."²⁷⁰

Bir diğer husus; Rasûlullah (s.a.v.) hicretten sonra Ebu'd-Derdâ ile Selman'ı kardeş ilan ettiği bilinir. Selman, Allah rızası için din kardeşini Medain'den Şam'a ziyarete gelmiştir. Aralarındaki mesafe oldukça fazladır. Medain, Bağdat'ın 26 km güneydoğusunda Dicle nehri sahilinde bir şehirdir. Hz. Selman'ın bu ziyareti kardeşliğin ve dostluğun önemini göstermektedir.

٧٣ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: نَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، أَنَّ صَدَقَةَ بْنَ خَالِدٍ، حَدَّثَهُمْ قَالَ: نَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَنْتُمْ لِأَفْئُونَ بَعْدَ الْمَوْتِ مَا أَكَلْتُمْ طَعَامًا عَلَى شَهْوَةٍ أَبَدًا، وَلَا شَرِبْتُمْ شَرَابًا عَلَى شَهْوَةٍ أَبَدًا، وَلَا دَخَلْتُمْ بَيْتًا تَسْتَنْظِلُونَ فِيهِ أَبَدًا، وَلَبِرَزْتُمْ إِلَى الصُّعَدَاتِ تَلْزَمُونَ صُدُورَكُمْ وَتَبْكُونَ عَلَى أَنْفُسِكُمْ. ثُمَّ قَالَ: لَوْ دِدْتُ أَبِي شَجَرَةً أَعْضَدُ فِي كُلِّ عَامٍ وَأَوْكَلُ.

73. Ebû Dâvud < Hişam İbn Ammâr < Sadaka İbn Hâlid < Zeyd İbn Vâkîd < Zeyd İbn Ubeyd < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ: "Eğer ölümden sonra göreceğiniz şeyleri bilmiş olsaydınız ne iştahla yemek yiyebilir ne de kana kana bir şey

²⁶⁹ Buhârî, *el-Edeb*, 179. Elbânî, rivâyetin hasen olduğunu belirtmiştir. Fakat Selmân'ın sözünün sahih ve merfu olduğunu belirtir.

²⁷⁰ Müslim, "Birr", 23.

içebilirdiniz. Dinlenmek için eve girmez dağlara çıkıp dövüne dövüne kendiniz için ağladınız ve silkelenip meyvesi yenen bir ağaç olmayı arzu ederdiniz” dedi.²⁷¹

Bu rivâyete benzer bir hadisi şöyle zikredebiliriz: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah'a (c.c) secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a (c.c) yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağladınız; yataklarda kadınlarla telezzüz etmezsiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah (c.c)'a yalvar yakar olurdunuz." (Ebû Zer ilâve etti) "Keşke sökülen bir ağaç olsaydım."²⁷²

İsfahânî'nin *Hilye*'sinde farklı bir isnadla Hizâm İbn Hakîm, Ebu'd-Derdâ'dan bu rivâyetin metnini rivâyet etmiştir.²⁷³

Bu konuda zikredilen hadislerin geneline baktığımız zaman, insanlar hayırlı işler yapmaya sevk edilmiştir. Her geçen gün daha iyi bir kul ve insan olmak için çabalamak gerekmektedir. Müslüman korku ile ümit arasında bir hâl içinde olmalıdır. "Müminler Allah'ın (c.c) azap ve azabının miktarını bilselerdi hiçbiri Cennet'i ümit etmezdi. Kâfirler de Allah'ın (c.c) rahmetinin ne kadar çok olduğunu bilselerdi hiçbiri O'nun rahmetinden ümit kesmezdi."²⁷⁴ , "Sinek başı kadar bile olsa, gözünden Allah (c.c) korkusuyla yaş çıkan ve bu yaşı yanaklarına degecek kadar akan hiçbir mü'min yoktur ki, Allah (c.c) onu (ebedî) ateşe haram etmesin!"²⁷⁵ , "Cennet, her birinize ayakkabısının bağından daha yakındır. Cehennem de aynen öyledir"²⁷⁶ gibi hadisler havf ve recâ arasında bir hal içinde olup ne kendini tamamen cennetlik ne de cehennemlik olarak görmemek gerektiğini haber vermektedir.

Âyetleri mülâhaza ettiğimizde ise yine aynı tablo ile karşılaşırız: "...O'nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir

²⁷¹ Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 193. Aynı lafızlarla Tirmizî ve Ahmed Ebû Zer'den nakletmiştir. Tirmizî, hasen garib hadis olduğunu bildirmiştir.

²⁷² Tirmizî, "Zühd", 9; İbn Mâce, "Zühd", 19.

²⁷³ İsfahânî, *Hilye*, 1/216.

²⁷⁴ Müslim, "Tevbe", 23.

²⁷⁵ İbn-i Mâce, "Zühd", 19.

²⁷⁶ Buhârî, "Rikâk", 29.

azaptır.”²⁷⁷ "Onlar korkarak ve ümit ederek Rablerine dua ederler. "²⁷⁸"Allah'ın (c.c) rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Şüphesiz ki Allah (c.c) bütün günahları affeder. Çünkü o çok bağışlayıcı ve pek merhametlidir. "²⁷⁹

٧٤ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: نَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ، عَنِ الْوَلِيدِ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَلَاءِ، قَالَ: نِي مُسْلِمٌ بْنُ مِسْكَمٍ أَبُو عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ: قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: طُوبَى لِمَنْ قَلَّ ثَرَاتُهُ. زَادَ زَيْدُ بْنُ يَحْيَى: وَقَلَّتْ بَوَاقِيهِ.

74. Ebû Dâvud < Ahmed İbn Ebi'l-Havârî < Velîd < Abdullah İbnu'l-Alâ < Müslim İbn Mişkâm Ebû Ubeydillah < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ: “Mirası azalan kişiye ne mutlu!” Zeyd İbn Yahya ilave etti: Ümmü'd-Derdâ o (Ebu'd-Derdâ) ağlar haldeydi dedi.²⁸⁰

Vefat eden kişinin arkasından bıraktığı mallardan mirasçının kendine taksim edilen miktarını alması ve kullanması onun hakkı sayılmıştır. Bunda bir sakınca yoktur fakat dünya malına tamah etmemek gerektiğini, malın mülkün geçici olduğunu, malımızı nerelere harcadığımıza dair hesaba çekileceğimizi, hırsla mal üstüne mal yığmanın uygun olmadığını, Allah (c.c) için harcamanın güzel olduğunu birçok âyette ve hadiste görmekteyiz. Onlardan bir kısmı şöyle zikredilebilir: “... O, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır. Gerçekten malının kendisini ebedi kılacağını sanıyor. Hayır; and olsun o, hutameye atılacaktır." Hutamenin ne olduğunu sana bildiren nedir? Allah (c.c)'ın tutuşturulmuş ateşidir.”²⁸¹ “Mallarımı Allah (c.c) yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah (c.c), dilediğine kat kat verir. Allah (c.c), lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”²⁸²“Altın ve gümüş paranın, kibir ve gurur taşıyan elbisenin kulu olan helak olsun!.. Çıkar düşkününü (muhteris) kişiye (dilediği) verilirse memnun olur, verilmez ise razı olmaz (ilâhî taksim ve takdire isyan eder).”²⁸³

²⁷⁷ el-İsrâ 17/57.

²⁷⁸ es-Secde 32/16.

²⁷⁹ ez-Zümer 39/53.

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 193. Ahmed İbn Ebi'l Havârî, Abdillâh İbn Ebi'l Âlâ sikadır. Müslim İbn Mişkâm Ebu Ubeydillah, Ebu'd-Derdâ'nın kâtibidir.

²⁸¹ el-Hümeze 104/2- 6.

²⁸² el-Bakara, 2/261.

²⁸³ Buhârî, “Rikâk”, 10, “Cihâd”, 70; İbn Mâce, “Zühd”, 8.

“Âdemoğlunun iki dere dolusu malı olsa bir üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun içini / karnını topraktan başka bir şey dolduramaz.”²⁸⁴

٧٥ فَقَالَ عَوْنٌ أَوْ غَيْرُهُ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، أَنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ كَانَ يَقُولُ: مَنْ يَتَّقَهُ يَفُودْ، وَمَنْ لَا يُعِدُّ الصَّبْرَ لِفَوَاجِعِ
الْأُمُورِ يَعْجِزُ.

75. Avn veya başka birisi < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Arayan kişi aranır. Acı olaylar karşısında sabredemeyen acze düşer.”²⁸⁵

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde farklı bir senedle, Avn İbn Abdillâh < Ebu'd-Derdâ kanalıyla aktarılmıştır.²⁸⁶ bu rivâyetin devamında “Sen insanlara söversen, insanlar da sana söver ve sen bıraksan da artık onlar seni bırakmazlar.” Râvi: “Bana ne emredersin?” diye sorunca, Ebu'd-Derdâ “Muhtaç olacağın ahiret günü için başkasına hakkımı helal ederek ödünç yolla” dedi.²⁸⁷

Rivâyette özellikle değinilen kavram “sabır” kavramıdır. Râğıb el-İsfahânî, sabrı şöyle tarif etmiştir: “Sabır, aklın ve şeriatın gerektirdiği şeylere karşı nefsi tutmaktır.”²⁸⁸ Âyet ve hadislerde sabır her zaman tavsiye edilen bir erdem olarak mü'minlerin vasıfları arasında sayılmış ve sabredenler müjdelenmiştir. Bir kısmını şöyle zikredebiliriz: “Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan (c.c) yardım isteyin! Çünkü Allah (c.c), sabredenlerle beraberdir...”²⁸⁹ “Sizi mutlaka biraz korku ve açlık ile; biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden noksanlaştırmak sûretiyle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!”²⁹⁰ “Onlar sabreden, söz ve davranışlarında dürüst olan, ilâhî emirlere gönülden itaat eden, mallarını Allah (c.c) yolunda harcayan ve seher vakitlerinde Allah'tan (c.c) bağışlanma dileyenlerdir.”²⁹¹

²⁸⁴ Buhârî, “Rikâk”, 10; Müslim, “Zekât”, 116.

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 196.

²⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/112.

²⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/112.

²⁸⁸ Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh İbn İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an* (Mısır:1961), 273.

²⁸⁹ el-Bakara 2/153.

²⁹⁰ el-Bakara 2/155.

²⁹¹ Âl-i İmrân 3/17.

“İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki kat verilecektir. Bunlar kötülüğe iyilikle mukâbele eder ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah (c.c) yolunda harcarlar.”²⁹²

٧٦ قَالَ: وَأَتَى أُمَّ الدَّرْدَاءِ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ بِي دَاءٌ مِنْ أَعْظَمِ الدَّاءِ، فَهَلْ عِنْدَكَ لَهُ دَوَاءٌ؟ قَالَتْ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: إِنِّي أَجِدُ قَسْوَةً فِي الْقَلْبِ، فَقَالَتْ: أَعْظَمُ الدَّاءِ دَاؤُكَ عُدِّ الْمَرْضَى، وَاتَّبِعِ الْجَنَائِزَ، وَاطَّلِعْ فِي الْقُبُورِ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُلَيِّنَ قَلْبَكَ. قَالَ: فَفَعَلَ الرَّجُلُ، فَكَانَتْهُ أَحْسَنَ مِنْ نَفْسِهِ رِقَّةً، فَجَاءَ إِلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ يَشْكُرُ لَهَا.

76. Bir adam Ümmü'd-Derdâ'ya geldi ve şöyle dedi: Bende en büyük hastalıklardan bir hastalık var. Sende bir devası/çaresi var mıdır? Ümmü'd-Derdâ: “Hastalığın nedir?” dedi. Adam: “Kalbimde kasvet (daraltı) hissediyorum” dedi. Ümmü'd-Derdâ: “Sendeki hastalıkların en büyüğü sayılır. Cenazenin arkasından git (tabî ol), mezarlara bak ki Allah (c.c) umulur ki kalbini yumuşatır. Ve adam söylenenleri yaptı. Sanki içinde bir şefkat/hafiflik hissetmişti, teşekkür etmek için Ümmü'd-Derdâ'ya geldi.”²⁹³

Peygamberimiz (s.a.v.) “Lezzetleri tahrip edip acılaştırın ölümü çok zikredin”²⁹⁴ buyurarak ölümü sık sık hatırlamayı tavsiye etmiştir. Dünyaya kapılarak asıl hayat gayemiz olan kulluğu ve ahireti unutmamamız gerekmektedir. Rasûlullah (s.a.v.), “Kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü kabirleri ziyaret, size ahreti hatırlatır” buyurmuştur.²⁹⁵

٧٧ قَالَ: وَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: نَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِهَابٍ، قَالَ: نَا مَالِكُ بْنُ سَعِينٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ: أَنَّ سَلْمَانَ أْتَى أَبَا الدَّرْدَاءِ فَلَمْ يَجِدْهُ، فَالْتَقَيْتُ لَهُ خَلْقَ وَسَادَةٍ، فَالْفَ كِسَاءً لَهُ فَوَضَعَهُ تَحْتَهُ فَقَالَ: يَكْفِيكَ مَا بَلَغَكَ الْمَجْلُ.

77. Ebû Dâvud < Müemmel İbn İhâb < Mâlik İbn Suayr < el-Âmeş < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ şöyle rivâyet etti: Selman, Ebu'd-Derdâ'nın yanına geldi

²⁹² el-Kasas, 28/54.

²⁹³ Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 196.

²⁹⁴ Tirmizi, “Zühhd”, 2.

²⁹⁵ İbn Mâce, “Cenâiz”, 47

ve onu bulamadı. Onun için bir yastık yaptım. (Onu) bir keseye (bir kumaşa) sardım/koydum. Bunun üzerine onu altına koydu ve şöyle dedi: “Sana ulaşan sana yeter”²⁹⁶

Rivâyette, rızkın Allah’tan (c.c) olduğu bilincinde, elimizdekilere şükrederek bir ömür geçirmemiz gerektiği vurgulanmıştır.

٧٨ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَامِعٍ بْنِ أَبِي كَامِلٍ، شَيْخُ صِدْقٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّيَّانِيُّ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَدْخُلُ فُقَرَاءُ أُمَّتِي الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِأَرْبَعِينَ عَامًا أَوْ أَرْبَعِينَ خَرِيفًا»

78. Muhammed İbn Câmi’ İbn Ebî Kâmil (sadık bir hocadır) < İbrâhim İbn Mûsâ es-Zeyât < Muğîre İbn Ziyâd < İsmâil İbn Ubeydillah < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ Rasûlullah (s.a.v.): “Ümmetimin fakirleri, zenginlerinden kırk sene veya kırk sonbahar mevsimi süre önce cennete girecek.”²⁹⁷

"Fakirler, cennete zenginlerden beş yüz sene önce girerler"²⁹⁸ , “Müslümanların fakirleri cennete zenginlerden kırk yıl önce gireceklerdir”²⁹⁹ gibi hadislerde görüldüğü üzere bu rivâyeti destekler niteliktedir ve sayılar kesretten kinayedir. Genel olarak ahiret gününde fakirlerin hesabı daha kolay olacağı için önce gireceği şeklinde yorumlar yapılmıştır. İbn Hazm (ö.456/1064) ise amellerinin daha çok olması sebebiyle cennete önce gireceklerini söyler. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) şu şekilde bir yorum yapmıştır: “Hadis, her ne kadar fakirlerin zenginlerden önce cennete gireceklerine delâlet ediyorsa da, fakirlerin derece ve makamda zenginlerden üstün olduğuna delâlet etmez. Şükreden zengin ile adaletli hükümdar hesap vermek için cennete girmekte geç kalsa da cennete girince derecesi ve makamı daha yüksek olur. Fakat cennete girdikten sonra bunların makamları önce

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 230. Mâlik İbn Suayr, el-Âmeş sikadır. Şehr İbn Havşeb ezberinin kötü olmasıyla bilinir.

²⁹⁷ Ebû Ya’lâ Ahmed İbn Alî İbn el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî (ö.307/919), *el-Mu’cem*, Faysalabad: İrşâdü'l-Hak el-Eserî, İdâreti'l Ulûm el-Eseriyye, 1407/1986), 1/78. Nebil Sa'deddîn Cerrâr, *el-İma ila Zevâidi'l-Emâlî* adlı tahrir türü eserinde rivâyetin hasen olduğunu belirtmiştir. [Nebil Sa’du’d-Dîn Selim Cerrâr, *el-İma ila Zevâidi'l-Emâli ve'l-Eczâ*, (Riyad: Edvâu’s- Selef, 2007)]

²⁹⁸ Tirmizi, “Zühhd”, 37. Hasen garibtir.

²⁹⁹ İbn Mâce, “Zühhd”, 6. Hasendir.

cennete girmiş olan fakirlerin makamlarından daha yüksek de olabilir. Abdurrahman İbn Avf'ın (ö.32/652) malının çokluğundan dolayı hesap vermesi için geciktirilmesi, sonra da Rasûlullah (s.a.v.) ve arkadaşlarına katılması, onun mertebesinin noksanlığını gerektirmediği gibi, İslâm dinini kabulde önde gelenlerden olmasına ve cennet ile müjdelenmişlerden olmasına mâni değildir." ³⁰⁰

٧٩ أَخْبَرَنَا مَكْحُولٌ بِبَيْرُوتَ، وَابْنُ سَلْمٍ، وَابْنُ قُنَيْبَةَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَانِيٍّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَصْبَحَ مُعَافَى فِي بَدَنِهِ، أَمِنًا فِي سِرْبِهِ عِنْدَهُ فُوتٌ يَوْمِهِ، فَكَأَنَّمَا جِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا

79. Mekhûl (Beyrut'ta) < İbn Selm < İbn Kuteybe < Abdullah İbn Hâni İbn Abdirrahman İbn Ebî Able < babamdan < İbrâhim İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Her kim bedeni sağlıklı, canı güvende, günün rızıkına sahip olarak sabahlarsa dünya ona bahşedilmiş gibidir” buyurdu. ³⁰¹

Dünya hayatı için beden sağlığı, can ve mal güvenliği, günlük nafakaya sahip olmak büyük birer nimettir. Bu üç nimete sahip olan bir kimse, bütün dünya kendisine verilmiş gibidir. Kendisini büyük nimet içinde görmeli, şükretmeli, ahiret mutluluğuna erişmeye çalışmalıdır.

Bu hadis farklı bir isnad ile Tirmizî'nin ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde geçmektedir. ³⁰²

Taberânî'nin *el-Müsned*'inde ve İsfahânî'nin *Hilye*'sinde aynı şekilde İbrâhim İbn Ebî Able < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ kanalıyla gelmekte fakat rivâyetin sonunda şu lafız farklılıkları yer almaktadır:

³⁰⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed İbn Ebîbekr İbn Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö.751/1350), *Uddetu's-Sabirin ve Zâhiretu's-Şakirin*, çev. Zeynelâbidin Tatlıoğlu (İstanbul: İnsan Yayınları 1409/1989), 182-189.

³⁰¹ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/445; Beyhakî, *Şu'abu'l-îman*, 13/7; Taberânî, *el-Müsned*, 1/36; Şihâb el-Kudâî, *el-Müsned*, 1/319; İsfahânî, *Hilye*, 5/249. (Rivâyetlerde bir takım lafız farklılıkları mevcuttur.) Elbânî, hasen li gayrihî olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnavûd ise senedinin çok zayıf olduğunu bildirir.

³⁰² Tirmizî, “Zühd”, 21; İbn Mâce, “Zühd”, 9.

”مَنْ أَصْبَحَ مُعَافَى فِي بَدَنِهِ أَمِنًا فِي سِرْبِهِ , عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ , فَكَأَنَّمَا جِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا , يَا ابْنَ جُعْشَمٍ
يَكْفِيكَ مِنْهَا مَا سَدَّ جُوعَكَ وَوَارَى عَوْرَتَكَ , وَإِنْ كَانَ نَبِيًّا يُوَارِيكَ فَذَاكَ , وَإِنْ كَانَتْ دَابَّةً فَتَرَكَهَا فَبِح , فَلَقِيَ الْخُبْزَ
[وَمَا أَلْجَرَ] وَمَا فَوْقَ الْإِرَارِ فَجَسَابٌ عَلَيْكَ“³⁰³

۸۰. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ النَّضْرِ الْأَزْدِيُّ قَالَ: نَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَعْنِيِّ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ جُنَيْدَ
بْنَ الْعَلَاءِ بْنَ أَبِي دَهْرَةَ يَذْكُرُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ
قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَفَرَّغُوا مِنْ هُمُومِ الدُّنْيَا مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّهُ مَنْ كَانَتْ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّهِ
أَفْشَى اللَّهُ ضَيْعَتَهُ، وَجَعَلَ قَفْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَمَنْ كَانَتْ الْأَخْرَةُ أَكْبَرَ هَمِّهِ جَمَعَ اللَّهُ لَهُ أُمُورَهُ، وَجَعَلَ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ،
وَمَا أَقْبَلَ عَبْدٌ بِقَلْبِهِ إِلَى اللَّهِ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ تَفِدُ إِلَيْهِ بِالْوَدِّ وَالرَّحْمَةِ، وَكَانَ اللَّهُ إِلَيْهِ بِكُلِّ خَيْرٍ أَسْرَعَ»

80. Muhammed İbn en-Nazr el-Ezdî < Yezîd İbn Abdirrahman el-Ma'nî < Muhammed İbn Bişr < Cüneyd İbnü'l-Âla < Muhammed İbn Saîd < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kendini olabildiğince dünyevi kaygılardan kurtar. Kimin en büyük derdi dünya ise Allah (c.c) zayıfatını artırır/yayar. Fakirliğini gözleri önüne serer. Kimin en büyük derdi ahiret olursa Allah (c.c) onun işlerini toparlar. Zenginliğini kalbine koyar. Allah (c.c) mü'minlerin kalplerini kendisinin sevgi ve merhametini akıtırsa ancak kalpleri Allah'a (c.c) döndürülür. Ve Allah (c.c) ona bütün hayırlarda en hızlıdır” buyur.³⁰⁴

Bu rivâyetin bir benzeri de Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde geçmektedir: “Kimin derdi ahiret ise, Allah (c.c) onun gönlünü zengin kılar. Dağmık vaziyetini bir araya getirip toplar. Dünya ona boyun eğerek gelir. Kimin derdi dünya ise, Allah (c.c) onun

³⁰³ Taberânî, *el-Müsned*, 1/36; İsfahânî, *Hilye*, 5/249. Beyhakî, *Şu'abu'l-îman*, 13/7(Şuabu'l-îman'da diğer iki kaynağın lafızlarıyla aynı manaya gelen fakat farklı lafızlarda üç kelime kullanılmıştır.)

³⁰⁴ Taberânî, *el-Evsat*, 5/186; Ebû Saîd Ahmed İbn Muhammed İbn Ziyâd el-Basrî İbnü'l Arabî (ö.341/952), *el-Mu'cem*, thk. Abdulmuhsîn İbn İbrâhim (Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1418/1997), 2/865('Ekber' lafzı yoktur.); İsfahânî, *Hilye*, 1/227. Bu hadis, Ebu'd-Derdâ'dan bu isnâddan başka bir senetle rivâyet edilmemiştir. Muhammed İbn Bişr rivâyetinde tek kalmıştır. Seneddeki Muhammed İbn Saîd İbn Hasan el-Maslûb kezzabtır. Münzirî, Beyhakî ve Taberânî senedin zayıf olduğuna işaret etmişlerdir.

fakirliğini iki gözünün arasına bırakır. İşlerini dağınık hale getirir. Kendisi için takdir edilen şeyler dışında dünyadan ona bir şey gelmez.”³⁰⁵

Dünya hayatını asıl maksat olarak kabul etmemek gerekir. Nitekim âyette: “(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!” buyrulmaktadır. Elbette bu dünyadaki geçimimizi karşılamak ve iyi bir hayat sürmemiz için çalışmak gerekmektedir. Fakat dünya hayatı tek amaç haline getirilmemelidir. Asıl yurdun ahiret yurdu olduğunun bilincinde hareket edilmelidir. Hem bu dünya için hem ahiret için çabalanmalı ve her iki taraf için de iyilik istenmelidir. Kur’an’da Müslümanların şu şekilde dua etmesi tavsiye edilmiştir “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi ateş azabından koru.” diye niyazda bulunurlar.”³⁰⁶

٨١ حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ مُحَمَّدُ بْنُ حَارِجٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ مُسْلِمٍ وَهُوَ الصَّغِيرُ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ لِأَبِي الدَّرْدَاءِ: أَلَا تَبْتَغِي لِأَضْيَافِكَ مَا يَبْتَغِي الرَّجَالُ لِأَضْيَافِهِمْ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: إِنَّ أَمَامَكُمْ عَقَبَةً كَثُودًا لَا يَجُوزُهَا الْمُتَّقِلُونَ فَأَجِبْ أَنْ أَتَخَفَّعَ لِتِلْكَ الْعَقَبَةِ

81. Ebu'l-Abbâs Muhammed İbn Ya'kûb < Rebî' İbn Süleymân < Esed İbn Mûsâ < Ebû Muâviye Muhammed İbn Hâzım < Mûsâ İbn Müslim (Sağîr) < Hilâl İbn Yisâf < Ümmü'd-Derdâ, Ebu'd-Derdâ'ya: “Misafirlerin için (o) adamların misafirleri için istediklerinden istemiyor musun?” dediğimde, Ebu'd-Derdâ şöyle dedi: “Şüphesiz ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini işittim: “Sizin önünüzde çok zor bir geçit (yokuş) var. Oradan yükü ağır olanların (geçmesine) izin verilmiyor. Ben o geçitten geçebilmek için (yükümü) hafifletmeyi istiyorum.”³⁰⁷

³⁰⁵ Tirmizî, “Kıyâmet”, 30. Heysemî, bu hadis rivâyetinin senedinde zayıf biri olduğunu belirterek hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.

³⁰⁶ el-Bakara, 2/200-201.

³⁰⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/618 (Sahih olduğu kaydedilmiştir. Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.); İbnu'l-Arabî, *el-Mu'cem*, 1/275; Temâm, *Fevâid*, 2/ 245; İsfahânî, *Hilye*, 1/226; Beyhakî, *Şu'abu'l-îman*, 13/ 42. (Kaynakların hepsinde aynı senedle rivâyet edilmiştir.) Zehebî, isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.

Zorlu bir geçit anlamına gelen ‘عَقَبَةٌ كَثُودًا’ lafzı 41. Rivâyette geçmektedir. Bu lafız darb-ı meseldir. Bu dünyada hesabını veremeyeceğimiz işler yapmamalıyız. Ahiret günü çetin bir sorguyla karşı karşıya kalacağımız bildirilmektedir.³⁰⁸

٨٢ عَنْ سُؤَيْدِ بْنِ نَصْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْمُهَاجِرِ الْمُخَزْرُمِيِّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: " أَغْمِي عَلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ، فَأَفَاقَ، فَإِذَا بِلَالٌ ابْنُهُ عِنْدَهُ، فَقَالَ: قُمْ، فَاخْرُجْ عَنِّي، ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَعْمَلْ لِمِثْلِ مَضْجَعِي هَذَا؟ مَنْ يَعْمَلْ مِثْلَ سَاعَتِي هَذِهِ؟ { وَنُقِلَ بِأَبْصَارِهِمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُ هُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ } [الأنعام: 110] أَبَيْتُمْ، ثُمَّ يُغْمَى عَلَيْهِ، فَيَلْبَثُ لَيْلًا، ثُمَّ يُبَيِّقُ فَيَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ ، فَلَمْ يَزَلْ يُرَدِّدُهَا حَتَّى فُيَضَ

82. Süveyd İbn Nasr < Abdullah İbnu'l-Mübârek < Abdurrahman Yezîd İbn Câbir < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ: “Baygın olan (ölüm döşeginde) Ebu'd-Derdâ kendine gelip oğlu Bilal'i yanında görünce: “Kalk ve yanımdan çık” deyip şöyle devam etti: “Kim benim gibi yatağa düşeceği için amel işlemektedir? Kim benim şu anda bulunduğum duruma düşeceği zaman için amel işlemektedir? Kim gelecek olan şu an için amel işlemektedir? ‘O’na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi (mûcize gösterdikten sonra da) yine onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak taşkınlıkları içinde bırakırız. (En’am 6/ 110)’ dedi. Ümmü'd-Derdâ ilave etti ve: “Bunları söyledikten sonra kendinden geçer, bir müddet sonra ayılıp/uyanıp aynı şeyleri söylerdi. Ruhu alınana kadar bunu demeye devam etti.” dedi.³⁰⁹

Ebu Dâvûd’un *ez-Zühhd* eserinde (لِمِثْلِ يَوْمِي هَذَ) “Kim böyle bir gün için çalışır?” ilavesi vardır.³¹⁰

Zühhd hayatıyla meşhur sahabî Ebu'd-Derdâ, ölüm döşeginde bile insanları irşâd etmek için uğraşmıştır. Ebedî âlemin bilincinde, hesap gününün çetin

³⁰⁸ İbrâhim, 14/51.

³⁰⁹ Nesâî, *el-Kübra*, 10/404; Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 194; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 7/113; İbn Mübârek, *ez-Zühhd*, 1/11; İsfahânî, *Hilye*, 1/ 217; Beyhaki, *Şu'abu'l-îman*, 13/ 200. Şuayb Arnavûd seneddeki Abdullah İbn Mübârek'in sika olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, *el-Müsned*, 45/583) Abdurrahman İbn Yezîd sikadır. (Ahmed, *el-Müsned*, 39/235) İsmâil İbn Ubeydillâh ve Suveyd sikadır. Râvilerin sika olduğu görülmektedir.

³¹⁰ Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, 194.

olacağına farkında olan bir insan olarak çevresindekileri ahiret gününe hazırlık için uyarmaktadır.

۸۳ حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ حَيَّانَ، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي عَاصِمٍ، ثنا الْحَوْطِيُّ، ثنا وَهْبُ بْنُ عَمْرٍو الْأَحْمَسِيُّ، عَنْ أَبِي سَبْيَأَ عُنْبَةَ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي زَكَرِيَّا، قَالَ: «لَا أَقْلَّ مَا تَكَلَّمْتُ بِكَلِمَةٍ إِلَّا وَجَدْتُ لِدَنْبِ إِبْلِيسَ فِي صَدْرِي مَغْرَرًا، إِلَّا مَا كَانَ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَإِنِّي لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَزِيدَ فِيهِ وَلَا أَنْقُصَ، وَمَا طَلَبْتُ تَعَلَّمَ الْكَلَامَ فَتَعَلَّمْتُ مَا أَرَدْتُ ثُمَّ طَلَبْتُ تَعَلَّمَ الصَّمْتِ فَوَجَدْتُهُ أَشَدَّ مِنْ تَعَلُّمِ الْعِلْمِ»، قَالَ أَبُو سَبْيَأَ: وَبَلَغَنِي أَنَّ ابْنَ أَبِي زَكَرِيَّا جَعَلَ فِي فِيهِ حَجْرًا سِنِينَ يَتَعَلَّمُ فِيهِ الصَّمْتِ. أَسْنَدَ عَنْ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، وَأَبِي الدَّرْدَاءِ، وَأُمِّ الدَّرْدَاءِ، وَرَجَاءِ بْنِ حَيَّوَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ

83. Ebû Muhammed İbn Hayyân < Ebûbekr İbn Ebî Âsım < el-Havî < Vehb İbn Amr el-Ahmesî < Ebû Sebe Utbe İbn Temîm < Abdullah İbn Ebî Zekeriyâ Abdullah İbn Ebî Zekeriyâ şöyle rivâyet etti: “En ufak bir şey söylemedim ama şeytanın günahını göğsümün derinliklerinde buldum. Allah’ın Kitabından olanlar müstesna, çünkü ona ne bir şey ekleyebilirim ne de ondan çıkarabilirim. Ne zaman kelâmı öğrenmek istedim (o zaman) ne istediğimi öğrendim. Ne zamanki susmayı öğrenmek istedim, (o zaman) ilim öğrenmekten daha zor olduğunu anladım.” Ebû Sebe: “Bana ulaştığına göre, İbn Ebî Zekeriyâ yıllarca susmayı ondan öğrendiği bir taş yaptığını bana bildirdi. Ubâde İbn Sâmit > Ebu'd-Derdâ > Ümmü'd-Derdâ > Recâ İbn Hayve’ye isnad edilmiştir (Allah Teâla onlardan râzı olsun) dedi.”³¹¹

۸۴ أَخْبَرَكَمُ أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَيَّوَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا بِحَيٍّ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا أَيْضًا، بِعَنِّي سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ رَبِّهِ، أَنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ، كَانَ إِذَا جَاءَهُ مَوْتُ الرَّجُلِ عَلَى الْحَالَةِ الصَّالِحَةِ قَالَ: «هَنِيئًا لَهُ يَا لَيْتَنِي بَدَلُهُ»، فَقَالَتْ لَهُ أُمُّ الدَّرْدَاءِ: أَرَكَ إِذَا أَتَاكَ مَوْتُ الرَّجُلِ قُلْتَ: يَا لَيْتَنِي بَدَلُهُ، فَقَالَ: «لَا تُنْذِرِينَ إِنَّ الرَّجُلَ يُصْبِحُ مُؤْمِنًا، وَيُمْسِي مُنَافِقًا»، فَقَالَتْ: كَيْفَ؟ قَالَ: «يُسَلِّبُ إِيمَانَهُ، وَهُوَ لَا يَشْعُرُ، فَلَأَنَا لِهَذَا بِالْمَوْتِ أَغْبَطُ مِنِّي لِهَذَا فِي الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ»

84. Ebû Ömer İbn Hayve < Yahyâ < el-Huseyn < İbnu'l-Mübârek < Saîd İbn Abdilazîz < Ebû Abdirrabih şöyle rivâyet etti: Bir adama salih bir hal içindeyken ölüm geldiğinde Ebu'd-Derdâ şöyle dedi: “Tebrik ederim. Keşke senin yerinde

³¹¹ İsfahânî, *Hilye*, 5/152. Şuayb Arnavûd, Ubâde İbn Sâmit’in sika olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, *el-Müsned*, 37/417.) Recâ İbn Hayve Müslim’in ricâlinden olup sikadır. (Ahmed, *el-Müsned*, 36/456.) Senedindeki râvilerin sika olduğu tesbit edilmiştir.

olsaydım” dedi. Bunun üzerine Ümmü’ d- Derdâ ona: “Görüyorum ki, o adama ölüm geldiğinde, ‘keşke senin yerinde olsaydım’ dedin” dedi. Ebu’ d-Derdâ ise şöyle dedi: “Bu adamın mü’min olarak sabahlayıp münafık olarak akşamladığını bilmiyorsun” dedi. Ümmü’ d-Derdâ: “Nasıl?” dedi. Ebu’ d-Derdâ şöyle dedi: “İmânı tüketiyor fakat o hissetmiyor. Namazda ve oruçta benden daha istekli/daha düşkün olması sebebiyle ölümü istedim” dedi.³¹²

"Kıyametten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü'min olarak sabaha erer, akşama kâfir olur; mü'min olarak akşama erer, sabaha kâfir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse, Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil)"³¹³ rivâyetinde de böyle bir durum yaşanacağına dair haber verilmiştir. Kıyâmete yaklaştıkça bid'atlerin, fitnelerin, tuzakların ve sapkınlıkların artacağı bizlere bildirilmektedir. İslam'ın hükümlerine ve Peygamberimiz'in (s.a.v.) sünnetlerine bağlı kalarak bu durumdan olabildiğince uzak kalabiliriz.

2.4.2 Kader

Bu başlık altında Ümmü'd-Derdâ'nın kader konusundaki rivâyetlerine yer verilmiştir. Dört rivâyet tesbit edilmiş ve incelenmiştir.

٨٥ حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، حَدَّثَنَا الْفَرَجُ بْنُ فَضَالَةَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ اللَّهَ فَرَعٌ إِلَى كُلِّ عَبْدٍ مِنْ خَلْقِهِ مِنْ خَمْسٍ: مِنْ أَجَلِهِ وَعَمَلِهِ وَمَصْنُوعِهِ وَأَثَرِهِ وَرِزْقِهِ "

85. Ebû en-Nazr < el-Ferc İbn Fedâle < Hâlid İbn Yezîd < (Yûnus İbn Meysere) Ebû Halbes < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Allah (c.c) tüm

³¹² İbn Mübârek, *ez-Zühed*, 1/490. Şuayb Arnavûd seneddeki Abdullah İbn Mübârek'in sika olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, *el-Müsned*, 45/583.) Saîd İbn Abdilazîz sikadır. (Ahmed, *el-Müsned*, 18/344.)

³¹³ Ebû Dâvûd, “Fiten” 2; Tirmizî, “Fiten” 33.

kullarını yaratırken şu beş şeyi yaptı/belirledi: Ecelini, amelini, yaşayacağı yeri, yapacaklarını(izlerini) ve rızkını.”³¹⁴

Her insanın vakti geldiğinde doğacağını³¹⁵, herkesin belli bir eceli olduğunu³¹⁶, rızkın Allah (c.c) tarafından belirlendiğini³¹⁷ âyetlerden anlamaktayız.

٨٦ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْجَنْدِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مَسْلَمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرِّزْقَ لَيَطْلُبُ الْعَبْدَ كَمَا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ.

86. İbrâhîm İbn el-Cüneyd < Hişâm İbn Hâlid < Velîd İbn Müslim < Abdurrahman İbn Yezîd < İsmâil İbn Ubeydillâh < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Şüphesiz kişinin eceli, onu talep ettiği gibi, rızık da kulu talep eder (izler/bulur).”³¹⁸

Aynı isnadla Taberânî'nin *el-Müsned*'inde “الرِّزْقُ يَطْلُبُ الْعَبْدَ أَكْثَرَ مِمَّا يَطْلُبُهُ – Rızık, kulun rızkı istediğinden daha çok onu ister/talep eder” lafızlarıyla geçmektedir.³¹⁹

“Doğrusu Rabbin dilediğine rızık bol verir, dilediğine de az verir...”³²⁰ âyetinde belirtildiği gibi rızık Allah Teâlâ katında belirlenmiştir. Bir şekilde rızık kişiyi bulur.

³¹⁴ Ahmed, *el-Müsned*, 36/54. (Muhakkik: Metni sahihtir fakat senedindeki Fecr İbn Fedâle'den dolayı isnâdı zayıftır.); Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö.204/819), *Müsned-i Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed İbn Abdilmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 2/327; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 14/18 (Muhakkik Şuayb Arnavûd sahih olduğunu, Elbâni ise sahih li gayrihi olduğunu belirtir.); Taberânî, *el-Evsat*, 3/272; Taberânî, *el-Müsned*, 3/255; Şihâb el-Kudâi, *el-Müsned*, 1/352; İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, 1/132.

³¹⁵ el-Ahkâf, 46/ 15, Lokman, 31/ 14.

³¹⁶ el-En'âm, 6/2.

³¹⁷ el-İsrâ, 17/30.

³¹⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/3 7; İbn Hibbân, *Sahih*, 7/31; İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, I, 117; Beyhakî, *Şu'abu'l-îman*, 2/ 411. İbn Hibban'ın *es-Sahih* adlı eserinin muhakkiki Şuayb Arnavûd ricâlinin sika olduğunu ve isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. (İbn Hibbân, *es-Sahih*, 8/ 31)

³¹⁹ Taberânî, *el-Müsned*, 1/318.

³²⁰ el-İsrâ, 17/30.

٨٧ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا قُطَيْبَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ شِمْرِ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُلْقَى عَلَى أَهْلِ النَّارِ الْجُوعُ فَيَعْدِلُ مَا هُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ فَيَسْتَعِينُونَ فَيُعَاثُونَ بِطَعَامٍ مِنْ ضَرِيحٍ لَا يُسْمَنُ وَلَا يُغْنِي مَنْ جُوعٍ، فَيَسْتَعِينُونَ بِالطَّعَامِ فَيُعَاثُونَ بِطَعَامٍ ذِي غُصَّةٍ، فَيَذْكُرُونَ أَنَّهُمْ كَانُوا يُجِيرُونَ الْغَصَصَ فِي الدُّنْيَا بِالشَّرَابِ فَيَسْتَعِينُونَ بِالشَّرَابِ فَيُرْفَعُ إِلَيْهِمُ الْحَمِيمُ بِكَلَالِيْبِ الْحَدِيدِ، فَإِذَا دَنَتْ مِنْ وُجُوهِهِمْ شَوْتٌ وَوُجُوهُهُمْ، فَإِذَا دَخَلَتْ بُطُونُهُمْ قَطَعَتْ مَا فِي بُطُونِهِمْ، فَيَقُولُونَ: ادْعُوا خَزَنَةَ جَهَنَّمَ، فَيَقُولُونَ: أَلَمْ {تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ} قَالَ: فَيَقُولُونَ: ادْعُوا مَالِكًا، فَيَقُولُونَ: {يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ} قَالَ: فَيَجِيبُهُمْ {إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ}، قَالَ الْأَعْمَشُ: نُبِنْتُ أَنْ بَيْنَ دُعَائِهِمْ وَبَيْنَ إِبَابَةِ مَالِكٍ إِيَاهُمْ أَلْفَ عَامٍ قَالَ، فَيَقُولُونَ: ادْعُوا رَبَّكُمْ فَلَا أَحَدَ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ، فَيَقُولُونَ: {رَبَّنَا عَلَّمْنَا شِقْوَتَنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ} قَالَ: فَيَجِيبُهُمْ {اٰخْسِنُوْا فِيْهَا وَلَا تُكَلِّمُوْنَ} قَالَ: فَعِنْدَ ذَلِكَ يَبْسُوْا مِنْ كُلِّ خَيْرٍ، وَعِنْدَ ذَلِكَ يَأْخُذُوْنَ فِي الرَّفِيرِ وَالْحَسْرَةِ وَالْوَيْلِ

87. Abdullah İbn Abdirrahman < Âsım İbn Yûsuf < Kuteybe İbn Abdilazîz < el-Âmeş < Şimr İbn Atiyye < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): "Cehennem ehline açlık Mûsâllat edilir. Bu, içinde buldukları azaba eşit dereceye ulaşır. Açlığa karşı yardım talep ederler. Onlara besleyici olmayan ve açlığı gidermeyen dari' (denen dikenli bir ot) verilir. Tekrar yiyecek isterler, bu sefer de boğazda tıkanıp kalan bir yiyecek ile imdat edilir. (Bu da boğazlarında takılır kalır ne ileri geçer ne de geri gelir.) Derken, dünyada iken, bu durumda, bir içecek ile takılan lokmaları kaydırdıklarını hatırlarlar ve bir içecek talep ederler. Kendilerine demir kancalar bulunan kaplarda kaynar sular verilir. Bu kaplar, yüzlerine yaklaştırılınca, yüzlerini dağlayıp atar. Su karınlarına girince, içerilerini param parça eder. Bu sefer de: "Cehennem bekçilerini çağırın, ola ki azabımızı biraz hafifletir!" derler. Onları çağırırlar. Onlar gelince: "Size peygamberleriniz bu halleri açıklayan haberleri getirmemiş miydi?" derler. Onlar: "Evet getirmişti (ama dinlemedik)" derler. Bunun üzerine, bekçiler: "Siz isteyin durun! Kafirlerin istekleri (burada) boşadır!" derler" Cehennemlikler bekçilerden ümidi kesince: "(Cehenneme müvekkel melek) Mâlik'i çağırın!" derler. (Mâlik gelince): "Ey Mâlik, (söyle de) Rabbin bizim hakkımızda ölüme hükmetsin!" derler. Mâlik de onlara: "Hayır! (Siz

burada canlı olarak ebedi) kalıcılarımsınız!" diye cevap verecek"³²¹. (Hadisin râvilerinden) A'meş der ki: "Bana bildirildi ki, cehennemliklerin Mâlik'e yalvarmaları ile Mâlik'in onlara verdiği cevap arasında bin yıllık zaman geçecektir. Cehennemlikler, bu sefer aralarında: "Rabbimize dua edin, sizin için O'ndan daha hayırlı kimse yok!" diyecekler ve hep birlikte şöyle yakaracaklar: "Ey Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galebe çalmıştı, biz gerçekten sapıtmış kimselerdik. Ey Rabbimiz bizi bundan çıkar. Eğer (yine) küfre dönersek artık hiç şüphesiz ki zâlimlerden oluruz".³²² Allah (c.c) onlara: "Cehennemine içine yıkılıp gidin! Bana bir şey söylemeyin!"³²³ diyecek". Rasûlullah devamla dedi ki: "Bu cevap üzerine, cehennem ehli her çeşit hayırdan ümitlerini keserler; hıçkırmaya, nedamet etmeye, dövünüp yırtınmaya başlarlar."³²⁴

۸۸ أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرٍ بْنُ قَتَادَةَ، أَنَا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْبُوشَنَجِيُّ، ثنا أَبُو صَالِحٍ الْفَرَاءُ مَخْبُوبٌ بْنُ مُوسَى، أَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَرَارِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَمْرِ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، يَقُولُ: "يَجْلِسُ الْمَقْتُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَإِذَا مَرَّ الَّذِي قَتَلَهُ قَامَ فَأَخَذَهُ، فَيَنْطَلِقُ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ سَلِّهُ لِمَ قَتَلْتَنِي؟ فَيَقُولُ: فِيهِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيَقُولُ: أَمَرَنِي فَلَانٌ، فَيُعَذِّبُ الْقَاتِلَ وَالْأَمْرُ " كَذَا وَجَدْتُهُ مَوْفُوقًا "

88. Ebû Nasr İbn Katâde < Ebu'l-Hasan İbn Abde < Ebû Ubeydillah < Ebû Sâlih el-Ferrâ < Ebû İshâk el-Fezârî < el-Âmeş < Şemr İbn Atiyye < Şehr İbn Havşeb < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ: Öldürülen kişi kıyamette oturur. Katil onun yanından geçerken öldürülen onu yakalar ve şöyle der: "Ya Rabbi! Ona beni neden öldürdüğünü sor." Ve Allah (c.c): "Onu neden öldürdün?" der. Bunun üzerine katil: "Filan kişi bana emretti" der. Ardından katil de emreden de cezalandırılır. (Bu hadisi mevkuf olarak da elde ettim)" buyurdu.³²⁵

İsfehânî'nin *Hilye*'sinde bu rivâyet aynı isnadla fakat farklı lafızlarla geçmektedir:

³²¹ ez-Zuhruf 43/77.

³²² el-Mü'minûn 23/106-107.

³²³ el-Mü'minûn 23/108.

³²⁴ Tirmizî, "Sıfatü Cehennem", 5; (Abdullah İbn Abdirrahman; hadisçilerin bu rivâyeti Rasûlullah'a (s.a.v.) dayandırmadığını, merfu olmadığını, Ebu'd-Derdâ'nın kendi sözü olduğunu söyler. Seneddeki Kutbe sikadır. Elbânî, zayıf olduğunu belirtmiştir.) İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/ 49.

³²⁵ Beyhakî, *Şuabu'l İman*, 7/ 245; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 9/358.

" يَفْعُدُ الْمَقْتُولُ بِالْجَادَّةِ فَإِذَا مَرَّ بِهِ الْقَاتِلُ أَخَذَهُ فَقَالَ: يَا رَبِّ , هَذَا قَطَعَ عَلَيَّ صَوْمِي وَصَلَاتِي , قَالَ:
فَيَعْدُبُ الْقَاتِلُ وَالْأَمْرُ بِهِ "

“Maktul (öldürülen kişi) caddede otururken katil oradan geçer ve maktul onu durdurur ve şöyle der: Ya Rab! Bu benim orucumu ve namazımı kesti. Bunun üzerine katil ve emren kişiye (âmir/patron) azap edilir.”³²⁶

Rivâyette öldürmeye azmettiren kişinin de öldürenin de suçlu olduğu ve ikisinin birlikte cezalandırılacağı açıkça ifade edilmiştir.

2.4.3 Kur'an'ın Fazîleti

Bu başlık altında, Kur'an okumanın, Allah'a (c.c) hamd etmenin faziletine dair Ümmü'd-Derdâ'nın rivâyetlerine yer verilmiştir. Bu konuda yedi rivâyet tesbit edilmiştir.

٨٩ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يُحْنَسَ، مَوْلَى الرَّبِيِّ، عَنْ سَالِمٍ - أَخِي أُمِّ الدَّرْدَاءِ فِي اللَّهِ - عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَرَأَ بِمِائَةِ آيَةٍ فِي لَيْلَةٍ، لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ» قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: " مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَكَانَ سَالِمٍ: رَأَيْتُ بَنِي سَعْدِ "

89. Muhammed İbn el-Kâsım < Mûsâ İbn Ubeyde < Muhammed İbn İbrâhîm < Yuhannes < Zübeyr'in kölesi < Sâlim (Allah katında Ümmü'd-Derdâ'nın kardeşi) < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim bir gecede yüz âyet okursa gafillerden (bilinçsiz/unutan) yazılmaz.”³²⁷

٩٠ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يُحْنَسَ، مَوْلَى الرَّبِيِّ، عَنْ سَالِمٍ - أَخِي أُمِّ الدَّرْدَاءِ فِي اللَّهِ - عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَرَأَ مِائَتِي آيَةٍ فِي لَيْلَةٍ، كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ»

³²⁶ İsfahânî, *Hilye*, 7/132.

³²⁷ Dârîmî, “Fedâil’ül Kur’an”, 28. *Sünen-i Dârîmî*'nin muhakkiki Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî'ye göre isnadı çok zayıftır ve uydurma bir rivâyete benzemektedir. Senetteki Muhammed İbn Kasım yalancı, Mûsâ ise zayıftır.

90. Muhammed İbn el-Kâsım < Mûsâ İbn Ubeyde < Muhammed İbn İbrâhîm < Yuhannes < Zübeyr'in kölesi < Sâlim (Allah katında Ümmü'd-Derdâ'nın kardeşi) < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kim bir gecede iki yüz âyet okursa itaatkârlardan/çok dua edenlerden yazılır” buyurdu.³²⁸

Hiz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) “Kur'an okuyan ve bu hususta maharetli olan kişi 'sefere' (denilen) şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kendisine zor geldiği hâlde Kur'an okuyana ise, iki sevap vardır (biri okumasından diğeri de zorlanmasından dolayı).”³²⁹ buyurarak birçok hadiste Kur'an okumaya teşvik etmiştir.

٩١ أَخْبَرَكُمْ أَبُو عُمَرَ بْنُ حَيَوِيهِ، وَأَبُو بَكْرٍ الْوَرَّاقُ قَالَا: أَخْبَرَنَا يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حَيَّانَ قَالَ: أَكَلْنَا مَعَ أُمِّ الدَّرْدَاءِ طَعَامًا، فَأَغْفَلْنَا الْحَمْدَ لِلَّهِ، فَقَالَتْ: «يَا بَنِيَّ، لَا تَدْعُوا أَنْ تَأْمُوا طَعَامَكُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ، أَكَلًا وَحَمْدًا، خَيْرٌ مِنْ أَكْلِ وَصَمْتٍ»

91. Ebû Ömer İbn Hayve < İsmâil İbn Ayyâş < Ubeydullâh Ebû Ubeydillâh İbn Süleymân < Osmân İbn Hayyân: “Ümmü'd-Derdâ ile beraber yemek yedik. Elhamdülillah demeyi ihmal ettik. Bunun üzerine Ümmü'd-Derdâ: “Ey Oğullar! Yemeğinize/yiyeceğinize Allah'ın zikrini katık etmeyi hiç bırakmayın. Yiyip hamd etmek, yiyip susmaktan hayırlıdır.” dedi³³⁰

Rasûlullah (s.a.v.) yemek yedikten sonra Allah'a (c.c) hamd etmeyi ihmâl etmememiz gerektiğini öğütlemiş ve “Kul bir yemek yediğinde veya bir içecek içtiğinde Allah'a (c.c) hamd ederse, Allah (c.c) ondan razı olur”³³¹ hadisinde belirtildiği gibi Allah'ın (c.c) rızasının kazanılacağı müjdesi verilmiştir. Muaz İbn

³²⁸ Dârîmî, “Fedâil'ül Kur'an”, 29. *Sünen-i Dârîmî*'nin muhakkiki Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî'ye göre isnadı zayıftır. Senetteki Muhammed İbn Kasım yalancı, Mûsâ İbn Ubeyd ise zayıftır.

³²⁹ Ebû Dâvûd, “Vîtir”, 14.

³³⁰ İbn Mübârek, *ez-Zühed*, 1/200. İbn Mübârek, Ebû Ömer İbn Hayveyh adlı râvinin pek çok rivâyetini nakletmiştir. Diğer hadis eserlerinde Şuayb Arnavûd'un bildirdiğine göre; İsmâil İbn Ayyâş kendi memleketi dışındaki rivâyetleri karıştırdı. (Ahmed, *el-Müsned*, 27/226) Osman İbn Hayyan, Müslim râvisidir. (Müslim, “Sıyâm”, 108, 109) Bezzâr'ın *el-Müsned*'inin muhakkiki Mahfûzurrahmân ve birçok muhaddis Osman'ın sika olduğunu belirtmiştir. (Bezzâr, *el-Müsned*, 10/51) Ebu Bekr el-Varrâk sikadır fakat tesâhül yaptığı da olmuştur.

³³¹ Müslim, “Zikir”, 89.

Enes'den rivâyet edilen bir hadiste ise “Bir kimse yemek yedikten sonra, ‘bana bu yemeği yediren, sonucu etkileyecek bir güç ve kudretim olmaksızın onu bana nasip eden Allah’a (c.c) hamd olsun’ derse geçmiş günahları bağışlanır”³³² buyurarak günahlarının bağışlanacağına dair güzel haberi vermiştir.

٩٢ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُيَيْدَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يُحْنَسَ، مَوْلَى الرَّبِيعِ، عَنْ سَالِمِ، أَخِي أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَرَأَ آيَةَ كُتِبَ لَهُ قَنْطَارٌ مِنَ الْأَجْرِ، الْقَيْرَاطُ مِنْهُ مِثْلُ النَّلِّ الْعَظِيمِ»

92. Muhammed İbn el-Kâsım < Mûsâ İbn Ubeyde < Muhammed İbn İbrâhîm < Yuhannes < Zübeyr'in kölesi < Sâlim (Ümmü'd-Derdâ'nın kardeşi) < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Kim bin âyet okursa, ona bir kintâr sevabı yazılır. Kîrât, büyük bir dağ gibidir!” buyurdu.³³³

“Kintâr Kur'an'da üç yerde³³⁴ “yığınla altın gümüş” anlamında geçmektedir. Kur'an'daki kullanımına rağmen kantarın bir tartı birimi olarak tam karşılığının Câhiliye Arapları tarafından bilinmediği anlaşılmaktadır. Sıhhati tartışmalı bazı hadislerle göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kintârın değerine ilişkin sorular yöneltilmiş ve 1000 dinar, 1200, 2000 veya 12.000 ukıyye değerinde olduğunu³³⁵ bildirmiştir.”

336

٩٣ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ الْجُبَلَانِيِّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: إِنِّي لِأَجِبُّ أَنْ أَقْرَأَهُ كَمَا أُنْزَلَ، يَعْنِي إِعْرَابَ الْقُرْآنِ

³³² Ebû Dâvûd, “Libâs”, 1; Tirmizî, “Daavât”, 56.

³³³ Dârimî, “Fedâil'ül Kur'an”, 31; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/134. *Sünen-i Dârimî*'nin muhakkiki Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî'ye göre isnadı zayıftır. Senetteki Muhammed İbn Kasım yalancı, Mûsâ İbn Ubeyd ise zayıftır.

³³⁴ Âi-i İmrân 3/14, 75; en-Nisâ 4/20.

³³⁵ Dârimî, “Fedâilü'l-Çur'an”, 32; İbn Mâce, “Edeb”, 1.

³³⁶ Cengiz Kallek “Kantar”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 24/ 317.

93. İshâk İbn Süleymân < Muâviye İbn Yahyâ < Yûnûs İbn Meysere < Ümmü'd-Derdâ: “Kur'an'ı Kerim'i indiği şekliyle (harflerin harekelerine ve mahreçlerine riâyet ederek, anlamı bozmayacak şekilde) okumayı severim.” dedi.³³⁷

Yüce Allah (c.c) kitabında "Kur'an'ı açık açık, tane tane oku" buyurmuştur.³³⁸

٩٤ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْكِينٍ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْجُرُوبِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا أُسَدُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ مُوسَى الصَّغِيرِ عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ.

94. Muhammed İbn Miskîn < el-Hasan İbn Abdilazîz < Esed İbn Mûsâ < Ebû Muâviye < Mûsâ es-Sağîr < Hilâl İbn Yisâf < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah(s.a.v.): {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} (١) {اللَّهُ الصَّمَدُ} (٢) {لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ} (٣) {وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ} (٤): (İhlas Sûresi) Kur'an'ın üçte birine denktir” buyurdu.³³⁹

Sahîhayn'da ve Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde geçen ve söz konusu bu hadisten senedleri farklı bir diğer rivâyette Rasûlullah (s.a.v.), ashabına "Sizden biriniz bir gecede Kur'an'ın üçte birini okumaktan aciz olur mu?" diye sorar. Bu onlara zor gelir: "Ya Rasûlallah! Hangimiz buna güç yetirebiliriz?" derler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "Allahü'l Vâhidü's-Samed (İhlâs) sûresi Kur'an'ın üçte biridir." buyurur.³⁴⁰ Fazilet bakımından üstün olan bir sûre olduğunu anlamaktayız.

³³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 6/117. Şuayb Arnavûd, seneddeki İshak İbn Süleyman'ın sika olduğunu belirtmiştir. (Ahmed, *el-Müsned*, 38/ 324) Muâviye İbn Yahya zayıftır. (Ahmed, *el-Müsned*, 35/356) Yunus İbn Meysere ise sika olarak tanınır. (Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/ 254; 555-Şeyhaynın şartlarına uygundur. Sahihtir.)

³³⁸ el-Müzemmil, 73/4.

³³⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/55; Ebu Câfer Ahmed İbn Muhammed İbn Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et- Tahâvî(ö.321/933), *Şerhu Müşkili'l Âsâr*, thk. Muhammed Seyyid Ca'delhak, Muhammed Zührî en-Neccâr vd. (Beyrut: 1415/1994), 3/253; İbnü'l Arabî, *el-Mu'cem*, 1/276. Seneddeki Esed İbn Mûsâ sikadır. Bu rivâyet farklı senedlerle birçok kaynaktan zikredilmektedir.

³⁴⁰ Buhârî, “Fedâilu'l-Kur'an”, 13; Müslim, “Müsafirûn”, 259; Tirmizî, “Fedâilu'l-Kur'an”, 11.

٩٥ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّدُوسِيُّ، عَنْ مَعْصُومِ بْنِ عِمْرَانَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ: مَا فَضْلُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ عَلَى مَنْ لَمْ يَفْرَأْهُ مِمَّنْ دَخَلَ الْجَنَّةَ؟، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: «إِنَّ عَدَدَ دَرَجِ الْجَنَّةِ عَلَى عَدَدِ آيِ الْقُرْآنِ، فَلَيْسَ أَحَدٌ مِمَّنْ دَخَلَ الْجَنَّةَ أَفْضَلَ مِمَّنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ»

95. Muhammed İbn Abdirrahman < Miğves İbn İmrân < Ümmü'd-Derdâ: “Âişe'nin yanına girdim ve “Kur'an okuyanın okumayana göre cennete girme üstünlüğü nedir?” dedim. Âişe: “Cennetteki derecelerin (merdivenlerin) sayısı Kur'an âyetlerinin sayısı kadar olduğundan cennete giren hiç kimse Kur'an okuyandan daha hayırlı değildir” dedi.”³⁴¹

Sözü edilen rivâyetin bir benzeri *Şuabu'l-İmân*'da Hz. Aişe'den gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu “Cennetin derecelerinin sayısı, Kur'an âyetlerinin sayısı kadardır...” lafızlarıyla geçmektedir. Hâkim, bu rivâyet için “senedi sahih, fakat metin yalnız bu senedle geldiği için şazdır” yorumunu yapmıştır. Elbânî zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁴²

Tirmizî'nin hasen sahih olarak değerlendirdiği bir diğer rivâyette ise “Kur'an ehli (yani onu okuyan, onunla amel eden) cennete girdiği vakit, kendisine: 'Oku ve yüksel!' denilir. O da okur ve yükselir. Her âyet için bir derece verilir. Böylece o bildiği âyetleri sonuna kadar okur (ve her biri için bir derece alır)”³⁴³

Kur'an okumanın pek çok fazileti vardır. "Şu Kur'ân insanların kalp gözlerini açacak bir nur, sağlam bilgi edinmek için bir hidâyet ve rahmettir."³⁴⁴ buyurulmaktadır. Diğer bir âyet ise şöyledir: "Bu Kur'ân insanlar için bir beyandır, müttakîler için de bir hidâyet ve rahmettir." ³⁴⁵

Rasûlullah (s.a.v.) “Kıyamet gününde Kur'an ve dünyadaki hayatlarını ona göre tanzim eden Kur'an ehli kimseler mahşer yerine getirilirler. Bu sırada Kur'an'ın

³⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/120; Kâsım İbn Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım İbn Sellâm İbn Miskîn el-Herevî (ö.224/838), *Fedâilü'l-Kur'an*, thk. Mervân el-Atiyye vd. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995), 1/85. Araştırmamız neticesinde, Muhammed İbn Abdirrahman ve Miğves İbn İmrân'ın bu rivâyetten başka bir hadisin senedinde yer aldığı görülmemiştir.

³⁴² Beyhakî, *Şuabu'l-İmân* 3/380.

³⁴³ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 20; Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 18.

³⁴⁴ el-Câsiye 45/20.

³⁴⁵ Âl-i İmrân 3/138

önünde Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri vardır. Her ikisi de kendilerini okuyanları müdafaa için birbiriyle yarışır³⁴⁶ buyurmuştur.

2.4.4 Kur'an'ın Tefsiri

Bu başlık altında, Ümmü'd-Derdâ'nın Kur'an'ın yani âyetlerin tefsiriyle ilgili rivâyetleri incelenmiştir. Dört rivâyet tesbit edilmiştir.

٩٦ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَزِيرُ بْنُ صَبِيحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ} [الرحمن: 29] ، قَالَ: «مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَغْفِرَ ذُنُوبًا، وَيُفَرِّجَ كَرْبًا، وَيَرْفَعَ قَوْمًا، وَيَخْفِضَ آخَرِينَ»

96. Hişâm İbn Ammâr < el-Vezîr İbn Sabîh < Yûnus İbn Halbes < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) “O (Allah) her gün/her an bir yaratma halindedir. (Rahman/29)” ve günahları affetmesi, sıkıntıları gidermesi, bir kavmi yükseltmesi, diğerlerine de alçaltması şe'ninden(yaratmasından/şânından)dır” buyurdu.³⁴⁷

Allah (c.c), her an yaratma halindedir. Her şeye müdâhildir. Deist yaklaşımın iddiası gibi yaratıp geri çekilmemiştir. Âyette açıkça ifade edilmiştir. Elbette bizlere cüzî irâde vermiştir, fakat küllî irâde yaradanımız Yüce Allah'ındır. Dualarımız ve tövbelerimiz sayesinde dilerse bizleri affeder. Azgınlık içinde olanları da zelîl eder.

٩٧ دَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ فَضَيْلِ الْجَزْرِيِّ، وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ يُونُسَ الصَّنْعَانِيِّ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ: {وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا} [الكهف: 82] قَالَ: «دَهَبٌ وَفِضَّةٌ»

³⁴⁶ Müslim, “Müsâfirûn” 253.

³⁴⁷ İbn Mâce, “İmân ve Fedâilü's sahabê”, 36; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/464; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 2/361; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/73; Taberânî, *el-Evsat*, 3/278; Taberânî, *el-Müsned*, 3/255; İsfahânî, *Hilye*, 5/252. (sonlarında بِخُفْضٍ yerine وَيَضَعُ lafzı vardır) Elbânî, rivâyetin hasen olduğunu belirtmektedir.

97. Ca'fer İbn Muhammed İbn Fuzayl < Safvân İbn Sâlih < Velîd İbn Müslim < Yezîd İbn Yûsuf es-Sanânî < Mekhûl < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.) “altında onlara (iki oğlana) ait bir define vardı” (Kehf/82) mealindeki âyette ifade edilen definenin “altın ve gümüş” olduğunu bildirdi.³⁴⁸

Kehf Sûresi'nde anlatılan kıssada Hızır ile Hz. Mûsâ yolculuğa çıkar. Hızır, yolculukları esnasında Hz. Mûsâ'dan yapacağı şeyleri sorgulamamasını ister. Hz. Mûsâ ise kabul eder fakat yaptıklarına anlam veremeyerek her seferinde tepki verir. Yolculuk boyunca bazı olaylar vuku bulur. Hızır bir gemiyi deler, bir çocuğu öldürür ve yıkılmaya yüz tutmuş bir duvarı tamir eder. Yolculuk bittiğinde ise bunları neden yaptığını açıklar. Gemiyi delmesinin sebebini "Gemi, denizde çalışan yoksullarındı, onu kusurlu yapmak istedim, (çünkü) ilerilerinde, her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı"³⁴⁹ şeklinde açıklar. Çocuğu öldürmesinin sebebini ise "Çocuğa gelince, onun anne ve babası mü'min kimselerdi. Bundan dolayı, onun kendilerine azgınlık ve inkâr zorunu kullanmasından endişe edip-korktuk. Böylece, onlara Rablerinin ondan temiz olmak bakımından daha hayırlısı, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik."³⁵⁰ diyerek açıklar. Duvarı tamir etmesini ise şöyle açıklar: "Duvar ise, şehirde iki öksüz çocuğundu, altında onlara ait bir define vardı; babaları sâlih biriydi. Rabbin diledi ki, onlar erginlik çağına erişsinler ve kendi definelerini çıkarsınlar; (bu) Rabbinden bir rahmettir. Bunları ben, kendi işim (özel görüşüm) olarak yapmadım. İşte, senin sabır göstermeye güç yetiremediğin şeylerin yorumu."³⁵¹

Bu rivâyet, anlatılan kıssadaki duvarın altındaki definenin altın ve gümüş olduğunu bize haber vermektedir.

³⁴⁸ Tirmizî, “Tefsirü'l Kur'an”, 19; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/ 401; Bezzâr, *el-Müsned*, 10/21,73. Elbânî, rivâyetin çok zayıf olduğunu bildirmiştir. Bezzâr'ın muhakkiki Mahfûzurrahmân ise hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. *el-Müstedrek*'in (2/401) tahkikinde Zehebî'nin, Yezîd İbn Yûsuf'un metruk olduğunu belirttiği bilgisi vardır.

³⁴⁹ el-Kehf 18/79

³⁵⁰ el-Kehf 18/80-81

³⁵¹ el-Kehf 18/82.

٩٨ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ دَلِيلِ الْإِسْكَندَرَانِيِّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، ثنا
إِبْرَاهِيمُ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ:
{اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا} [آل عمران: 200] قَالَ: «اصْبِرُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ، وَصَابِرُوا عَلَى قِتَالِ
عَدُوِّكُمْ بِالسَّيْفِ، وَرَابِطُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

98. El-Hasan İbn Ali < Muhammed İbn Delîl < Ahmed İbn Abdilmü'min < Muhammed İbn İshâk < İbrâhîm < Ümmü'd-Derdâ < Ebu'd-Derdâ < Rasûlullah (s.a.v.): “Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun. (Âli İmran 200)” dedi ve “beş vakit namazda sabırlı olun, düşmanlarınızı kılıçla öldürmede sabredin, Allah yolundan ayrılmayın ki felaha eresiniz” buyurdu.³⁵²

Rivâyette, pek çok âyette olduğu gibi sabır, namaz ve cihat öğütlenmiştir.

٩٩ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْمَعْرُوفِ، أَنَا أَبُو سَهْلٍ الْإِسْفَرَايِنِيُّ، أَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الْحَدَّاءِ، نَا عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، نَا جَرِيرٌ،
عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، فَذَكَرَهُ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: عَنْهُ نَارَ جَهَنَّمَ ثُمَّ تَلَا: {إِنَّا
لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا} [غافر: 51]

99. Muhammed İbn Ebi'l-Ma'ruf < Ebû Sehl el-İsferayânî < Ca'fer el-Hazza < Ali İbnü'l-Medîni < Cerîr < Leys İbn Ebî Süleyym < Şehr İbn Havşeb: Ümmü'd-Derdâ cehennem dışında başka bir şey zikretmedi. Sonra (ise) “Elbette biz, elçilerimize ve inanmış kişilere yardım ederiz.” (Mü'min/ Ğafir 51) âyetini okudu.³⁵³

Cehennem ateşinden korunma, azabtan uzaklaşma hususunda ahiret gününde Allah'ın (c.c) belli kimselere yardımcı olacağı haber verilmektedir.

2.4.5 Ümmü'd-Derdâ'nın Hayatına Dâir Rivâyetler

³⁵² İsfahânî, *Hilye*, 5/ 249. Belirtilen kaynaktaki açıklamada, İbrâhîm'in garib hadislerinden olduğu belirtilir. Seneddeki Muhammed İbn İshak hakkında müdellis (Ahmed, *el-Müsned*, 2/467-muhakkik Şuayb Arnavûd) denilmektedir.

³⁵³ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 10/101.Ulaştığımız bilgilere göre; Muhammed İbn Ebi'l-Ma'rûf meçhuldür. Ebu Sehl el-İsferayânî, Ebu Ca'fer, Ali İbn Medîni sikadır. Leys İbn Ebî Süleyym muhtelit bir râvî idi. Zayıf sayılmıştır. Şehr İbn Havşeb ezberinin kötü olmasıyla tanınmıştır.

Bu başlık altında, Ümmü'd-Derdâ'nın hayatına dair rivâyetlere yer verilmiştir. Yedi rivâyet ele alınmıştır.

۱۰۰ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: نَا وَكَيْعٌ، عَنْ بُرْدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، «أَنَّ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، كَانَتْ تَجْلِسُ فِي الصَّلَاةِ كَجَلْسَةِ الرَّجُلِ»

100. Ebûbekr < Vekî' < Burd (?) < Mekhûl: Ümmü'd-Derdâ namazında erkek gibi celse yapardı/otururdu.³⁵⁴

Aynı lafızlarla *Sahîh-i Buhârî*'nin bab başlığında geçmektedir. 'كَانَتْ فَقِيهَةً' (o fakih idi) lafzı Buhârî'de geçmektedir.³⁵⁵ Bu lafzın Buhârî'ye ait olduğu *Umdetu'l-Kârî*'de açıklanmıştır. Ayrıca eserde iki Ümmü'd-Derdâ'dan bahsedilmiş ikisinden birinin olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Aynî, rivâyetin İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde Mekhûl'den rivâyet edildiğini, Mekhûl'ün ise sadece Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'ya yetiştiğini söylemesine rağmen 'fakih idi' lafzına istinaden Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ olabileceği kanaatindedir.³⁵⁶ Oysa "Buhârî, Ümmü'd-Derdâ'nın bu oturuşunu et-Târîhu's-Sağîr eserinde Mekhûl'den mevsûlen rivâyet etmiştir."³⁵⁷ Aynı şekilde İbn Ebî Şeybe de Mekhûl'den rivâyet etmiştir.³⁵⁸ Ayrıca çalışmamızda çokça ifade ettiğimiz üzere, tarih ve tabakat eserlerinde fakih olarak anılan kişi Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'dır.

Hanefî mezhebine göre kadının ka'desi erkeğinkinden farklıdır. Lakin Buhârî Ümmü'd-Derdâ'nın namazda erkek gibi oturduğunu rivâyet etmekle beraber, kendisinin fakîh olduğunu da ilave etmiştir. Ka'delerde erkek ile kadın arasında fark gözetmemek mezhebine mâil olduğunu müşîrdir. Kadı İyaz'ın rivâyetine göre seleften bazıları kadın hakkındaki sünnetin bağdaş kurmak (terebbû) olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da yalnız nafîle namazlarda terebbû etmesini tecviz etmiştir.³⁵⁹

³⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/242.

³⁵⁵ Buhârî, "Ezân", 141.

³⁵⁶ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, 6/101.

³⁵⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 2/815.

³⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, çev. Yaşar Güngör (İstanbul: Ocak Yayınları, 2015), 2/150.

³⁵⁹ Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1981), 2/860.

١٠١ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ زَيْتُونٍ، قَالَ: رَأَيْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، تَرْفَعُ كَفَيْهَا حَذْوَ مَنْكَبَيْهَا حِينَ تَفْتَحُ الصَّلَاةَ، فَإِذَا قَالَ الْإِمَامُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَتْ يَدَيْهَا، وَقَالَتْ: «اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ»

101. Ebûbekr < İsmâil İbn Ayyâş < Abdurabbîh İbn Zeytûn: “Ümmü’-d-Derdâ namaza başlarken ellerini omuzlarına kaldırdı ve imam ‘Semi’ Allahu limen hamideh (Allah kendine hamd edeni işitir.)’ dediğinde de ellerini kaldırıp “Allahümme rabbenâ leke’l hamd (Hamd yalnızca Allah’adır.) dedi.”³⁶⁰

Buhârî’nin *Ref’ul yedeyn fi’s-salât* eserinde Muhammed İbn Mukâtil < Abdullah İbnü’l-Mübârek < İsmâil < Abdurabbîh İbn Süleymân İbn Umeyr kanalıyla şu lafızlarla rivâyet edilmiştir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنِي عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ رَأَيْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ " تَرْفَعُ يَدَيْهَا فِي الصَّلَاةِ حَذْوَ مَنْكَبَيْهَا حِينَ تَفْتَحُ الصَّلَاةَ، وَحِينَ تَرْكَعُ وَإِذَا قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» رَفَعَتْ يَدَيْهَا، وَقَالَتْ: «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»³⁶¹

Buhârî, bu hadisin açıklamasında Rasûlullah’ın (s.a.v.) ashabından bazı hanımların namazda bu şekilde ellerini kaldırdığının bilindiğini belirtmiştir.³⁶²

١٠٢ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ وَاقِعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ضَمْرَةُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عُبَيْلَةَ قَالَ: مَرَضَتِ امْرَأَتِي، فَكُنْتُ أَجِيءُ إِلَى أُمَّ الدَّرْدَاءِ فَتَقُولُ لِي: كَيْفَ أَهْلُكَ؟ فَأَقُولُ لَهَا: مَرْضَى، فَتَدْعُو لِي بِطَعَامٍ، فَأَكُلُ، ثُمَّ عُدْتُ فَفَعَلْتُ ذَلِكَ، فَجِئْتُهَا مَرَّةً فَقَالَتْ: كَيْفَ؟ فُلْتُ: قَدْ تَمَاتَلُوا، فَقَالَتْ: إِنَّمَا كُنْتُ أَدْعُو لَكَ بِطَعَامٍ أَنْ كُنْتُ تُخْبِرُنَا عَنْ أَهْلِكَ أَنَّهُمْ مَرْضَى، فَأَمَّا أَنْ تَمَاتَلُوا فَلَا نَدْعُو لَكَ بِشَيْءٍ

102. El-Hasan İbn Vâkî < Zamre < İbrahim İbn Ebî Able: “Hanımım hastalandı. Bundan dolayı Ümmü’-d-Derdâ’nın yanına gidiyordum. Bana “Ailen nasıl?” diyor ben de ona “Hasta.” diyordum. Bana yemek ikram ediyor, ben de yiyordum. Sonra

³⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/216; Yaptığımız incelemeye göre; İsmail İbn Ayyâş kendi memleketi dışındaki rivâyetleri karıştırırdı. (Ahmed, *el-Müsned*, 14/408- Şuayb Arnavûd) Zehebî ve Taberânî Abdurabbîh İbn Zeytûn’un münker olduğunu belirtmişlerse de meçhul diyenler de vardır.

³⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî (ö. 256/870), *Ref’ul yedeyn fi’s-salât*, thk. Ahmed eş-Şerîf (Kuveyt: Dâru’l Erkâm, 1404/1983), 1/22.

³⁶² Buhârî, *Ref’ul yedeyn fi’s-salât*, 1/22.

evime dönüyordum, (kadıncağız) yine böyle yapıyordu. Bir defa ona gittiğimde dedi ki: “(Ailen) nasıllar?” Ben: “İyileşiyorlar” dedim. Bunun üzerine Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi: “Ailenin hasta olduğunu bana haber verdikçe sana yemek ikram ediyorduk. Şimdi ise iyileşmeye başladı. Artık sana bir şey ikram etmemiz gerekmez” dedi.³⁶³

“Evinde hastası bulunanlar zor durumda olurlar. Bilhasaa evin hanımı hasta ise yemek yapan bulunmaz. Bu durumda, hastası olana yemek ikram etmek, evlerine yemek götürmek büyük bir yardımdır, bu bir komşuluk hakkıdır. Ancak hastası iyileşince bu yardıma gerek kalmaz.”³⁶⁴

۱۰۳ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَكْمُ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْوَلِيدُ هُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: رَأَيْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، عَلَى رَحَالِهَا أَعْوَادُ لَيْسَ عَلَيْهَا غِشَاءٌ، غَانِدَةً لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَسْجِدِ مِنَ الْأَنْصَارِ

103. Zekeriyâ İbn Yahyâ < el-Hakem İbnu'l-Mübârek < Velîd İbn Müslim < Hâris İbn Ubeydillâh el-Ensârî: Ümmü'd-Derdâ'yı (bindiği devenin eyeri çıplaktı, üzerinde örtü yoktu), mescid ehlinde Medineli (ensardan) bir erkek hastayı ziyarete giderken gördüm.³⁶⁵

“Kadınlar, başta nikah düşmeyen erkekler olmak üzere uygun olan yabancı erkek hastaları şartlarına ve usulüne uygun olarak ziyaret edebilirler. Erkekler de şartlarına ve usulüne uygun olarak kadın hastaları ziyaret edebilirler. Rasûlullah'ın (s.a.v) hasta kadınları ziyaret ettiğine dair hadisler vardır. Ümmü'l-Alâ: “Ben hasta idim. Rasûlullah benim ziyaretime gelmişti. Ve şöyle buyurmuştu “Ey Ümmü'l-Alâ! Müjdeler olsun, gerçekten müslüman hasta olursa, ateşin altın ve gümüşün pisliğini giderdiği gibi Allah hastalığı sebebiyle hastanın hatalarını giderir.”³⁶⁶ 367

³⁶³ Buhârî, *el-Edeb*, 1/181. Elbânî, sahih olduğunu bildirmiştir.

³⁶⁴ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred Tercüme ve Şerhi*, çev. Halil Atalay (Konya: Dizgi Ofset, 2016), 2/105.

³⁶⁵ Buhârî, *el-Edeb*, 1/187. Elbânî, zayıf olduğunu belirtmiştir. Hâris, meçhuldür.

³⁶⁶ Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 3.

³⁶⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred Tercüme ve Şerhi*, 2/120.

١٠٤ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُمَرَ بْنِ صَالِحٍ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ سَهْلٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمُعَلَّى، ثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالُوا: ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ قَيْسٍ، أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ، حَطَبَ أُمَّ الدَّرْدَاءِ بَعْدَ وَفَاةِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، فَقَالَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ: [سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، يَقُولُ]: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْمَرْأَةُ لِرُؤُوسِهَا الْأَخْر»، وَمَا كُنْتُ مُتَزَوِّجَةً بَعْدَ أَبِي الدَّرْدَاءِ زَوْجًا حَتَّى أَتَزَوِّجَهُ فِي الْجَنَّةِ

104. Yahyâ İbn Osmân İbn Sâlih < Abdullah İbn Yûsuf < Bekr İbn Sehl < Muhammed İbn Ebî es-Seriyî < Ahmed İbnü'l-Muallî < Hişâm İbn Ammâr < < Velîd İbn Müslim < Ebûbekr İbn Ebî Meryem < Atiyye İbn Kays: Muâviye İbn Ebî Sufyan Ebu'd-Derdâ'nın ölümünden sonra Ümmü'd-Derdâ'ya evlenme teklifi etti (nişanlanmak istedi). Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi: Ben, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini işittim: Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim “Kocasını ölen bir kadın, kocasından sonra başka birisiyle evlenirse, o kadın, cennette son eşine aittir.” Ben Ebu'd-Derdâ ile cennette evlenene kadar kimseyle evlenmeyeceğim.”³⁶⁸

Açıklayıcı olması açısından bu konudaki benzer rivâyetleri şöyle sıralayabiliriz:

عن عكرمة: أن أسماء بنت أبي بكر كانت تحت الزبير بن العوام وكان شديدا عليها فانت أباها فشكت ذلك إليه فقال: يا بنية اصبري فإن المرأة إذا كان لها زوج صالح ثم مات عنها فلم تزوج بعده جمع بينهما في الجنة.³⁶⁹

İkrime'den şöyle rivâyet edilmiştir: “Esmâ bint Ebîbekir, Zübeyr İbn Avvâm ile evliydi ve o kendisine sert idi. Esmâ, bu durumu babasının yanına gelerek şikâyet etti ve babası da ona şöyle dedi: Kızcağızım! Sabret. Bir kadının salih bir kocası varsa ve kendinden önce vefat edip de kadın başkasıyla evlenmez ise cennette onları bir araya getirir. “

³⁶⁸ Taberânî, *el-Müsned*, 2/359; Taberânî, *el-Evsat*, 3/275; İsfahânî, *Hilye*, 1/ 224. Elbânî, sahih olduğunu belirtmiştir.

³⁶⁹ İbn Asâkir, *Târih*, 69/16. Elbânî, râvîlerinin sika olduğunu fakat rivâyetin mürsel olduğunu bildirmektedir. Çünkü İkrime, Ebubekir'e yetişmemiştir.

وَعَنْ صَلَّةَ بْنِ زُفَرَ قَالَ: قَالَ حُدَيْفَةُ لِامْرَأَتِهِ "إِنْ أَرَدْتِ أَنْ تَكُونِي زَوْجَتِي فِي الْجَنَّةِ فَلَا تَزَوَّجِي بَعْدِي فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لِأَخْرِ أَزْوَاجِهَا، وَلِذَلِكَ حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى أَزْوَاجِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يَنْزَوَّجْنَ بَعْدَهُ

370"

Huzeyfe, hanımına: “Eğer cennette benim eşim olmak istiyorsan benden sonra başka birisiyle evlenme. Kadın, son kocasına aittir. Bu sebeple Allah (c.c), Rasûlullah’ın (s.a.v.) eşlerine kendisinden sonra evlenmeyi haram kılmıştır” dedi.

عن أبي الدرداء

أَيُّمَا امْرَأَةٍ تَوَفِّي عَنْهَا زَوْجُهَا فَتَزَوَّجَتْ بَعْدَهُ فَهِيَ لِأَخْرِ أَزْوَاجِهَا³⁷¹

Ebu'd-Derdâ'dan şöyle rivâyet edilir: “Hangi kadın, kocası ölür de ondan sonra evlenirse o, cennette (dünyada iken nikâhında öldüğü) son kocasının eşi olur.”

١٠٥ ثنا أبو يزيد القُرَاطِيسِيُّ، ثنا المَعْلَى بْنُ الْوَلِيدِ الْقَعْقَاعِيُّ، ثنا هَانِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عُبَيْلَةَ، ثنا عَمِي إِبرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عُبَيْلَةَ قَالَ: «كُنَّا نَأْتِي أُمَّ الدَّرْدَاءِ عِنْدَ بَابِ الْأَسْبَاطِ فِي مَسْجِدِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَتَجَلَسَ إِلَيْهَا فَتُحَدِّثُنَا، فَقَلَّمَا نَقُومُ مِنْ عِنْدِهَا حَتَّى تَدْعُو لَنَا بِطَعَامٍ نَصِيبُهُ، حُلُوءًا وَغَيْرَ ذَلِكَ»

105. Ebû Yezîd < Muallâ İbn Velîd el-Ka’kâî < Hânî İbn Abdirrahman İbn Ebî Able < amcam İbrahim İbn Ebi Able şöyle rivâyet etti: “Beytü’l Makdis Mescidi’nin Esbat kapısının oraya Ümmü'd-Derdâ’nın yanına geldik. Onunla oturduk ve sohbet ettik. Yanındaki yemeği (tatlı vs.) yemek için bizi davet edene kadar yanında durduk.”³⁷²

١٠٦ دَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ حَيَّانَ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ نَصْرِ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، ثنا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كُنَّا نَأْتِي أُمَّ الدَّرْدَاءِ فَتَذَكُرُ اللَّهُ عِنْدَهَا، قَالَ: فَاتَّكَأْتُ ذَاتَ يَوْمٍ، فَقِيلَ لَهَا: لَعَلْنَا أَنْ نَكُونَ قَدْ أَمَلْنَاكَ

³⁷⁰ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l Âsâr*, 2/121. Sahih bir rivâyettir.

³⁷¹ Nâsirüddin el-Elbânî (ö.1420/1999), *Sahihu'l-Câmi es-Sağîr ve Ziyâdetihe* (el-Mektebetü'l İslâmiyye) I, 525. Elbânî, sahih olduğunu belirtmiştir.

³⁷² Taberânî, *Mekârimü'l Ahlâk*, 1/378. İncelememize göre; seneddeki Ebu Yezid, Yusuf İbn Yezid İbn Kâmil'dir. Sikadır. Elbânî, el-Ka’kâî'ye İbn Hibban'dan başka hiçbir âlimin sika demediğini belirtmiş ve sika olmadığını ifade etmiştir. Hânî İbn Abdirrahman sika değildir. İbrahim İbn Ebî Able'nin ismi Şemr İbn Yekzân'dır. Sikadır.

يَا أُمَّ الدَّرْدَاءِ؟ فَجَلَسَتْ، فَقَالَتْ: «أَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ قَدْ أَمَلْتُمُونِي؟ قَدْ طَلَبْتُ الْعِبَادَةَ بِكُلِّ شَيْءٍ، فَمَا وَجَدْتُ شَيْئًا أَشْفَى لِيَصَدْرِي، وَلَا أَحْزَى أَنْ أُدْرِكَ مَا أُرِيدُ، مِنْ مُجَالَسَةِ أَهْلِ الذِّكْرِ»

106. Ebû Muhammed İbn Hayyân < Ahmed İbn Nasr < Ahmed İbn Kesîr < Yezîd İbn Hârûn < el-Mesûdî < Avn İbn Abdillâh'ın rivâyet ettiğine göre: Ümmü'd-Derdâ'nın yanına gider ve onunla birlikte Allah'ı (c.c) zikrederdik. Bir gün (arkasına) yaslandı ve ona: “Ey Ümmü'd-Derdâ! Seni yorduk mu?” denildi. Yerinden doğruldu ve şöyle dedi: “Beni yorduğunuzu mu düşünüyorsunuz? Farklı birçok şekilde ibâdet ettim (talep ettim) ama zikir ehliyle birlikte zikir meclisinde bulunmaktan başka gönlümü (göğsümü) iyileştiren bir şey bulamadım” dedi.³⁷³

Zikir meclislerinin yani Allah'ın (c.c) anıldığı ortamların fazileti daha önce de bir hadisimizde bahsettiğimiz üzere "Bir cemaat oturup Allah'ı (c.c) zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah'ın (c.c) rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner (manevî huzur) ve Allah (c.c) onları yanında bulunanlara (büyük meleklerle) anar"³⁷⁴ hadisinde ifade edilmiştir. Allah'ın (c.c) rahmetine mazhar olunacağı ve o meclisin huzurla kaplanacağı açıkça belirtilmiştir. Ümmü'd-Derdâ da bu meclislerde huzur bulduğunu söylemiştir.

³⁷³ İsfahânî, *Hilye*, 4/241. Osman İbn Hayyân, Ahmed İbn Nasr, Yezid İbn Haruni Avn İbn Abdillâh sikadır. (Bezzâr, *el-Müsned*, 10/ 51) Mesûdî'nin ismi, Abdurrahman İbn Abdillâh İbn Utbe İbn Abdillâh İbn Mes'ud'dur. Ömrünün sonuna doğru muhtelit bir râvi olmuştur. Fakat Yezid İbn Harun'un ondan muhtelit olmadan önce rivâyet aldığı Ahmed İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inin Şuayb Arnavûd neşrinde belirtilmiştir.

³⁷⁴ Müslim, “Zikir”, 39; Tirmizî, “Daavât”, 7.

SONUÇ

Tabiûn tabakasına mensub olan Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ hadis, fıkıh ve kıraât alanında âlim olarak nitelendirilmiştir. Hadis ilminde, ulemâ tarafından ‘sika’ olarak zikredilmiştir. Onun hakkında rivâyet edilenlerden, ilminin yanı sıra zâhid bir kişiliğe de sahip olduğu, çok ibadet ettiği ve herkese bunu tavsiye ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Ümmü'd-Derdâ'nın çok küçük yaşlardan itibaren özellikle sahabeden Ebu'd-Derdâ'nın evinde yetişmesi ve sahabe tabakasındaki kimselerden temelden eğitim almasının ilmî hayatına büyük etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın rivâyet ettiği hadisleri tesbit ettiğimiz çalışmamızda, en fazla hadisi Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıdaki tabloda Ümmü'd-Derdâ'nın hocalarından rivâyet ettiği hadis sayıları ve söz konusu tezdeki hadis numaraları verilmiştir:

Tablo 1: Ümmü'd-Derdâ Es-Suğrâ'nın hocalarının rivâyet ettiği hadisler

Ümmü'd-Derdâ Es-Suğrâ'nın Hocaları	Rivâyet Edilen Hadis Numaraları	Rivâyet Edilen Toplam Hadis Sayıları
Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652)	1,2,3,4,5,6,7,8,9,13,14,15,16,17,19,20,21,27,29,30,31,33,34,35,36,38,39,41,42,44,46,48,51,52,53,54,55,56,57,58,59,60,61,63,65,67,68,69,71,73,74,75,78,79,80,81,82,83,84,85,86,87,88,89,90,92,94,96,97,98	70
Hız. Âişe (ö.58/678)	18,95	2
Ebû Hureyre (ö.58/678)	26,62	2
Selman el-Farisî (ö.36/656 [?])	72,77	2
K'ab İbn Âsım el-Eş'arî	10	1
Fedâle İbn Ubeyd el-Ensârî'den (ö.53/673)	23	1

İlk asırlardaki ilimle meşgul olan kadınların hayatları incelendiğinde çocukluklarından itibaren ilim meclislerine özellikle götürüldükleri, öğrenim ve öğretim faaliyetlerinde bizzat yer aldıkları görülmektedir. Nitekim çalışmada söz edildiği üzere, Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın, çok küçük yaşlardan başlayarak Ebu'd-Derdâ tarafından ders halkalarına götürüldüğü, derslere katılıp çocuk yaşlarında

erkeklerle beraber saf tuttuğu bilinmektedir. Ümmü'd-Derdâ ilerleyen yıllarda ta'lim ve tedris faaliyetlerine devam etmiştir. Evinde yahut evi dışındaki yerlerde insanlar ona sorular sormuş, Ümmü'd-Derdâ da kendilerine nasihatler etmiş, İslam'a aykırı gördüğü söz ve davranışlar sergileyenleri uyarmıştır. Dımaşk Mescidi'nde bir ders halkası oluşturmuş ve burada kadın-erkek farketmeksizin ilim öğrenmek isteyen herkese dersler vermiştir. Nitekim Ümmü'd-Derdâ'dan hadis rivâyet eden öğrencilerinin erkeklerden oluştuğu tesbit edilmiştir.

Tablo 2: Ümmü'd-Derdâ Es-Suğrâ'nın talebelerinin rivâyet ettiği hadisler

Ümmü'd-Derdâ Es-Suğrâ'nın Talebeleri	Rivâyet Edilen Hadis Numaraları	Talebelerin Rivâyet Ettikleri Toplam Hadis Sayıları
Salim (İbn Ebi'l-Ca'd)	1,59,71,89,90,91,92	7
Recâ İbn Hayve (ö.112/730)	2,31	2
Ebû Hâzım	3,34	2
İsmâil İbn Ubeydillah (ö.131/749)	4,9,26,32,36,46,62,63,69,78,80,82,86	13
Abdullah İbn Ebî Zekeriyâ	5,38,48,83	4
Ebû Ömer es-Sinî	6	1
Ebû Kılâbe (ö.104/722)	7	1
Huleyd	8	1
Safvân İbn Abdillah (ö.73/692)	10,22	2
İbrâhim İbn Ebî Able (ö.151/769)	12,18,19,29,40,44,67,79,98,102,105	11
Şehr İbn Havşeb	13,17,61,77,87,88,99	7
Ka'b İbn Âsım el-Eşarî	14	1
Nimrân İbn Utbe ez-Zimârî	15,35,54	3
Yahyâ İbn Abbâd	16	1
Ömer ed-Dımişkî	20	1
Mehdî İbn Abdirrahman İbn Uyeyne İbn Hâtır	21	1
Yûnus İbn Meysere İbn Halbes	23,27,37,45,85,93,96	7
İbn Câbir	24	1
Osmân İbn Hayyân	25,42,107	3
Hilâl İbn Yisâf	28,41,81,94	4
Yezîd İbn Meysere	30,47,50	3
Yezîd İbn Es'am (ö.103/721)	33	1
Ebû İmrân el-Ensârî (kölesi)	39	1
Sâlih İbn Zünbûr	43	1
İshâk İbn Abdillâh	49	1
Talha İbn Ubeydillah İbn Kurayz	51	1
Muhammed İbn Vâsî	52	1
Hakîm İbn Keysân (ö.67/686)	53	1
Alâ İbn Zeyd	55	1

Tablo 2 Devamı: Ümmü'd-Derdâ Es-Suğrâ'nın talebelerinin rivâyet ettiği hadisler

Ebû Abdissamed	56	1
Yâ'lâ İbn Memlek	57,58	2
Merzûk Ebûbekr et-Teymî	60	1
Cubeyr İbn Nufeyr el-Hadramî (ö.59/678)	64	1
Amr İbn Meymûn	65	1
Ebû Merhum	66	1
Hayyân Ümmü'd-Derdâ'nın kölesi	68	1
Avn İbn Abdillâh	70,75,106	3
Ebû Gâlib	72	1
Zeyd İbn Ubeyd	73	1
Müslim İbn Mişkâm Ebû Ubeydillâh	74	1
Ebû Abdîrabbîh	84	1
Mığves İbn İmrân	95	1
Mekhûl	97,100	2
Abdurabbîh İbn Zeytûn	101	1
Hâris İbn Ubeydillâh el-Ensârî	103	1
Atiyye İbn Kays	104	1

Ümmü'd-Derdâ'dan en çok hadis rivâyet eden talebesinin İsmâil İbn Ubeydillâh (ö.131/749) olduğu görülmektedir. Rivâyet ettiği hadislerde de değinildiği üzere kendisi sika bir râvi olarak vasıflanmıştır. Tabloda yer alan diğer râviler hakkında tezin genelinde bilgiler verilmiştir.

Toplam 106 hadis tesbit edilmiştir. Bu hadisler kaynağına göre şu şekilde tasnif edilmiştir:

Tablo 3: Kaynağına göre hadisler

	Merfu Rivâyetler	Mevkuf Rivâyetler	Maktu Rivâyetler
Rivâyet Edilen Hadis Numaraları	2,4,6,7,9,10,13,14,15,16,17,19,20,21,24,26,27,29,30,31,33,34,35,36,37,38,39,41,44,46,48,50,52,53,54,55,56,57,58,59,60,62,67,68,69,78,79,80,81,85,86,87,89,90,91,92,94,96,97,98	1,3,5,8,11,18,19,23,51,61,63,65,70,71,72,73,74,75,77,82,83,84,88,95	12,22,25,28,32,40,43,47,49,64,66,76,91,93,99,100,101,102,103,104,105,106
Kaynağına Göre Toplam Hadis Sayıları	60	24	22

Çalışmanın tasnifinde ale'l-ebvâb bir düzen izlenmiştir. Aşağıdaki tabloda konularına göre ayrılmış şekli ve bu konularda kaçar tane hadis rivâyet edildiği listelenmiştir:

Tablo 4: Rivâyetlerin Konularına Göre Dağılımı ve Sayıları

Ana Başlıklar	Alt Başlıklar	Alt Başlık Rivâyet Sayıları	Ana Başlık Toplam Rivâyet Sayıları
İbadetler	Namaz	8	33
	Oruç	6	
	Cihat	5	
	Secde Ayetleri	2	
	Dua	4	
	Zikir	8	
Muamelât	Nehy İle İlgili Rivâyetler	14	22
	Müjde İle İlgili Rivâyetler	8	
Ahlâk		13	13
Diğer Konular	Zühd	16	38
	Kader	4	
	Kur'an'ın Faziletleri	7	
	Kur'an'ın Tefsiri	4	
	Hayatına Dair Rivâyetler	7	

Konu bazında değerlendirildiğinde, rivâyetlerin zühd alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Zâhid bir hayat sürmesinin bunda büyük bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tesbit edilen 106 rivâyetin 4'ü Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh* eserinde, 3'ü Müslim'in *el-Câmiü's-Sahîh eserinde*, bir tanesi de her ikisinde bulunmak üzere Kütüb-i Tis'a'da (İmam Mâlik hariç) toplam 34 adet rivâyeti yer almaktadır. Rivâyetlerin bulunduğu kaynaklar ise şu şekilde zikredilebilir:

Tablo 5: Rivâyetlerin bulunduğu kitaplar ve müellifleri

Rivâyetlerin Bulunduğu Kitapların Müellifleri	Rivâyetlerin Bulunduğu Kitapların İsmi
Buhârî (ö.256/870)	<i>el-Câmiü's-Sahîh</i>
Müslim (ö.261/875)	<i>el-Câmiü's-Sahîh</i>
Ebû Dâvûd (ö.275/889)	<i>es-Sünen</i>
Tirmizî (ö.279/892)	<i>es-Sünen</i>
Nesaî (ö.303/915)	<i>es-Sünen</i>
İbn Mâce (ö.273/887)	<i>es-Sünen</i>
Dârimî (ö.255/869)	<i>es-Sünen</i>

Tablo 5 Devamı: Rivâyetlerin bulunduğu kitaplar ve müellifleri

Ahmed İbn Hanbel (ö.241/855)	<i>el-Müsned</i>
Taberânî (ö.360/971)	<i>el-Mucemü'l Evsat</i>
Taberânî (ö.360/971)	<i>el-Mucemü's Sağîr</i>
Taberânî (ö.360/971)	<i>el-Mucemü'l Kebîr</i>
Taberânî (ö.360/971)	<i>el-Müsned</i>
Taberânî (ö.360/971)	<i>Mekârimü'l-Ahlâk</i>
İbn Ebî Şeybe (ö.235/849)	<i>el-Musannef</i>
Buhârî (ö.256/870)	<i>el-Edebü'l Müfred</i>
Buhârî (ö.256/870)	<i>Halku ef'âli'l- 'ibâd</i>
Buhârî (ö.256/870)	<i>Târîhu'l-Kebîr</i>
Abdürrezzak San'â'nî (ö.211/826-27)	<i>el-Musannef</i>
Bezzâr (ö.292/905)	<i>el-Müsned</i>
Ebû Nuaym el- İsfahânî (ö.430/1038)	<i>Hilyetu'l-Evliyâ</i>
Beyhakî (ö.458/1066)	<i>Şuabü'l-îman</i>
Beyhakî (ö.458/1066)	<i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i>
Fakîhî (ö.278/891-92 [?])	<i>Ahbâru Mekke</i>
İbn Ebî Âsım (ö.287/900)	<i>Kitâbü's-Sünne</i>
İbn Batta (ö.387/997)	<i>el-İbânetu'l Kübra</i>
Tahâvî (ö.321/933)	<i>Şerhu Meânil-Âsâr</i>
Tahâvî (ö.321/933)	<i>Şerhu Müşkûli'l Âsâr</i>
Hâkim en-Nîsâbûrî (ö.405/1014)	<i>el-Müstedrek</i>
Şeybânî (ö. 189/805)	<i>el-Cihâd li İbn Ebî Âsım</i>
Ebû Bîşr ed-Dûlâbî (ö.310/923)	<i>el-Künâ ve'l-esmâ</i>
İbn Huzeyme (ö.311/924)	<i>et-Tevhîd</i>
Temâm (ö.414/1023)	<i>el-Fevâid</i>
el-Hallâl (ö.311/923)	<i>el- Emru bi'l Ma'ruf Nehyu ani'l Münker</i>
İbn Şâhin (ö.385/996)	<i>et-Terğîb fî Fezâili'l- Amel ve's-Sevâb,</i>
el-Humeydî(ö.219/834)	<i>el-Müsned</i>
İbn Mübârek (ö.181/797)	<i>ez-Zühd ve Rakâik</i>
ed-Dineveri (ö.333/945)	<i>el-Mecâlise ve Cevâhiru'l-ilm</i>
İbn Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071)	<i>Câmi'u beyâni'l- 'ilm</i>
Ebû Dâvûd (ö.275/889)	<i>Kitâbü'z-Zühd</i>
Şihab el-Kudâî (ö.454/1062)	<i>el-Müsned</i>
İbnü'l Arabî (ö.340/952)	<i>el-Mu'cem</i>
Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö.204/819)	<i>el-Müsned</i>
Mevsîlî (ö.307/919)	<i>el-Mu'cem</i>
Nesâî (ö.303/915)	<i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i>

Rivâyetlerin sıhhat durumları incelenmiş, âlimlerin hükümleri var ise rivâyetlerin dipnotunda verilmiştir. Âlimlerin görüşlerine ulaşılamadıysa râviler tek tek incelenmiştir. Ağırlıklı olarak muhaddis Nâsırüddin el-Elbânî'nin (ö.1420/1999) hükümlerine ulaşılmıştır. Elbânî'nin müteşeddid bir muhaddis olduğu bilinmektedir. Bu sebeple zayıf veya mevzû hükmü verdiği rivâyetlere ihtiyatlı davranmakta fayda vardır. Rivâyetlerdeki zayıflıklar Ümmü'd-Derdâ'nın hocalarından veya kendisinden

kaynaklanmamaktır. Seneddeki diğer râvîlerden kaynaklanmaktadır. Rivâyetlerin sıhhat durumları noktasında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 6: Rivâyetlerin Sıhhat Durumları ve Sayıları

Sıhhat Durumu		Sayıları
Sahih		38
Hasen	Hasenli gayrihi	1
	Hasen garib	1
	Hasen	10
Zayıf		19
Çok zayıf		7
Mevzû	(Bu hükmü Elbânî vermiştir.)	1
Hüküm verilemeyen		29

Bir diğer önemli hususu da şöyle zikredebiliriz: Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ (ö.81/701) ve Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ (ö.30/650) ile ilgili bilgilerin karışmamasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Pek çok eserde, eşi Ebu'd-Derdâ ile ilgili yazılan kitaplarda, onların hakkında yazılmış olan bazı yazılarda iki Ümmü'd-Derdâ'nın karıştığı tesbit edilmiştir. Çünkü aynı isimle künyelenmişlerdir. Aynı zamanda ikisi de Ebu'd-Derdâ'nın eşidir. Hadis rivâyetleri aktarılırken senedde genel olarak sadece "Ümmü'd-Derdâ" olarak zikredilmiştir. Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ'nın sahabe tabakasından olduğu ve üç ya da beş rivâyeti olduğu kaynaklarda geçmektedir. Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'nın rivâyetleri derlenirken hoca-talebe ilişkilerinde tabaka ve yaş hususlarına dikkat edilmiştir. Rivâyet ettiği hadisler ve hakkında gelen pek çok bilgi değerlendirildiğinde, hadis rivâyetinde meşhur ve sika olan kişinin Ümmü'd-Derdâ, "es-Suğrâ" olduğu açıkça görülmektedir. Allah ondan râzı olsun.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdürrezzâk es-San‘ânî, Ebûbekr Abdürrezzâk İbn Hemmâm İbn Nâfi‘ es-San‘ânî (ö. 211/826-27). *el-Musannef*. thk. Habîbu’r-Rahman el-Âzamî. 2. Basım. Hindistan: el-Meclisü’l-İlmiyye, 1403/1982.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed İbn Hanbel (ö.241/855). *el-Musned*. thk. Şuayb el-Arnâvûd vd. 50 cilt. Beyrut: Muessesetü’r-Risâle, 2001.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed İbn Hanbel İbn Hilâl İbn Esed eş-Şeybânî (ö.241/855). *el-Câmi’ fi’l-İlel ve Ma’rifetu’r-Ricâl*. 3 cilt. Beyrut: 1410/1990.
- Atar, Fahrettin. “Şehid”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 38/428-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydınlı, Abdullah. “Ebu’d-Derdâ”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 10/310. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Başaran, Selman. “Assâl”. Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3/503. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Bedrüddîn Aynî. Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd İbn Ahmed İbn Mûsâ İbn Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451). *Umdetu’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâsu’l-Arabî.
- Beyhakî, Ahmed İbn el-Hüseyn İbn Ali İbn Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî (ö.458/1066), *es-Sünenü’l-Kübra*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbü’l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Beyhakî, Ahmed İbn Hüseyn İbn Ali İbn Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî (ö.458/1066). *Şuabu’l-İman*. thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid. 14 cilt. Riyad: Mektebetü’r-Ruşd, 2003.
- Beyhakî, Ahmed İbn el-Hüseyn İbn Ali İbn Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî (ö.458/1066). *el-Kazâ ve’l-Kader*. thk. Muhammed İbn Abdillâh Âli Âmir. Riyad: Mektebetü’l-Ubeykan, 1421/2000.
- Bezzâr, Ebûbekr Ahmed İbn Amr İbn Abdilhâlık el-Bezzâr el-Basrî (ö.292/905). *el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. 18 cilt Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2009.
- Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlimindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö.256/870). *el-Câmiü's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr İbn Nâsır. 9 cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, çev. Mehmed Sofuoğlu. 17 cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *et-Târîhu'l-Kebîr*. 8 cilt. Haydarabad: Dâiretu'l Maârif el-Osmâniyye.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *el-Edebü'l Müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdilbâkî. Beyrut, Dâru'l Beşâir, 3. Basım, 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *el-Edebü'l-Müfred Tercüme ve Şerhi*, çev. Halil Atalay. 2 cilt. Konya: Dizgi Ofset, 2016.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *Halku ef'âli'l-ibâd*. thk. Abdurrahman Umeyre. Riyad: Dâru'l Maârif es-Suûdiyye.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *Ref'ul yedeyn fi's-salât*. thk. Ahmed eş-Şerîf. Kuveyt: Dâru'l Erkâm, 1404/1983.
- Boynukalın, Mehmet. "Sövmeye". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 67/397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cirit, Hasan "Kussâs". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/463. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö.255/869). *es-Sünen*. thk. Huseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Dâvûdoğlu, Ahmed. *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*. 11 cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983.
- Dîneveri, Ebu Bekr Ahmed İbn Mervan ed-Dîneveri el-Mâlikî (ö.333/945). *el-Mecâlise ve Cevâhiru'l-ilm*, thk. Ebû Ubeyd Meşhur İbn Hasan. 10 cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî (ö.310/923). *el-Künâ ve'l-Esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fârâbî. 3. Cilt. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2000.

- Ebû Dâvûd, Süleymân İbn el-Eş'as İbn İshâk es-Sicistânî (ö.275/889). *es-Sünen*. thk. Ebû Temîm Yasir İbn İbrahim İbn Muhammed, Ebû Bilâl Ganîm İbn Abbas İbn Ganîm, Muhammed Amr İbn Abdullatîf. 4 cilt. Mısır: Dârü'l-Mişkât, 1414/1993.
- Ebû Dâvûd, Süleymân İbn el-Eş'as İbn İshâk es-Sicistânî (ö.275/889). *ez-Zühhd*. thk. Ebû Temîm Yasir İbn İbrahim İbn Muhammed, Ebû Bilâl Ganîm İbn Abbas İbn Ganîm. Hılvan: Dârü'l-Mişkât, 1414/1993.
- Elbânî, Nâsirüddîn el-Elbânî (ö.1420/1999). *Silsiletu Ehâdîsi's-Sahîha*. 6 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1415/1995.
- Elbânî, Nâsirüddîn el-Elbânî (ö.1420/1999). *Sahîhu ve Zaîfu Sünen-i Ebî Dâvud*, Merkezu Nûru'l-İslâm li Ebhâsu'l-Kur'an ve Sünne bi'l-İskenderiyye.
- Elbânî, Nâsirüddîn el-Elbânî (ö.1420/1999). *Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevdûat*. 14 cilt. Riyad: Dârü'l-Meârif, 1992.
- Elbânî, Nâsirüddîn el-Elbânî (ö.1420/1999), *Sahihu'l-Câmi es-Sağîr ve Ziyâdetihe*. 2 cilt. el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Erdem, Sami. "Vitir Namazı". Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 43/111-113. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fakîhî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk İbn Abbas el-Mekkî (ö. 272/891-92). *Ahbâru Mekke*, thk. Abdülmelik İbn Abdullâh. 6 cilt. Beyrut: Dâru Hazar, 2. Basım, 1414/1993.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Abdillâh İbn Muhammed en-Nîsâbü'rî (ö.405/1014). *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Halîl İbn Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl İbn Ahmed el-Ferâhîdî (ö.175/791). *Kitâbu'l-Ayn*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Hallâl, Ebûbekr Ahmed İbn Muhammed İbn Hârûn el-Hallâl (ö.311/923). *el-Emru bi'l Ma'ruf Nehyu ani'l Münker*. thk. Doktor Yahyâ Murad. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, 2003.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekr Ahmed İbn Alî İbn Sâbit el-Bağdâdî (ö.463/1071). *er-Rihle fî Talebi'l-Hadis*. thk. Nureddîn İtr. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1395/1975.
- Hatipoğlu, Haydar. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. 10 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.

- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali İbn Ebi Bekr İbn Süleyman el-Heysemî (ö.807/1405). *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*. thk. Husâmu'd-Dîn el-Kudsî. 10 cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1415/1994.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf İbn Abdillâh İbn Muhammed İbn Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071). *Câmi'u beyâni'l-ilm*. thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyri. Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1415/1994.
- İbnü'l Arabî, Ebû Saîd Ahmed İbn Muhammed İbn Ziyâd el-Basrî İbnü'l Arabî (ö.340/952). *el-Mu'cem*. thk. Abdulmuhsîn İbn İbrâhim. 3 cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali İbn el-Hasen İbn Hîbetillâh ed-Dimaşkî (ö.571/1176). *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr İbn Garâme el-Ömerî. 80 cilt. Dâru'l-Fikr: 1995.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah İbn Muhammed İbn Muhammed el-Ukberî (ö.387/997). *el-İbânetü'l-Kübrâ*. thk. Rızâ İbn Na'sân Mu'tî vd. Riyad: Dâru'r-Râye, 1988.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbn Muhammed İbn Ali İbn Yûsuf el-Cezerî (ö.833/1429). *Gâyetu'n-Nihâye*. 3 cilt. Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbn Alî İbn Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201). *Sıfatu's-Safve*. thk. Ahmed İbn Ali. 2 cilt. Kâhire: Dâru'l Hadîs, 1421/2000.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed İbn Amr İbn ed-Dahhâk İbn Mahled eş-Şeybânî (ö.287/900). *es-Sünne*. thk. Muhammed Nâsûriddîn el-Elbânî. 2 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1400/1980.
- İbn Ebî Şeybe, Ebûbekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö.235/849). *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hütt. 7 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, çev. Yaşar Güngör. 16 cilt. İstanbul: Ocak Yayınları, 2. Basım, 2015.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Ali İbn Muhammed el-Askalânî (ö.852/1449). *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 cilt. Dâiretu'l- Maârif, 1326/1908.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî İbn Ahmed İbn Saîd İbn Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö.456/1064). *Cevâmi'u's-sîre*. thk. İhsân Abbas. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1318/1900.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân İbn Ahmed el-Bustî (ö.354/965). *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdulmuid Hant. 10 cilt. Haydarabad: Dâîratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân İbn Ahmed el-Bustî (ö.354/965). *es-Sahîh*. thk. Şuayb Arnavûd. 18 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed İbn İshâk İbn Huzeyme es-Sulemî en-Nîsâbüri (ö.311/924). *et-Tevhîd ve İsbâtu Sıfâti'r-Rabb azze ve celle*. thk. Abdulazîz İbn İbrahim eş-Şehvân. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 5. Basım, 1415/1994.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed İbn Ebîbekr İbn Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö.751/1350). *Uddetu's-Sabirîn ve Zâhiretu's-Şakirîn*. çev. Zeynelâbidîn Tatlıoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 1409/1989.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvînî (ö.273/887). *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 cilt. Kâhire: Dâru İhyâu'l Kütüb.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Mûkerrem İbn Alî İbn Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö.711/1311). *Muhtasaru Târîhi Dımaşk*, thk. Muhammed Mutî vd. 29 cilt. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- İbn Mübârek, Ebû Abdirrahmân Abdullah İbn el-Mübârek İbn Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî (ö.81/797). *ez-zühd ve Rakâik*. thk. Habîbu'r-Rahman el-Âzamî. Beyrut: Dâru'l-Kütüb.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrîzûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân İbn Salâhiddîn Abdirrahmân İbn Mûsâ eş-Şehrâzûrî (ö.643/1245). *Mukaddime*. thk. Nureddîn İtr. Suriye: Dâru'l-Fikr 1406/1986.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer İbn Ahmed İbn Osmân el-Bağdâdî (ö.385/996). *et-Terğîb fî Fedâili'l-Amel ve's-Sevâb*. thk. Muhammed Hasan İsmâil. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 2004.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil İbn Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr İbn Dav' İbn Kesîr el-Kaysî (ö.774/1373). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh İbn İshâk el-İsfahânî (ö.430/1038). *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ*. es-Saâde, 1394/1974.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh İbn İshâk el-İsfahânî (ö.430/1038). *el-Müfredât fî Garib'l-Kur'an*. Mısır:1961.

- İzzeddin İbnü'l-Esîr (ö.630/1233). *Usdu'l-Gâbe*. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989.
- Kâsım İbn Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım İbn Sellâm İbn Miskîn el-Herevî (ö.224/838). *Fedâilü'l-Kur'an*. thk. Mervân el-Atiyye vd. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995.
- Kallek, Cengiz. “*Kantar*”, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 24/ 317. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Köse, Saffet. “*Tekbir*”. Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 40/341. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Mâlik, Mâlik İbn Enes (ö.179/795). *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî. Müessesetü Zâbid İbn Sultân, 1425/2004.
- Ma'mer İbn Râşid, Ebû Urve Ma'mer İbn Râşid el-Basrî es-San'ânî (ö.153/770). *el-Câmi*. thk. Habîburrahmân el-Âzamî. Pakistan: el-Meclisü'l İlmiyye, 2. Basım, 1403/1982.
- Mevsîlî, Ebû Ya'lâ Ahmed İbn Alî İbn el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî (ö.307/919), *el-Mu'cem*, Faysalabad: İrşâdü'l-Hak el-Eserî, İdâreti'l Ulûm el-Eseriyye, 1407/1986.
- Mervezî, Muhammed İbn Nâsır el-Mervezî (ö.294/906). *Ta'zîmü Kadri's-Salât*. thk. Abdurrahman Abdulcâbir. Medine: Mektebetü'l- Dâr, 1406/1985.
- Mizzî, Yûsuf İbn Abdurrahman el-Mizzî (ö.742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1980), Muhammed Ahmed İsmâil el-Mukaddem. *Avdetu'l Hicâb*. Kâhire, Dâru'l İbnu'l-Cevzî, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim İbn el-Haccâc İbn Müslim el-Kuşeyrî (ö.261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Naim, Ahmed. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*: 13 cilt. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 7. Basım. 1981.
- Nebil Sa'du'd-Dîn Selim Cerrâr. *el-İma ila Zevâidi'l-Emâli ve'l-Eczâ*. Riyad: Edvâu's- Selef, 2007.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed İbn Şuayb İbn Alî en-Nesâî (ö. 303/915). *es-Sünen*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. 2 cilt. Halep:Mektebetü'l-Mektûbatu'l İslâmiyye, 2. Basım. 1406/1986.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed İbn Şuayb İbn Ali en-Nesâî (ö. 303/915). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Şuayb Arnavûd. 12 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ İbn Şeref en-Nevevî (ö.676/1277). *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim İbn el-Haccâc*. Beyrut: 1392/1972.
- Safedî, Ebü's-Safâ Selahaddin Halil İbn Aybek İbn Abdullah Safedî (ö.764/1363). *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvûd ve Türkî Mustafa. Beyrut: İhyâü't-türâs.
- Sâlih Subhî, Subhî İbn İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî (ö.1406/1986). *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*. çev. M. Yaşar Kandemir. Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları,1988.
- Şahyar, Ayşe Esra. “Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye”. Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 42/316-317. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Şahyar, Ayşe Esra. “Ümmü'd-Derdâ el-Eslemîyye” Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 42/316. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Şihâb el- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Selâme İbn Ca'fer el-Kudâî el-Mısrî (ö.454/1062). *el-Müsned*. thk. Hamdî İbn Abdilmecid es-Selefî. 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım. 1406/1986.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö.360/971). *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Hamdî İbn Abdilmecîd es-Selefî. 4 cilt. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *ed-Dua*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *el-Mu'cemü's-Sağîr*. thk. Muhammed Şekûr Mahmud. 10 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1985.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *el-Mucemü'l Kebîr*, thk. Hamdî İbn Abdilmecîd es-Selefî vd. 16 cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *el-Mucemu'l Evsat*, thk. Târik İbn Avadallah İbn Muhammed ve Abdulmuhsin İbn İbrahim el-Huseynî. 10 cilt. Kâhire, Dâru'l-Harameyn, 354/965.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb et-Taberânî (ö.360/971). *Mekârimu'l-Ahlâk*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1409/1989.

- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed İbn Muhammed İbn Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö.321/933). *Şerhu Meâni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdulhak. 5 cilt. Âlemu'l-Kütüb, 1415/1994.
- Tahâvî, Ebu Câfer Ahmed İbn Muhammed İbn Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö.321/933). *Şerhu Müşkili'l Âsâr*. thk. Muhammed Seyyid Ca'delhak, Muhammed Zührî en-Neccâr vd. 16 cilt. Beyrut: 1415/1994.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö.204/819). *Müsned-i Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed İbn Abdilmuhsin et-Türkî. 4 cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Temâm er-Râzî, Ebu'l-Kâsım Temâm İbn Muhammed İbn Abdillâh el-Becelî er-Râzî ed-Dımaşkî (ö. 414/1023). *el-Fevâid*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd 1412/1991.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ İbn Sevre İbn Mûsâ İbn ed-Dahhâk et-Tirmizî (ö.279/892). *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmiu's-Sahîh)*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 cilt. Mısır: Şerîketü'l-Mektebe, 2. Basım, 1395/1975.
- Ünal, Halit. "Meymûn İbn Mihrân". Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 29/506. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yatkın, Nihat. *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve el-Musannefi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998.
- Yeniçel, Necati. *Sünenü Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. 16 cilt. İstanbul: Şâmil Yayıncılık, 2000.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö.748/1348). *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1383/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö.748/1348). *Târihü'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşahir ve'l-A'lam*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 cilt. Beyrut: Dâru'l Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (748/1348). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvûd. 25 cilt. Beyrut: Muessesetu'l-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (748/1348). *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme vd. 2 cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1992.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn İbn Mahmûd İbn Muhammed İbn Alî İbn Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî (ö.1396/1976). 10 cilt. *el-A'lam*. Dâru'l-İlm, 2002.